

název kursu („předmětu“): ÚVOD DO STUDIA SOCIÁLNÍ POLITIKY A SOCIÁLNÍ PRÁCE

vyučující: doc. PhDr. Libor Musil CSc.

obor: sociální politika a sociální práce

typ studia: prezenční

stupeň studia: bakalářský, magisterský rozdílový

ukončení kursu („předmětu“): zápočet

počet kreditů: EK 2

požadavky zápočtu: dotazy k literatuře, esej (5 stran)

cíl a obsah kursu („předmětu“): Cílem kursu („předmětu“) je seznámit studenty: 1. s pojetím oboru „SPSP“, které usiluje o propojení práci s klienty a tvorbu politiky sociálních služeb, 2. s profilem absolventa oboru SPSP a východisky koncepce studia sociální politiky a sociální práce.

metoda studia: Tyto cíle lze dosáhnout: 1. samostudiem předepsaných textů, 2. využitím konzultací a zpracování eseje jako nástrojů vyjasňování pojmů oboru, 3. samostatným promyšlením vybraného případu z hlediska pojmů „životní situace“ a „kognitivní podmíněnost vnímání situace klienta“, 4. využitím specializované literatury k problematice vybraného případu při zpracování eseje.

program kursu („předmětu“):

1. TÝDEN – ÚVODNÍ SETKÁNÍ, OBSAH KURSU („PŘEDMĚTU“)

Předpokladem udělení zápočtu je písemné vypracování eseje. Při jeho vypracování budou studenti postupovat v následujících, v programu kursu („předmětu“) rozepsaných krocích:

- četba předepsané literatury,
- vypracování dotazů k literatuře,
- konzultace k literatuře,
- formulace tématu eseje,
- konzultace k návrhu tématu eseje,
- vypracování první verze eseje,
- konzultace k první verzi eseje,
- vypracování končené verze eseje.

zadání: do 4. týdne prostudovat níže uvedenou, předepsanou literaturu a odevzdat 1 až 3 dotazy k ní:

Předepsaná literatura k otázce: „Co je sociální práce a co je sociální politika?“:

BARTLETT, H.M.: *The Common Base of Social Work Practice*. NASW, Washington 1970, s. 86–104, 115–117, 146–154.

BRIAR, S.: The Current Crisis in Social Casework. In: Gilbert, N., Spetch, H., *The Emergence of Social Welfare and Social Work*, F.E. Peacock Publishers, Itasca 1976, pp. 407–411.

NAVRÁTIL, P., MUSIL, L.: *Sociální práce s příslušníky menšinových skupin*. In: *Sociální studia*, 5/2000, 138–145.

NEČASOVÁ, M.: *Životní situace obětí domácího násilí*. (Bakalářská práce.) FSS MU, Brno 2001.

HILL, M.: *Understanding Social Policy*. Basil Blackwell, Oxford 1988, pp. 3 (od „T.H. Marshall ...“) – 5 (po „... economic policy.“)

CHYTIL, O.: O charakteru sociální práce, USA a profesionalitě. *Sociální práce*, 1/98, s. 2-4.

NOVOTNÁ, V.: Co Vás k tomu vedlo? *Sociální práce*, 0/98, s. 2-4.

POTŮČEK, M.: *Sociální politika*. SLON, Praha 1995, s. 30-33.

Předepsaná literatura k dílčím oblastem sociální práce a sociální politiky:

- ABEL, E.K.:** Benevolence and Social Control: Advice from the Children's Bureau in the Early Twentieth Century. *Social Service Review*, 1994, Vol. 68, No. 1, pp. 5-14.
- DAVIES, A.D.:** *Settlement Workers in Politics, 1890-1914*. In: Mahaffey, M., Hanks, J.W.: Practical Politics. Social Work and Political Responsibility. NASW, Silver Spring, Maryland 1982, pp. 32-44.
- FRANCOVÁ, P.:** O projektu občanských poradén. *Sociální práce*, 0/98, s. 21-24.
- HILL, M.:** *Understanding Social Policy*. Basil Blackwell, Oxford 1983, pp. 148-158.
- KABÁTOVÁ, I.:** Probace. *Sociální práce*, 1/98, s. 26-30.
- KUBĚNOVÁ, K.:** Kurátoři si mnohdy připadají jako v pohádce. *Sociální práce*, 3/98, s. 27-29.
- MORRISSEY, M.H.:** The Downtown Welfare Advocate Center: A Case Study of a Welfare Rights Organization. *Social Service Review*, 1990, Vol. 64, No. 2, pp. 193-201.
- OUŘEDNÍČKOVÁ, L., VESELÝ, M.:** Úvod do alternativních trestů v trestním soudnictví. *Sociální práce*, 3/98, s. 30-37.
- PILÁŘ, J.:** Referát o terciální prevenci kriminality. *Sociální práce*, 4/98, s. 62-66.
- POTUČEK, M.:** *Sociální politika*. SLON, Praha 1995, s. 55-57, 59-61.
- PŘÍDALOVÁ, M.:** Umírání a smrt. *Sociální práce*, 1/98, s. 14-19.
- ŘEZNÍČEK, I.:** *Metody sociální práce*. SLON, Praha 1994, s. 11-12, 25-28, 57-58.
- STUHL, V.:** Zdání klame. *Sociální práce*, 3/98, s. 22-26.
- ŠTROBL, J.:** Sociální asistent a jeho přínos k sociální prevenci. *Sociální politika*, 6/95, s. 10-11.

Předepsaná literatura ke vzdělávání v sociální práci

- Minimální standardy vzdělávání v sociální práci*. (Dokument Asociace vzdělavatelů v sociální práci.)
- CHYTL, O., MUSIL, L.:** Ještě jednou k problematice minimálních standardů vzdělávání v sociální práci. *Sociální politika*, 3/98, s. 9-10.
- Profil absolventa oboru sociální politika a sociální práce*. (Dokument Katedry SPSP FSS MU.)

2. TÝDEN - PŘEDNÁŠKA: SOCIÁLNÍ POLITIKA A SOCIÁLNÍ PRÁCE V PROCESU INTERVENCE DO ŽIVOTNÍCH SITUACÍ („pomáhající profese“, „životní situace“, podobnosti a rozdíly sociální politiky a sociální práce)

3. TÝDEN - PŘEDNÁŠKA: SOCIÁLNÍ POLITIKA A SOCIÁLNÍ PRÁCE V PROCESU INTERVENCE DO ŽIVOTNÍCH SITUACÍ (interakce sociální politiky a sociální práce, „kognitivní podmíněnost vnímání situace klienta“)

4. TÝDEN - ZADÁNÍ ESEJE: „SROVNÁNÍ ČINNOSTI SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA A TVŮRCE PROGRAMŮ SOCIÁLNÍ POLITIKY Z HLEDISKA STUDOVANÉHO OBORU“

kontrola: odevzdat dotazy k literatuře

zadání 1: Vypracujte návrh kategorie klientů, specializované role sociálního pracovníka a specializované role tvůrce programů sociální politiky, jejichž reflexe bude předmětem eseje (viz obsah eseje bod 1) a odevzdejte jej 5. týden (max. 1 strana A4).

zadání 2: Vypracujte první verzi eseje a odevzdejte ji v 11. týdnu.

zásady vypracování eseje:

1. téma eseje zní: „Vnímání životní situace vybraného klienta sociálním pracovníkem a tvůrcem programů sociální politiky.“

2. cíle eseje jsou:

- Pochopit komplexněji pojem „životní situace“ a „kognitivní podmíněnost vnímání situace klienta“.
- Aplikovat pojmy „životní situace“ a „kognitivní podmíněnost vnímání situace klienta“ na vybraný případ a hledat odpověď na otázku: „Kterak je možné využít uvedené pojmy při poznávání situace konkrétního klienta, při reflexi přístupu různých aktérů procesu intervence a při sebereflexi vlastní interpretace potíží klienta?“
- Promyslet zvolený případ z hlediska pojmu životní situace, porozumět podobnostem a odlišnostem ve způsobu vnímání případu sociálním pracovníkem a tvůrcem programu sociální politiky.
- Naučit se odlišovat:

- „kognitivní východiska“, to je hlediska interpretace životní situace klienta/ů a otázky o této situaci z nich plynoucí,
- definici životní situace konkrétního/ch klienta/ů, to je odpovědi na otázky „a“,
- cíle intervence, to je očekávané změny životní situace klienta/ů, které plynou z odpovědi „b“,
- postupy zvolené pro dosažení těchto cílů.

Klíčová je schopnost sociálního pracovníka uvědomit si hlediska a otázky „a“. Ta jsou totiž většinou uplatňována bezděky, se samozřejmostí, jejímž důsledkem je, že pracovník ví, jak postupuje, ale neví proč to dělá – neví, jaká kognitivní východiska ho k tomu vedla. Schopnost rozpoznat vlastní kognitivní východiska intervence dělá z laika odborníka, umožňuje tato východiska měnit a volit různé přístupy k intervenci podle toho, co vyžaduje situace klienta/ů.

3. postup práce:

3.1 Vyberte jednu specializovanou roli sociálního pracovníka a jednu specializovanou roli tvůrce programů sociální politiky, které znáte z vlastní zkušenosti, z vyprávění věrohodného svědka nebo z literatury. Obě role volte tak, aby intervence sociálního pracovníka i tvůrce programů sociální politiky byla zaměřena na stejnou kategorii klientů. Příklady takových dvojic mohou být:

- sociální pracovník v domově důchodců a tvůrce zákona o sociálních službách,
- sociální pracovník pečovatelské služby a tvůrce obecní koncepce služeb pro seniory,
- streetworker a tvůrce zákona o sociálně právní ochraně,
- terénní pracovník v problémové romské komunitě a tvůrce programu romského bydlení městské části Brna,
- sociální pracovník na oddělení péče o dítě a tvůrce zákona o rodině,
- sociální pracovník na oddělení péče o dítě a tvůrce regionálního systému vyhledávání dětí ohrožených syndromem CAN,
- probační pracovník a tvůrce novely navrhuující zavedení alternativních trestů do trestního zákoníku,
- pracovník centra protidrogové prevence a tvůrce novely navrhuující trestní postih držení určitého množství nelegální drogy,
- pracovník centra protidrogové prevence a tvůrce místního programu prevence HIV/AIDS,
- atd.

3.2 Sami za sebe popište a co nejkomplexněji promyslete životní situaci, kterou se ze svého hlediska zabýváte (mohou zabývat) oba specializovaní pracovníci (viz 1). Součástí tohoto popisu musí být:

- popis situace jako komplexu dílčích potíží a problémů, které klientovi brání zvládat jeho situaci,
- popisu situace klienta(ů) z hlediska konceptu „životní situace“, kterou uvádí Bartlett (1970); prvky životní situace klienta(ů) vymezte tak, aby Vám to umožnilo postihnout všechny důležité „nerovnováhy“, se kterými se klient(i) potýká(ají),
- popis klíčových nerovnováh (překážek), jejichž nezvládnutí podvazuje možnost klienta(ů) zvládat ostatní potíže a celou situaci a od nichž je třeba při intervenci začít.

3.3 Nad rozdíly a podobnostmi mezi přístupem sociální práce a sociální politiky se zamyslete při pojednání o otázce: „Jaké otázky si o situaci (ne o cílech postupu intervence¹) klienta klade sociální pracovník a tvůrce programů sociální politiky?“

(3.3.d) popište z jakých hledisek bude situaci vymezenou v bodech „a“ až „c“ u nás (v ČR) podle Vaší zkušenosti, Vašich poznatků nebo podle Vašeho názoru vnímat, posuzovat nebo hodnotit Vámi vybraný sociální pracovník, čili: „Jaké otázky si bude o situaci klienta klást vybraný sociální pracovník?“

(3.3.e) popište z jakých hledisek bude situaci vymezenou v bodech „a“ až „c“ u nás (v ČR) podle Vaší zkušenosti, Vašich poznatků nebo podle Vašeho názoru vnímat, posuzovat nebo hodnotit Vámi vybraný tvůrce programu sociální politiky, čili: „Jaké otázky si bude o situaci klienta klást vybraný tvůrce programu sociální politiky?“

(3.3.f) srovnajte hlediska/otázky sociálního pracovníka („d“) a hlediska/otázky tvůrce programu sociální politiky („e“) a vysvětlete v čem spočívají rozdíly a podobnosti mezi těmito otázkami; odpověďte na otázku: „Kterých dimenzí životní situace klienta si všimají sociální pracovník a tvůrce programu současně, kterých jeden na rozdíl od druhého a proč?“ Neuvádějte, že sociální pracovník vidí situaci klienta bezprostředně a konkrétně, kdežto tvůrce programu zprostředkovaně a obecně. Porovnejte otázky obou a uveďte, které aspekty situace klienta jsou předmětem pozornosti jednoho a druhého, a pokuste se zdůvodnit, proč tomu tak ve Vámi vybraném případě je. (3.3.g) uveďte stručně, čeho by si na situaci klienta(ů) měli podle Vašeho názoru oba experti všimnout.

V bodě „d“ a „e“ zejména zdůvodněte zda a proč se pracovníci dané specializace zabývají jen některými dimenzemi nebo dokonce jednou z dimenzí komplexnější situace, ve které se klient/i nachází. Všimněte si, zda se pracovníci při realizaci těchto úkolů zaměřují především na osobnost klienta(ů) nebo na podmínky, ve kterých žije/i.

4. Text eseje bude v návaznosti na uvedený postup zpracování rozdělen do sedmi kapitol:

- Váš vlastní popis životní situace klienta/ů jako komplexu dílčích překážek sociálního fungování (viz 3.2.a),
- Váš vlastní popis životní situace klienta/ů z hlediska konceptu „životní situace“, kterou uvádí Bartlett (viz 1970) (viz 3.2.b),
- Váš vlastní popis klíčových/nerovnováhy/h, jejichž nezvládnutí podvazuje možnost zvládat ostatní potíže a celou situaci a od nichž je třeba při intervenci začít (viz 3.2.c),
- otázky, které si bude pravděpodobně o životní situaci klienta/ů (ne o cílech a postupu intervence) klást Vámi vybraný sociální pracovník (viz 3.3.d),
- otázky, které si bude pravděpodobně o životní situaci klienta/ů (ne o cílech a postupu intervence) klást Vámi vybraný tvůrce programu sociální politiky (viz 3.3.e),
- srovnání otázek sociálního pracovníka a otázek tvůrce programu sociální politiky o životní situaci klienta/ů (ne o cílech a postupu intervence) (viz 3.3.f),
- Váš názor na to, čeho by si na životní situaci klienta měli podle Vašeho názoru oba experti všimnout (viz 3.3.g).

5. To vše se musí vejít nejvýše na 5 stran textu.

5. TÝDEN – PŘEDNÁŠKA: DÍLČÍ OBLASTI SOCIÁLNÍ POLITIKY A SOCIÁLNÍ PRÁCE

kontrola: odevzdat návrh tématu eseje

¹ Případně jasně odlište otázky, které se týkají životní situace klienta, a otázky, které se týkají cílů a postupu intervence.

6. TÝDEN – PŘEDNÁŠKA: KOMUNITNÍ PRÁCE A POLITIKA OSOBNÍCH SOCIÁLNÍCH SLUŽEB (průniky sociální politiky a sociální práce)

7. TÝDEN – KONZULTACE K NÁVRHŮM TÉMAT ESEJŮ

8. TÝDEN – PŘEDNÁŠKA: POZNÁVÁNÍ V SOCIÁLNÍ POLITICE A SOCIÁLNÍ PRÁCI

9. TÝDEN – PŘEDNÁŠKA: „TEORIE INDIVIDUALIZACE“ A ÚLOHA SOCIÁLNÍ PRÁCE V PROCESU ADMINISTRACE PROGRAMŮ SOCIÁLNÍ POLITIKY

literatura:

- GIDDENS, A.: *Důsledky modernity*. SLON, Praha 1998, s. 26–33, 39–45, 111–112.
MUSIL, L.: O významu mikrosvěta pro fungování sociálního státu. *Sociologie*, roč. 32, 2000, č. 1, s. 98–102.
MUSIL, L.: *Sociální dávky jako součást komplexní intervence do situace klienta*. In: Mareš, P. a kol., *Dávky sociálního státu: nastavení systému – jeho ekonomická i sociální efektivita a sociální konsekvence pro klienty sociálního státu i společnost*, FSS MU a Nakladatelství Georgetown, Brno 2001, s. 128–137.
SIMMEL, G.: *Dobrodružství*. In: Simmel, G., *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*, SLON, Praha 1997, s. 44–60.

10. TÝDEN – PŘEDNÁŠKA/DISKUSE: DILEMATA PODPŮRNÝCH PROFESÍ

11. TÝDEN – PŘEDNÁŠKA: CÍLE STUDIA SOCIÁLNÍ POLITIKY A SOCIÁLNÍ PRÁCE V ČR A PROGRAM STUDIA OBORU NA FSS MU V BRNĚ

kontrola: odevzdejte první verzi eseje

12. TÝDEN – KONZULTACE K PRVNÍ VERZI ESEJŮ

zadání: vypracujte konečnou verzi eseje a odevzdejte ji ve 13. týdnu

13. TÝDEN – PŘEDNÁŠKA: CÍLE STUDIA SOCIÁLNÍ POLITIKY A SOCIÁLNÍ PRÁCE V ČR A PROGRAM STUDIA OBORU NA FSS MU V BRNĚ

kontrola: odevzdejte konečnou verzi eseje

OPRAVNÝ TERMÍN: Autoři neakceptovaných esejů mají ve zkušebním období druhou možnost esej přepracovat. Termín k tomuto účelu určené individuální konzultace bude dohodnut na poslední přednášce. Termín odevzdání přepracovaného eseje je 30. ledna.

work, whose members must be able to deal with intricate social situations, cannot—and will not—attain its full strength and become a fully functioning profession until its members can identify their area of central concern and define the nature of the problems, situations, and social phenomena with which their helping process and professional actions are concerned. Further, change and complexity in the area of social relationships today make it harder for social work to do this than other professions that deal with older and more easily understood areas of human need or function, such as health, education, and law.

The helping process in social work, which demands the capacity to influence social behavior and social conditions, depends upon adequate understanding of their nature. The practitioner must command and use relevant knowledge. The building of such a body of professional knowledge requires identification of the particular phenomena with which the profession deals and concepts for organizing thinking regarding these phenomena. For a profession like social work to be effective in today's society, it must identify an area of central concern that is (1) common to the profession as a whole, (2) meaningful in terms of the profession's values and goals, (3) practical in terms of available and attainable knowledge and techniques, and (4) sufficiently distinctive so that it does not duplicate what other professions are doing. To do this demands readiness to work as intensively on understanding social phenomena and social situations as on understanding processes, methods, and action. It calls for the kind of integrative thinking that will draw from social work's past the ideas that are relevant, combine them with new ideas, and build the essential components into powerful, comprehensive concepts regarding the profession's focus, which will demonstrate convincingly to its members and to society where the profession stands and what it has to offer.

Early Concepts

If asked to describe their profession, most social workers would probably emphasize two central ideas: (1) it is a helping profession and (2) it is concerned with the social functioning of people. What is meant by the notion of a helping profession? It is a profession that brings services to people, with the aim of modifying

situations to improve the welfare of individuals and society. Thus it is change oriented. Since change involves doing something about a situation, the professional worker is a participant in the change process. The social worker who helps a client change his attitudes or a group of agencies to co-ordinate their services is necessarily a part of the situation as long as the change process is going on. Each service profession gives special meaning to the idea of helping according to its own perspective, particularly its values and ways of working with people.

What, then, is added by the notion that social workers offer help in the area of social functioning? Obviously no one profession can claim this as its exclusive domain because it is too broad. Understandably, others are already moving in to stake their claim. If the idea of social functioning is to be used as a starting point, it must be defined further. As now used in social work, the idea is too vague and is being used with too many varied meanings.

Throughout most of its history, social work has had no central concept to describe its area of responsibility and expertise. Some social workers have stressed their concern with social problems, others with the skilled process. Still others have concentrated on a particular field of practice, such as family welfare, health, or corrections. In spite of these apparently varied interests, certain consistent and cumulative trends in thinking can be traced.

In earlier days social workers were concerned equally with problems of individuals and population groups. One interest took the form of social casework and the other resembled what is now called "social action." Although the thirties and forties showed a marked swing toward service to individuals, the interest in broader social conditions and problems calling for social work's concern was never lost and reappeared strongly toward the midcentury, restoring the old balance. Furthermore, in their literature, practice, and teaching, social workers characteristically perceived the individual as a person functioning in a social situation. Even though the concepts developed in social casework centered on personality, social workers never gave up their concern for the environment and its impact on the individual. The term "psycho-social" was increasingly used to describe the social work focus.¹

¹See the following references in Cora Kasius, ed., *Social Casework in the Fifties* (New York: Family Service Association of America, 1962):

Certainly it may be said that for a considerable period interest centered on the psychic aspects, the significance of the social environment was devalued, and a serious effort to bring the "psychic" and the "social" together was not made. Yet in spite of its ambivalence, the young profession persisted in asserting its continuous interest in both the person and his environment and recognizing that to fulfill its purpose as a helping profession it must eventually come to grips with the whole person-in-situation phenomenon, in all its facets and with all its implications.

Regrettably, early efforts at such conceptualization were not picked up and used. In her discussion of social evidence, Richmond placed the client in his family and neighborhood and suggested the key questions relevant to a number of typical social situations, such as the immigrant family and the widow with children.² This part of her thinking, however, was lost to casework teaching and theory when psychotherapy claimed primary interest.

In 1935 Cannon presented an interpretation of the social work focus that is equally relevant more than thirty years later. She said:

No longer in the mind of the social case worker is poverty a sort of moral failure or even a disease of personality; it is a discrepancy between individual capacity and environmental demand upon it. No longer is rehabilitation of the dependent the social case worker's concept of cure, but rather the restoration of balance by strengthening environmental support on the one hand and releasing resident energies in the individual on the other.³

In 1937 Sheffield suggested that the unit with which social casework deals should be the "need situation," as defined by a "so-

Gordon Hamilton, "The Role of Social Casework in Social Policy," pp. 33 and 43, and Samuel Finestone, "The Scientific Component in the Casework Field Curriculum," pp. 315-320. See also Isabel L. Stamm, "Ego Psychology in the Emerging Theoretical Base of Casework," in Alfred J. Kahn, ed., *Issues in American Social Work* (New York: Columbia University Press, 1958), pp. 84-87.

² Mary E. Richmond, *Social Diagnosis* (New York: Russell Sage Foundation, 1917).

³ M. Antoinette Cannon, "Where the Changes in Social Case Work Have Brought Us," in Fern Lowry, ed., *Readings in Social Case Work: 1920-1938* (New York: Columbia University Press, 1939), p. 112.

cially developing purpose."⁴ Thus the concepts of *environment* and *situation* keep appearing in the literature.

In 1946 Pray carried on with the theme. Social work comes into play, he said, when familiar, satisfying social relationships are threatened, weakened, and broken and when people seek help in finding more meaningful relationships or in replenishing their strength for meeting the difficulties and "realizing the potentialities of their social situations." Other professions are also interested in the individual but, unlike the others, social work is never primarily concerned with the separate, inner personal life but always with the individual in his social relationships.⁵ By this time there was greater readiness for such thinking and Pray's formulation was widely used.

In 1951 Hamilton, on the opening page of her well-known text on social casework, spoke of two nuclear ideas that distinguish social work as one of the humanistic professions. "The first," she said, "is that the human event consists of person and situation, or subjective and objective reality, which constantly interact."⁶ This idea of person and situation interacting is elaborated throughout her book.

In 1958 the Working Definition described the practitioner's concern with the interaction between the individual and the social environment but did not develop the concept further. It was Boehm who, in discussing the nature of social work, formally presented the concept of social functioning, which was being used at that time, and clarified its meaning by relating it to social interaction. "The primary focus of social work is on social interaction, he pointed out. The individual and his environment should not be viewed as two separate entities but as an interactional field. In explaining this further, he said:

The nature of any problem in the area of social interaction is determined both by the individual's potential capacity for

⁴ Ada Elliot Sheffield, *Social Insight in Case Situations* (New York: D. Appleton-Century Co., 1937), pp. 96-97.

⁵ Kenneth L. M. Pray, *Social Work in a Revolutionary Age* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1949), pp. 236-237.

⁶ Gordon Hamilton, *Theory and Practice of Social Case Work* (New York: Columbia University Press, 1951), p. 3.

social resources he uses to satisfy his needs for self-fulfillment. Hence, the social worker focuses at one and the same time upon the capacity of individuals and groups for effective interaction and upon social resources from the point of view of their contribution to effective social functioning. In the light of this dual focus the social worker initiates (alone or with related professional or nonprofessional community groups) steps (1) to increase the effectiveness of individuals' interaction with each other, singly, and in groups; and (2) to mobilize appropriate social resources by coordinating, changing, or creating them anew.⁷

Boehm's interpretation was first published concurrently with the Working Definition and later included in the Social Work Curriculum Study of the Council on Social Work Education in 1959.⁸ His interpretation of social functioning in terms of role performance, a conceptual approach used by many social workers, is not pursued in this discussion because other concepts that appeared later seem more promising for social work.

An Example from One Field

Meanwhile other streams of thinking—not recognized as significant at the time—were gathering and flowing together. One of these began in one of the oldest fields of practice, medical social work. Early in this century social workers were drawn into hospitals and clinics by socially minded physicians. This field of practice was based upon a large scientific body of knowledge, centering around the reality problems of illness and medical care, which have a sharp disruptive impact on individuals and families. The physicians, accustomed to scientific thinking and orderly processes in dealing with patients, encouraged social workers to examine and clarify their own practice. A pioneer study, published when medi-

⁷ Werner W. Boehm, *Objectives of the Social Work Curriculum of the Future* (New York: Council on Social Work Education, 1959), pp. 47-48.

⁸ See Werner W. Boehm, "The Nature of Social Work," *Social Work*, Vol. 3, No. 2 (April 1958), pp. 10-18; and *ibid.*

it began with the central phenomenon—that of illness—and described it from a social work viewpoint. In this study and one that followed later, Thornton identified the hospital social worker's concern as those "social conditions which bear directly on the health of the patient, either inducing susceptibility to ill-health, or helping or hindering the securing and completing of medical care."⁹ Social problems created by the illness for other members of the family were also included. This concept, which was later defined as the *social component in illness and medical care*, encompassed factors in the personality as well as the environment. Thus from the beginning there was recognition of social workers' responsibility to apply their own thinking to their area of practice and to conceptualize the central problem in social work terms.

As psychiatric thinking spread through social work and psychosomatic medicine developed, the term "social component" was less used, but the basic concept persisted. At this stage *the meaning of illness to the patient and family* was particularly emphasized. Beginning in the thirties, a considerable literature dealing with the psychosocial aspects of illness developed. In these discussions, social workers clearly identified with the patients and families and endeavored to understand the impact of illness on them, their feelings about it, their difficulties with medical care, and their responses to the situation. The concepts of stress in psychosomatic medicine, prevention in public health, and disability in rehabilitation, all contributed to this thinking.¹⁰

By the early fifties considerable progress had been made. Starting from the original concept of disease, social workers had moved a long way toward a concept of the psychosocial implications of

⁹ *The Functions of Hospital Social Service* (Chicago: American Association of Hospital Social Workers, 1930), p. 59; and Janet Thornton, *The Social Component in Medical Care* (New York: Columbia University Press, 1937).

¹⁰ Some representative papers are Irene Grant, "Social Work with Tuberculous Patients," *The Family*, Vol. 13, No. 6 (October 1932), pp. 190-197; Ethel Cohen, "The Social Component in Heart Disease," *American Heart Journal*, Vol. 16, No. 4 (October 1938), pp. 422-430; Alice A. Grant, "Medical Social Work in an Epidemic of Poliomyelitis," *Journal of Pediatrics*, Vol. 24, No. 6 (June 1944), pp. 691-723; and Caroline H. Elledge, "The Meaning of Illness," *Medical Social Work*, Vol. 2, No. 2 (April 1953), pp. 49-65.

illness as perceived by social work. There were factors in the situation, however, that were limiting further progress. In working on the various medical services in the hospital, social workers became familiar with one or another medical condition, observed the psychosocial problems presented to patients, and set out to describe them. Working in continuous collaboration with physicians as they did, it was natural to start from the medical condition. After a while, however, it began to appear that some of the problems described as characteristic of one condition were also found to be associated with other conditions. There was increasing overlapping and duplication of ideas. What was happening was that social workers, writing about medical problems in this way, were still under the influence of the medical frame of reference. It was pointed out in Chapter 2 that social work was growing through its fields. Here it seemed that the growth had gone as far as possible within the field. How then could the necessary steps be taken to break through and move clearly into a social work frame of reference?

If we re-examine this stream of thinking about the psychosocial aspects of illness, we can see that it was steadily moving toward a concept of social functioning as related to illness. But a social work concept was needed that could be applied to any field. When the medical social workers found themselves hemmed in within the medical frame of reference, the idea of social functioning was still too vague to be useful. Nevertheless, some progress toward such a concept was made. These social workers had not allowed themselves to be confined by "casework," "skill," and "setting," but had used a broader social work approach for understanding and describing the problems regarded as central to their practice. Their ideas encompassed both the personality and the environment. There was continuous concern for both the emotional aspects and the socioeconomic impact of illness on individuals and families.

In seeking to analyze and describe the problems presented to patients and their families by illness and medical care, social workers began to recognize recurrent experiences—such as mutilation of the body, physical helplessness, uncertainty of outlook, and fear of death—which present difficulties for all persons who must go through them. Thus there began to be movement away from concentration on specific diseases (the medical approach) or on

unique reactions of individuals (the casework approach) toward identification of *common* psychosocial problems of illness viewed within a social work perspective.

Emerging Social Work Concepts

The next step—to move from the confines of one particular field of practice toward the definition and use of basic social work concepts in any field of practice—has been facilitated by two directions of thinking that were stimulating to social workers. One was the conceptualization of human growth and development as the successive mastery of the particular problems presented to the individual by each new life cycle through which he passes. The second was the crisis concept, first formulated in mental health and further developed by social workers and behavioral scientists. Here the problems presented by crucial life situations—whether the life cycles of individual growth or specific traumatic episodes like illness—are conceived as tasks that must be met and dealt with in some way. The aspect with which social workers are most concerned is repeatedly described as the coping efforts of people to deal with these tasks. A related concern is the consequences of crisis for people in terms of their opportunity for further growth.¹¹ In examining these converging ideas further, we should have in mind the requirements for such concepts, if they are to identify the focus of the profession. They should have high relevance and applicability to the essential elements of social work, particularly its values. They should concentrate on a few related phenomena to avoid diffuseness and yet be general enough to cover the range of phenomena found in social work practice. They should have theoretical interest so that they can stimulate research and be tested. They should move social work thinking toward greater integration.¹²

¹¹ Ruth M. Butler, *An Orientation to Knowledge of Human Growth and Behavior in Social Work Education* (New York: Council on Social Work Education, 1959); and Howard J. Parad, ed., *Crisis Intervention: Selected Readings* (New York: Family Service Association of America, 1965).

¹² William E. Gordon, "Knowledge and Value: Their Distinction and Relationship in Clarifying Social Work Practice," *Social Work*, Vol. 10, No. 3 (July 1965), pp. 32-39.

of intervention, agency programs, or the field of social welfare. These are, of course, all related matters. But we are at this point concentrating on the effort to identify social work's central focus—the problems, situations, and phenomena with which it is primarily concerned.

The Concept of Task

Taking the ideas that had been emerging from social work, we shall see how, used in combination with concepts from other professions, they led toward an integrative concept. The concept of life tasks is one of these.¹³ As has been shown, the idea that there are situations which present problems to groups of people and must be dealt with by them in some way began to develop rather early in social work. This was implicit in the concept of "the social component in illness" as developed in medical social work. In 1940 the writer, in discussing the meaning of illness to the patient, described "recurrent situations in illness or medical care that are difficult for many patients," such as entering the hospital or having some part of the body removed, and the manner in which the problem is revealed through the patient's difficulty in taking the necessary step in relation to his medical care.¹⁴ Social workers in other fields were exploring similar ideas, such as the meaning of money, family breakdown, and marital friction. They were not, however, able to move toward the kind of general concept needed for social work because of their concentration on the uniqueness of the individual and emotional aspects of behavior. It was the psychiatrists, because they also individualized patients but through their scientific medical training were accustomed to generalize, who pointed the way. Men like Lindemann and Bowlby recognized that there were life situations, such as bereavement and separation, which presented problems to most people, and that

¹³ In the social work literature the task concept is also used to refer to the professional task of the social worker. Here it is used only in relation to the people who are coping with life problems.

¹⁴ Harriett M. Bartlett, *Some Aspects of Social Casework in a Medical Setting* (Chicago: American Association of Social Workers, 1940), pp. 117 and 123.

In his discussion of ego identity, Erikson described what he called "psychosocial crises" at each maturational stage.¹⁵

It is not clear when the term "task" first came to be used in social work. Writers in psychiatry used such terms as "syndrome" and "crisis." Rapoport, a psychologist, in a study of the critical transition points in the normal family life cycle, such as getting married, described the "inherent tasks" and related them to the coping process.¹⁷ Austin, a social worker, also brought together the ideas of tasks and coping.¹⁸

The crisis model was originally developed in the mental health field and was concerned with the prevention of mental disorders. It directed attention primarily to emotional disturbances and psychological problems.¹⁹ At first, social workers tended to follow this lead, with an emphasis on ego psychology. They also discussed the task-crisis concept in terms of their customary methods framework and wrote about "short-term casework," "preventive casework," and "crisis intervention."²⁰ However, to develop the task concept effectively within a social work framework requires some shift in emphasis. Tasks refer to social phenomena, not techniques. The task is a way of describing critical and demanding situations that confront people. Social workers must be equally concerned with the psychic and social implications of situations for the functioning of people in their social relationships

¹⁵ Erich Lindemann, "Symptomatology and Management of Acute Grief," in Parad, ed., *op. cit.*, pp. 7-21; and John Bowlby, *Maternal Care and Mental Health* (Geneva, Switzerland: World Health Organization, 1951).

¹⁶ Erik H. Erikson, "The Problem of Ego Identity," in George S. Klein, ed., *Psychological Issues* (New York: International Universities Press, 1950), p. 166.

¹⁷ Rhona Rapoport, "Normal Crises, Family Structure, and Mental Health," in Parad, ed., *op. cit.*, pp. 75-87.

¹⁸ Lucille N. Austin, Foreword, in Parad, ed., *op. cit.*, p. xii.

¹⁹ See Gerald Caplan, "General Introduction and Overview," pp. 8-10, and Donald C. Klein and Erich Lindemann, "Preventive Intervention in Individual and Family Crisis Situations," pp. 283-305, in Caplan, ed., *Prevention of Mental Disorders in Children* (New York: Basic Books, 1961).

²⁰ Parad, *op. cit.*

—which is a somewhat different approach from that of psychiatrists.²¹

As used in social work, the task concept is a way of describing the demands made upon people by various life situations. These have to do with daily living, such as growing up in the family, learning in school, entering the world of work, marrying and rearing a family, and also with the common traumatic situations of life such as bereavement, separation, illness, or financial difficulties. These tasks call for responses in the form of attitude or action from the people involved in the situation. They are common problems that confront many (or all) people. The responses may differ but most people must deal with the problems in some way or other. Thus progress in identifying the characteristics of such tasks will lead to better understanding of the problems that people face in their daily living.

The task concept is not a comprehensive theory like Erikson's theory of human maturation but a single concept referring to one aspect of psychosocial behavior with which social workers are concerned. Thinking about tasks leads to such questions as: What are the tasks presented to individuals and families in meeting the shock of serious illness, the attendant anxiety, and the permanent physical handicap that frequently results?²² What task faces the delinquent in prison if he is to move from the restricted prison environment toward a responsible role in community life? Sometimes the steps to be taken in dealing with tasks are sequential, in that later steps depend on earlier ones. For example, the child must accept separation from home in order to attend school. The adult must give up the protection of the hospital or prison in order to carry family responsibilities.

Since the task concept directs attention to common problems and life situations that many people face, it cuts across old barriers which fragmented social work thinking. It is concerned with the nature of the situation to be dealt with rather than the social worker's skill and activity. By centering interest on common

²¹ Elizabeth P. Rice, "Concepts of Prevention as Applied to the Practice of Social Work," *American Journal of Public Health*, Vol. 52, No. 2 (February 1962), pp. 266-274.

²² Harriett M. Bartlett, *Social Work Practice in the Health Field* (New York: National Association of Social Workers, 1961), pp. 150-168.

(rather than unique) problems, it moves social work toward its area of central concern, away from the divisive thinking so frequently found in earlier days. It broadens the scope of thinking. For social work it is a new avenue to understanding human behavior and leads to developing new clusters of knowledge.²³

The Concept of Coping

The idea of task leads directly to the idea of coping. They go together. Having identified and described the nature of life tasks, we must then try to answer the question of how people actually deal with these tasks. Again, the concept is a broad one, having to do with typical patterns of response and action applicable to many people.

Social work thinking in general and casework in particular have directed attention to problems and problem-solving, with special concern for people who have difficulty in solving their problems of living. Because of the dependence on psychiatric theory, there has been an emphasis on emotional, irrational, and unconscious aspects of behavior, which frequently result in evasion and denial and thus temporary or prolonged avoidance of life tasks. In contrast, the emerging concept of coping now emphasizes the conscious, cognitive, and rational aspects of behavior also. In such behavior there is usually a direct engagement with the situation and coping can then be described as relative mastery of the tasks involved in the situation.²⁴ It is recognized that most people will

²³ After the approach to the concept of social functioning presented in this chapter had been developed and formulated, the writer read a paper by Elliot Studt, "Social Work Theory and Implications for the Practice of Methods," *Social Work Education Reporter*, Vol. 16, No. 2 (June 1968), pp. 22-24 and 42-46, which discusses theory about social work practice derived from research done in a special correctional unit for young offenders. In her paper Studt presents concepts of *tasks* and *situation*, regarded as relevant for all social work practice, that have many points of similarity with those developed independently by the writer of this monograph.

²⁴ Lois Barclay Murphy and collaborators, *The Widening World of Childhood* (New York: Basic Books, 1962); and Lydia Rapoport, "Crisis-Oriented Short-Term Casework," *Social Service Review*, Vol. 41, No. 1 (March 1967), pp. 39-40.

suffer stress in dealing with the tasks but that some will be able to take the necessary steps without becoming excessively disturbed or disorganized. It is further recognized that other people fail in life tasks, not through any weakness in themselves, but through lack of opportunity to learn the appropriate behavior or essential social skills, that is, from not having had the kind of life experiences that would prepare them to take the necessary steps. The Head Start projects, which provide such missing experiences for deprived preschool children, aim to fill this gap through direct teaching and learning in order to increase the coping capacity of the children when they move into formal education.²⁵

When the demands of the environment are excessive in relation to the coping capacities of the people involved in the situation, then coping becomes ineffectual and the people become helpless and overwhelmed. Poverty, racial discrimination, lack of access to jobs, and other societal problems subject large segments of the population to stress, anxiety, deprivation, and alienation. Here, of course, major efforts for social change must be directed at the environment. In spite of the recognized inadequacy of people's coping in such situations, social workers want to make sure that the people themselves have a part in the planning and action that affect their welfare so that they can maintain positive interaction with the social environment. As the pressures of the environment can be lessened, the coping efforts of the people can become more effective and successful.

Some social workers, recognizing the inadequacy of society's provisions for large groups in the population, might consider the concept of coping irrelevant because these people are helpless in dealing with their own situations. The concept is important, however, even in extreme situations, because it emphasizes a concern and respect for people's strivings toward attainment of their own potential, in line with social work's basic values. It underlines the importance of people's being active and sharing in planning for their own future. Lacking such a concept, social workers could again fall into the error that plagued the field in the early

²⁵ These projects, developed as part of the federal antipoverty programs during the Johnson Administration, offer special opportunities and training to preschool children from deprived homes with the aim of preparing them better for entrance into school.

days of casework, namely, that of *doing for* people, which leads to manipulation and domination.

The manner in which these concepts of task and coping are being incorporated in practice is demonstrated by the writing of Silverman. Describing services for the widowed during bereavement, she says: "The conceptual scheme by which most of us examine the problems of our clients leads us to seek the etiology of these problems in their early childhood experiences." The service that has been available—casework—is designed to help the client with his malfunctioning, which is viewed as a reflection of personality or interpersonal difficulties resulting from his psychosocial development. She then goes on to analyze the experience of bereavement as a "critical transition" with a beginning and end, between which the individual does "the work of the transition." Traditionally, casework has emphasized the client's defensive behavior and emotional state. To deal with these problems in terms of the individual's past adjustment, Silverman points out, will not be as effective as dealing with them as a stage in the transition that he will experience and with which—with time and mastery of the current situation—he will be able to cope.²⁶

Silverman demonstrates progress from casework's earlier emphasis on the psychogenetic history of the individual to a concern with current coping efforts directed toward life tasks—what she calls "the work of the transition"—that are common to many or all people. The change of focus allows social work thinking to move beyond the single idea of individualizing the client to generalizing about people's coping efforts, as in relation to widowhood, and thus toward a broader view of behavior.

A Concept of Social Functioning for Social Work

Now it is possible to return to the question raised at the beginning of this chapter regarding the central focus of social work as a profession. The emerging concepts of task and coping are

²⁶ Phyllis Rolfe Silverman, "Services for the Widowed During the Period of Bereavement," *Social Work Practice*, 1966 (New York: Columbia University Press, 1966), pp. 170 and 177.

useful in suggesting a comprehensive concept to identify the professional focus. Coping refers to people's actions in striving to meet and actually deal with situations that may be variously conceived as social tasks, life situations, or problems of living. People experience these life tasks primarily as pressures from their social environment.²⁷ Two major ideas come out of this: *people coping*, on the one hand, and *environmental demands*, on the other. To become parts of a single comprehensive concept, these ideas must be brought together within the same dimension and it is the idea of *social interaction* that the writer thinks accomplishes this.²⁸

Social workers are concerned both with people's opportunity to grow and with obstacles to attainment of full potential. Thus in considering the interaction between people and environment, they must bear in mind the *consequences* of this interaction for people's growth. Are the environmental demands excessive?

²⁷ The idea of task has been useful in freeing social workers from old limitations of thinking but is not in itself broad enough to become a major term in a central social work concept. It continues to be needed, however, as a subconcept for clarifying the nature of environmental demands.

²⁸ William E. Gordon took the first step in linking "coping capacity" and "environmental demand" within a single concept through the idea of "match or mismatch" between capacity or demand, in a memo to the Experimental Field Instruction staff, George Warren Brown School of Social Work, Washington University, St. Louis, Missouri, December 4, 1963. Previously, other aspects of social functioning had been emphasized, as shown by J. O. Jacques Alary, in a meaning analysis of the expression "social functioning" as a social work concept, which he reported in 1968. In an analysis of 416 statements concerning social functioning, appearing in 162 articles published in *Social Work* and *Social Casework* between 1956 and 1967, he found that the dominant tendency was to conceptualize social functioning at a low level of abstraction and to use it to designate a behavioral phenomenon. The individual human person is the most frequent system to which "social functioning" is ascribed as a property. Environmental factors identified as having some influence on the social functioning of individuals are designated by terms that lack determinacy of meaning. The nature of the qualifiers used suggests that social functioning corresponds most often to a clinical entity whose manifestations are to be diagnosed and evaluated. Only a few qualifiers suggested other dimensions. See J. O. Jacques Alary, "A Meaning Analysis of the Expression 'Social Functioning' as a Social Work Concept," pp. 106-107. Unpublished doctoral dissertation, Tulane University, December 1967.

Are people's coping capacities inadequate? If there is imbalance, how can the *balance* be improved? Since we are concerned with growth and potential, which imply ongoing change, it is important that any balance attained, at any particular time, should not be rigid but flexible.²⁹ The consequences of early coping efforts may enable people to enlarge their efforts and so improve their coping that they succeed in meeting the environmental demands. On the other hand, if coping efforts are persistently inadequate, disorganization may ensue and the people may become overwhelmed by the situation.

Examination of the Concept

How does such a central concept for social work meet the requirements set forth earlier? This interpretation of social functioning has the possibility of providing what social work has never had—a concept broad enough to encompass the profession's scope and yet clear enough to provide a focus that will stimulate integrated thinking and effort. It is a positive way of limiting the profession's area of interest without having to set outer boundaries and is a way of defining what social work is that is sufficiently open ended to allow for further development.

The essential ideas in this comprehensive concept describing the profession's focus are, at the most abstract level, *the interaction of people and environment*. They can be expressed thus:

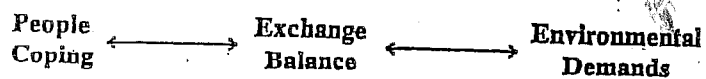
People ← Interaction → Environment

So expressed, the concept is too impersonal for a service profession like social work, which is concerned with helping people to deal with their life situations in various ways. To accomplish their goal, social workers must understand the meaning of the situations to the people involved in them. Thus to be more

²⁹ See the use of the idea of *balance* by M. Antoinette Cannon as quoted on page 88, and also by Margaret L. Schutz, "Report of the Field Instruction Experimental Project of the George Warren Brown School of Social Work," pp. 3-4. Paper presented at the Annual Program Meeting, Council on Social Work Education, New York, New York, January 1966. (Mimeographed.)

suitable for social work, the concept may be elaborated and expressed thus:

These ideas bring together several basic themes for the profession's focus. If the concept is to be genuinely integrative for the profession, it must be comprehensive. Until now most of the social work discussion of social functioning has centered around individuals and families.³⁰ In this monograph the suggested concept is extended to refer to "people" (whether as individuals or as groups) in order to cover social work practice more fully.³¹

To be comprehensive, the concept must also tie social work's central concerns more closely together. It was the failure to bring the ideas of people and environment together and hold them there that produced such a long lag in social work thinking. In the past there was a hiatus between the idea of the person and the idea of environment that blocked integrative thinking about the profession's focus. In individual situations, for instance, social workers talked of using ego psychology on the one side and knowledge of community resources on the other; but they are of different dimensions. We make progress in closing the gap when the interaction between people and environment is perceived as an active exchange. Often intensive effort will be required to identify the nature of the exchange between people and environment that is crucial in the particular situation. Having obtained

³⁰ Alary, *op. cit.*

³¹ After this chapter was written, the writer found a paper by Marjorie M. McQueen, "The Role of the Social Worker in the Remediation of Children with Learning Disabilities," *Patterns for Innovative Practice: School Social Work Conference* (La Grange, Ill.: School Social Work Conference, 1967), pp. 59-68. In this paper McQueen presents a conceptual and diagrammatic analysis of social work practice based on people coping with environmental demands, which has many similarities to that presented here. Since she indicates that she is incorporating the thinking of Gordon and Bartlett, particularly from the writer's paper—"Characteristics of Social Work," *Building Social Work Knowledge: Report of a Conference* (New York: National Association of Social Workers, 1965)—it is not unexpected to find that our thinking should come together in this way.

such understanding, the social worker can then move to improve the balance between the people's coping efforts and the environmental demands. This may be done by working with people or environment but most frequently with both and always with concern for the interaction between them. It should be remembered that the ultimate goal of all this social work activity is the growth of the individual.

Several theoretical concepts are relevant and important for the refinement of this concept of social functioning. The idea of balance between the demands of the environment and the coping efforts of people is related to the concept of *homeostasis*, which was developed by Cannon and others to describe the maintenance of a steady state in the internal environment of the human body, through adjustment to various inner and outer threatening events.³² This steady state is essential for the growth of the human organism, since sudden changes beyond the capacity of the system for self-regulation are disruptive, as has been shown in studies of stress.³³ Similarly in our concept of social functioning, if there is imbalance in the people-environment exchange, stress may result for people, environment, or both.

The interaction of people with their social environment may also be perceived as an open-ended social system. Thus social workers interested in systems theory can explore its contribution to the development of the social functioning concept. Since social workers are concerned with the consequences of interaction, the idea of *feedback* from systems theory is useful. In presenting systems theory for social workers, Hearn quotes Wiener's statement that "feedback is the property of being able to adjust future conduct by past performance." It may be used not only to regulate specific movements but also wider aspects of behavior.³⁴

³² Walter B. Cannon, *The Wisdom of the Body* (2d ed.; New York: W. W. Norton & Co., 1939).

³³ Hans Selye, *The Stress of Life* (New York: McGraw-Hill Book Co., 1956).

³⁴ Norbert Wiener, *The Human Use of Human Beings* (New York: Doubleday & Co., Anchor Books, 1954), p. 33, as quoted in Gordon Hearn, *Theory Building in Social Work* (Toronto, Canada: University of Toronto Press, 1958), p. 47. In relation to social systems theory for social work, see also Gordon Hearn, ed., *The General Systems Approach: Contributions Toward an Holistic Conception of Social Work* (New York: Council on Social Work Education, 1969).

Thus when people are coping with environmental demands, the feedback from this exchange may cause them to respond with increased effort, discovery of new resources, and such improvement of their coping that they succeed in meeting the demands and develop their own potential at the same time. On the other hand, if the feedback is negative, if people lack the means to respond, they may fail and be worse off than ever. The same may be true of the environment, which also responds to positive or negative feedback from the exchange. The essential point here is that encounters between people and environment leave both changed, and people and environments that lack restorative capacity may be adversely affected.³⁵

Because the idea of social functioning is being widely used at present to refer to the central area of social work's concern, this term is being used here. It has been used with various meanings inside and outside social work. At one extreme it is used in a broad sense to describe wide areas of human behavior and extensive social phenomena with which many professions and disciplines are concerned. In social work it is frequently used to refer to the functioning of people in their social roles and relationships, with varying emphasis on their relation to the environment.³⁶ The gain made in the new concept suggested here is that it focuses not on the behavior of people, but on the exchanges between them and their environment, thus becoming a more dynamic concept with greater potential and power.

The Environmental Component

This concept of social functioning requires that social workers should be more concerned than they have been in the past with

³⁵ William E. Gordon, "Basic Constructs for an Integrative and Generative Conception of Social Work," in Hearn, ed., *op. cit.*, p. 8.

³⁶ It is the writer's opinion that the use of such a central concept to describe the profession's central focus would be a great advance in clarification and movement toward integrative thinking. If experience shows that the term "social functioning" cannot be used without continually reverting to earlier or narrower meanings, it may be better to use some new term. In the end, the term is less important than the ideas. Rather than arguing over "what is meant by social functioning," it will be more profitable to push toward new integrative concepts suitable for defining the social work focus.

the social environment as an entity to be understood and dealt with. Traditionally, knowledge about personality and group process has claimed greater attention than the environment. The manner in which the social environment operates to bring pressures upon people needs to be better understood. This is not the same thing as obtaining general knowledge about social conditions and social problems or knowledge that will enable social workers themselves to operate in the power structure. To be brought within the concept of social functioning, this knowledge must analyze and clarify the impact of the social environment on people, whether as individuals, groups, or communities. If coping efforts are to become effective, the nature of the pressures, stresses, and tasks must be better understood.

Furthermore, social workers must concern themselves with the people who comprise the environment because the consequences of social functioning affect them too. To some degree, social workers have extended their helping efforts to include others in the environment, as in extending help to the client's family. There has also been awareness that excessive concentration on the needs of clients could lead to the breakdown of others in the situation. What is now involved is a much more extensive phenomenon, namely, that changes brought about in the balance between the coping efforts of a group and the demands of their social environment can at times operate in such a way as to be seriously dysfunctional for some or all of the people in that environment. When low-income families were brought into housing projects, the purpose was to improve their living conditions. Only later was it recognized that when a considerable number of disorganized families were introduced into a project, their interaction with more stable families could initiate a process of deterioration extending throughout the project, thus creating a new and larger problem. The concept of social functioning calls for knowledge about and concern for the welfare of persons on both sides of the interaction.

In assessing the demands of the environment, it will also be necessary to identify the supports that it gives to the coping efforts of people. Social workers commonly think of these supports in terms of community resources and social welfare programs. The fact that social workers know these community resources and how to mobilize them is frequently mentioned as a major aspect

other professions and disciplines of what the problems mean to people and the nature of their coping efforts. Such potential knowledge—for example, that relating to a public welfare system which incorporates an attitude of blaming recipients for their predicament and thus regards them as unworthy of respect—is timely, even urgently needed, in today's society. Better recognition of the profession's focus and the process of knowledge-building will permit the designing of projects through which the knowledge imbedded in practice can be obtained and tested.

Thus definition of a comprehensive concept of social functioning will stimulate and promote the development of social work's characteristic knowledge derived from its past and future experience. It will also facilitate and guide the selection and use of generalizations from other professions and disciplines that are relevant for social work. Both types of knowledge can then be incorporated into the profession's common body of knowledge in a planned and orderly manner not possible before.

Unintegrated Segments of Knowledge

A clarified focus will not only contribute to building the central body of knowledge but also make possible the bringing together of segments of new knowledge previously isolated from each other in various areas of the profession's practice. In the discussion of the fields in the opening chapter, it was pointed out how social workers in the early days of the profession perceived the central problem of their concern to be the one specific to their area of practice, such as health or child welfare. As the movement to develop a description of the social work focus gains momentum, practitioners will perceive themselves as social workers first and only second as workers in one or another field of practice. This change in perception moves the overall concept of social functioning to the forefront and gives it priority. When this occurs, social workers will perceive the situations with which they deal first as manifestations of social functioning and only secondarily as falling into particular types of social functioning, such as family problems or correctional problems. Knowledge needed in the various fields of practice can be brought together under one frame of reference, that is, social work. What is relevant

for all social workers then can flow into social work's general body of knowledge and what is specific to the field can remain as specialized knowledge.

Another segment of social work knowledge is the kind that has become submerged in the three methods. All social workers need knowledge about individuals, groups, and the community that is related to their social functioning but not limited to particular interventive measures. In the same way that knowledge related to the fields of practice became tied to a specific field, the knowledge submerged in each practice method became imbedded in the method. But what can and should be known and used by all social workers can be lifted out and reorganized to make it visible and available within the profession's overall body of knowledge. Further refinement of criteria for selection and experimentation in their application will, of course, be required. As the focus is clarified, there will be the advantage that instead of being hidden within fields and methods, new knowledge can find its appropriate place in the growing body of knowledge belonging to the whole profession.

A third segment of unintegrated social work knowledge has to do with a wide range of activities that are related but supplementary to professional social work practice. Undoubtedly, social workers need to know a great deal about foster homes, child care centers, homemakers, nursing homes, and other such services; quite possibly more knowledge is available in the literature about these phases of practice than about the central area of social functioning. Some people propose to build social work knowledge by collecting and coding all that is now formulated. A basic point of this discussion is, however, that the effective organization and use of such supplementary knowledge depends upon the clarification of the profession's central focus. Priority should be given to establishing and encouraging a continuous effort to build social work knowledge *at its center*, since all the rest depends on achieving progress there.

The Social Functioning Concept: A Recapitulation

Because the suggested concept of social functioning represents a somewhat unfamiliar approach, it seems well to restate the main

of the concept on a study of situations and use of the growing body of knowledge. In this development and use of the social functioning concept, knowledge and values are to be kept separate and the concept's primary base is in knowledge. As this knowledge grows, social work's goal of maximum realization for every individual will rest more firmly on knowledge and be better related to practice. Since the means for furthering this goal now involve many ways of working through other channels than working directly with the individual—as with neighborhood groups, social programs, and social policy—it is important to keep always in mind that it is the growth of individuals with which all this larger effort is ultimately concerned. That is, social workers in their intervention hope to influence the balance in the relationship between coping activity and environmental demands in order to further individual growth as well as ameliorate the environment. The concept of social functioning, which has been growing and changing over several decades in social work practice, has not yet developed its full potential for defining the profession's focus. If it can be thought of as more than the behavior of individuals and can be extended to include their active and exchanging relationship with their environment along with the feedback and consequences to both flowing from that active relationship, more of its promise may be realized.⁴³ In conclusion, in the preceding discussion a number of emerging ideas were identified and brought together in a concept of social functioning that has potential for clarifying the central focus of the profession. Hamilton pointed out that the strength of social work lies in its ability "to operate at both ends of the psychosocial event," in its refusal to limit itself to either external factors or internal factors alone.⁴⁴ The suggested concept of social functioning unites the "psychic" and the "social," as social work views them. If developed further, it could provide a much-needed anchor point for the profession.

boundaries of the proposition. This concept is on a study of situations and use of the growing body of knowledge. In this development and use of the social functioning concept, knowledge and values are to be kept separate and the concept's primary base is in knowledge. As this knowledge grows, social work's goal of maximum realization for every individual will rest more firmly on knowledge and be better related to practice. Since the means for furthering this goal now involve many ways of working through other channels than working directly with the individual—as with neighborhood groups, social programs, and social policy—it is important to keep always in mind that it is the growth of individuals with which all this larger effort is ultimately concerned. That is, social workers in their intervention hope to influence the balance in the relationship between coping activity and environmental demands in order to further individual growth as well as ameliorate the environment. The concept of social functioning, which has been growing and changing over several decades in social work practice, has not yet developed its full potential for defining the profession's focus. If it can be thought of as more than the behavior of individuals and can be extended to include their active and exchanging relationship with their environment along with the feedback and consequences to both flowing from that active relationship, more of its promise may be realized.⁴³ In conclusion, in the preceding discussion a number of emerging ideas were identified and brought together in a concept of social functioning that has potential for clarifying the central focus of the profession. Hamilton pointed out that the strength of social work lies in its ability "to operate at both ends of the psychosocial event," in its refusal to limit itself to either external factors or internal factors alone.⁴⁴ The suggested concept of social functioning unites the "psychic" and the "social," as social work views them. If developed further, it could provide a much-needed anchor point for the profession.

Some of the questions and concerns regarding such an exchange might be the following: Is effective communication going on between people and their environment or is it being blocked? Is the transmission of feelings—whether aggressive or hostile, supportive or stimulating—the most significant aspect and what are the consequences of such a transmission? Does the exchange lead to the disorganization of people, the environment, or both? Does it involve a kind of participation that is growth producing for the people and perhaps equally positive and stimulating on both sides of the exchange? We need more refined concepts that will enable us to get at what is significant for human growth in these exchanges and in the balance or imbalance that results.

As was pointed out previously, the first step must be to understand the coping patterns, environmental demands, various kinds

⁴³ See Gordon, "Basic Constructs for an Integrative and Generative Conception of Social Work."

⁴⁴ Hamilton, "The Role of Social Casework in Social Policy," p. 33.

will have competence in at least one type of intervention and if he is an experienced worker, probably at least initial competence in several others. If the situation he faces is in an early stage of development, he may decide to offer consultation at first, with the aim of drawing in other social workers possessing the necessary competence at a later date.

Having made the necessary decisions, the social worker moves into the action to which this whole process of assessment has been directed. The assessment may be telescoped into a brief period or greatly extended. As has been pointed out, it is shared with others in the situation and interwoven with interventive action as situations evolve. In social work, as in other professions, assessment can only be effective if it is recognized by the practitioner as a conscious intellectual process, to be carried on deliberately, responsibly, and expertly.

Professional Foundation for Assessment

We can now see why the efforts in preceding chapters to define and describe the profession's focus and primary orientation, along with its process of knowledge-building, are relevant for the use of professional judgment in assessment. It seems probable that the quality of assessment required to deal with the complex problems of today's society can only be attained when the conditions for its operation are built into the professional base.

Stages in Assessment

The whole purpose of assessment is to enable social workers to gain sufficient understanding so that they can bring about social change effectively in particular situations which confront them as *social workers*. This requires a well-grounded definition of the social work contribution in each situation. Three stages of assessment that are of particular importance in this ongoing intellectual process are concerned with the following: (1) the common base of social work practice, (2) viewing social situations, and (3) the

decision regarding social work intervention.⁹ These approaches to social work practice were first developed by the writer in connection with an analysis of practice in specific fields.⁹ They have influenced the total thinking in this monograph and will be used at this point to discuss social work assessment.

The diagram on page 148 suggests the main outlines of these stages in assessment and their relation to each other. The suggested stages do not cover all the essential steps in assessment. They have been selected because they appear to be of special importance as social work practice moves from the traditional diagnosis within particular methods toward the broader type of assessment now required.

In order to understand how such professional guides to assessment may operate, we will assume that they are being used by experienced social workers, aware of the full scope of social work practice and possessing mastery of its essentials. These social workers are not confined to operating in terms of any particular agency or field but are guided primarily by professional principles. From this position they are prepared to view the wide range of situations with which they and their profession must deal.

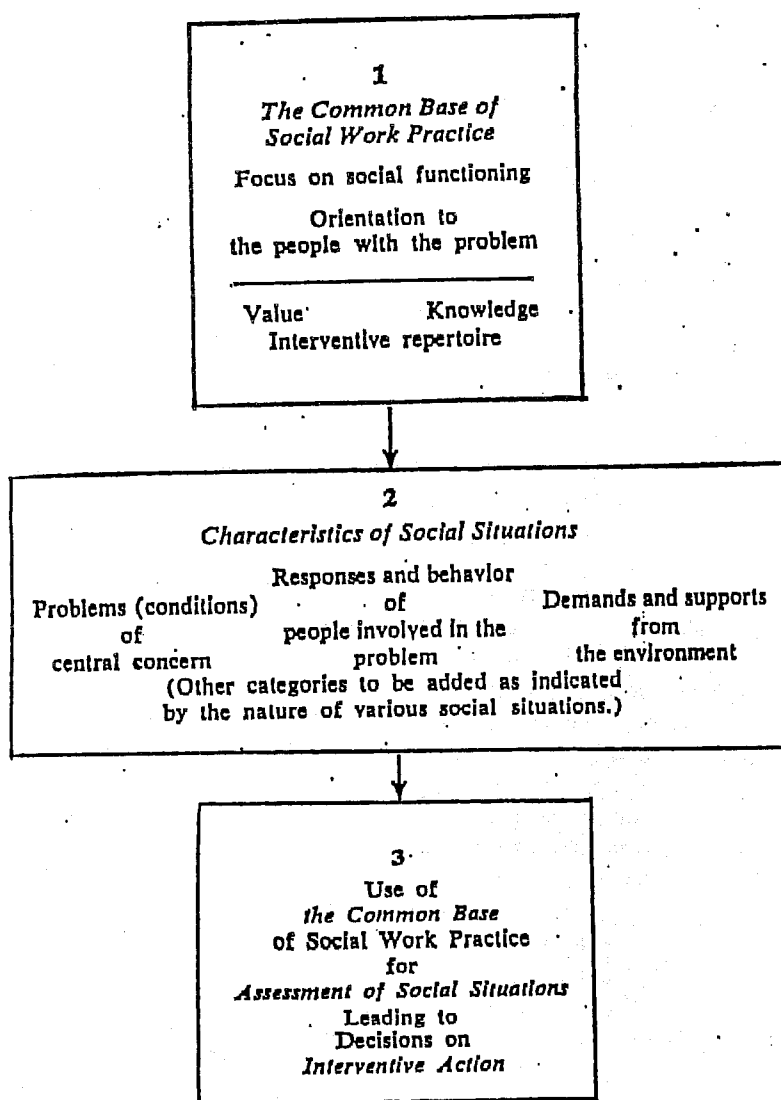
Starting Point: The Common Base

The first stage covers the *common base of social work practice*, which now includes not only the essential elements (values, knowledge, and interventive techniques) as identified in the "Working Definition of Social Work Practice," but also the focus on social functioning and the orientation toward the people with the problem, as developed in Chapters 6 and 7. The assumption is that all social workers will start from this common base in making assessments. This is, in fact, what makes them social workers.

⁹ Here *stage* is taken to mean "a period or step in a process, activity, or development." See *Webster's Third New International Dictionary* (Springfield, Mass.: G. & C. Merriam Co., 1961), p. 2219.

¹⁰ Harriett M. Bartlett, *Analyzing Social Work Practice by Fields* (New York: National Association of Social Workers, 1961), pp. 18-19.

FIGURE 3. STAGES IN ASSESSMENT OF SOCIAL SITUATIONS

PROFESSIONAL JUDGMENT IN ASSESSMENT

Guided by such perceptions, all social workers should now be able to start from this base in assessing social situations and move toward the more specific, specialized, and partial aspects of their practice relevant to the situations they face. This is, in one sense, a reversal of the traditional social work approach which so emphasized the uniqueness of each individual or situation and the methodological differences that it provided no effective way for social workers to identify what was common in their practice.

With progress toward a common base, social workers need no longer operate with so many hidden assumptions regarding their practice. They can more readily perceive and use what is common and what is specific in relation to each other. However, such fundamental changes in perceptions take time. Until such time as all social workers recognize the common elements in practice and operate easily and naturally on the common base, we must keep reminding ourselves that assessment starts consciously and deliberately from this base.

Viewing Social Situations from the Social Work Base

A second stage covers the *characteristics of social situations* as viewed from the common base of social work practice. This is taken to mean viewing and seeking to understand specific social situations *before* there is substantial social work intervention or effort to change the situation. The way that social workers view specific situations with which they must deal obviously represents a crucial step from the common base toward the decision regarding interventive action. The word "situation" is used here in the sense of a particular complex of affairs or circumstances that confronts one social worker, a group of social workers, or the whole profession and must be assessed by them. It is used to cover the full range of such circumstances, from the individual to the whole field of practice.¹⁰ The attempt to consider within one perspective the full range of situations with which social

¹⁰ At this period in the development of social work practice, it seems preferable to use a general term like *situation* without any effort to give it a distinctive social work meaning. A term is needed that will cover practice without fragmenting it. See Werner W. Boehm, "Toward New Models of Social Work Practice," *Social Work Practice*, 1967 (New York: Colum-

workers are concerned is new and unfamiliar. However, it must be attempted because the need for such an advance is urgent.

Basic concepts. The basic concepts of social work guide the practitioner's initial view of social situations, as is shown in the diagram on page 148. The primary social work orientation toward people and their needs leads to the question: What people are involved here? Are we concerned with individuals and families in their relationships with others? with small groups of people in neighborhoods? with large population groups? If the social worker is a social planner dealing with agencies and programs, he must still ask what people they are serving. The next question relates to the needs of the people, that is: What problem or condition is central in this situation? Is there one major problem such as health or the provision of community services? Or is there a complex of undefined, interrelated problems?

Social situations do not in themselves reveal which of their characteristics are important for social workers. Lacking a clear concept of the profession's focus in the past, social workers had to use such guides for assessment as were available in the various segments of practice. That is why integrative concepts, such as that of social functioning, are now so important. Following this concept, basic questions can be asked regarding the responses of the people in the situation. What is the impact of the situation on them? What is its meaning to them? How are they coping with it? At the same time that the people's responses are being considered, the demands and supports of the environment are also being examined. What are the positive opportunities for people in the community? What are the most serious limitations? What social groups and institutions are dominant and how do they operate? What agencies, programs, and services are involved? What knowledge and techniques, what economic resources are available to deal with the situation? What sociocultural attitudes are of particular significance? The concept of social functioning

via University Press, 1967), pp. 3-18, in which he suggests a somewhat similar but more restricted use of the concept of situation. One distinction in terminology is to be noted. These are specific situations with which social workers deal in their daily work, usually called "cases" or "problems." They are to be distinguished from the "life situations" associated with the

Because the cognitive aspect of assessment was not emphasized in its own right and was so often embedded in the helping process itself, practitioners have not been sufficiently aware of the knowledge they use in practice. They need to be familiar not only with a considerable number of theoretical propositions but also with clues to selecting those most relevant to the specific situation they confront. One important characteristic and strength of social work, previously mentioned, has been that in viewing situations social workers have not usually thought in terms of single causes but have viewed social situations as involving interaction of multiple factors. They have also sought and used many kinds of knowledge and theory. This has, however, been done unevenly—by different groups and at different times—and often ineffectively because the profession did not provide practitioners with comprehensive guides for selecting appropriate knowledge propositions and applying them consistently in practice.

These needed concepts and criteria to guide the social worker's use of knowledge come first from the core of the profession. A comprehensive concept concerned with people interacting and coping with their environment gives promise of offering a central focus and a group of related subconcepts adequate to provide the necessary guidance. Here are to be found the ideas relating to life tasks, coping patterns, environmental demands and supports, exchanges between people and their environment, and new concepts not yet perceived, all of which require disciplined examination and testing by the profession.

Practitioners must be able to judge when knowledge used by all social workers—that which is common for the profession—is sufficient to guide them in assessing situations and when additional knowledge is needed. Social workers practicing regularly in the health field must command a larger body of concepts and theory regarding health and disease, psychosocial aspects of illness, and essentials of medical care than other social workers. Similarly, other social workers concerned with specific social problems and services must master the theory related to their practice. Because of the wide range of problems and the need to understand their meaning to people, social workers must be equipped to use special as well as basic knowledge in assessment. Especially in times of rapid change, social workers need guides in the form of concepts and criteria about how to select, try out, combine,

leads to a disciplined analysis of all these factors through an examination of the coping patterns of the people, the demands and supports of the environment, the exchanges between people and environment, and the resulting balance or imbalance. The diagram on page 148 can only show some of the major concepts for guiding assessment during this stage. Additional questions and concepts relevant for particular situations will be needed and will have to be developed by practitioners and researchers as the actual use of assessment in practice is examined and clarified.

Through the use of professional judgment in assessing situations with which he must deal, the practitioner puts his professional knowledge to its first important use. The visibility and availability of relevant knowledge are crucial for social work practice. The fact that the profession must have a broad and growing body of knowledge does not mean that all practitioners must encompass the whole mass of knowledge. That would be impossible. It does mean that they must command the major generalizations and theoretical propositions so that they will be able to find what is relevant for their use at any one time. Theory regarding separation and alienation is already recognized and being applied in this way. Theory regarding crisis is in the process of being worked out within the practice of social work and other professions. In order not to be dependent on a single cluster of knowledge or a few familiar theories, as has happened in the past, social workers will need to master a larger number of key propositions, which are still to be identified by the profession.

Clues for selecting knowledge. Basic theory is not enough; the practitioner also needs clearer guides for selecting knowledge in relation to his practice. Consider the two clusters of knowledge traditionally used in social work and known as "sequences" in the educational curriculum. They relate to (1) human behavior and the social environment and (2) social welfare policy and services. The need for social workers to have knowledge about man—particularly about the physical organism and its development, the personality, and the culture—is only too clear. The same is true in relation to social welfare, in which knowledge about social institutions and social policy is especially important.

However, ideas that would bring these two kinds of knowledge together in a meaningful way were too long hidden in social work's own practice, within the methods and fields of practice.

and apply the various kinds of knowledge they must use in assessment.

Decisions Regarding Social Work Intervention

A third stage of assessment (also in the diagram on page 148) relates to use of the common base in reaching decisions regarding social work intervention. This is a situation into which the social worker and his profession, as represented by him, are about to become involved. His purpose is to define the kind of social change needed and what social workers can do, through their distinctive approach and expertise, to influence movement toward this change. Some of the first steps will be considered here; the discussion will be carried on in the next chapter.

Out of the multiple factors discovered in the broad preliminary view, the practitioner must identify those that appear most critical and define their interrelationship. In this stage of assessment, the concept of social functioning continues to guide the practitioner because it covers not only the active interchange between people and their environment but also the consequences of such exchange. The practitioner will have to consider the various consequences that can be regarded as possibly ensuing from the social situation and determine which interventive approaches may be most effective in dealing with them. Social work values, as they relate to people and environment, will be continually taken into account in these decisions regarding action.

At this point another segment of social work knowledge becomes relevant, that relating to the range of interventive actions the profession can offer at any one time. Here again we are breaking new ground because social workers have traditionally directed their thinking along one track or another in considering the interventive measures to be applied in a specific situation. It is clear that the profession must now bring together the knowledge which all practitioners should have regarding the range of interventive approaches in social work. This knowledge should be viewed more as ways of influencing social change in people or institutions than as skills to be learned. Thus, in assessment every social worker will be able to consider the alternative measures of intervention his profession can offer. His decision about the action needed in specific situations will then be determined not

narrowly in terms of his own particular competence or his agency's program but broadly in terms of his profession's full interventive repertoire.

As integrated and focused knowledge regarding social functioning is developed and included in the profession's system of knowledge, it can be anticipated that assessment strengthened by such knowledge will lead to more effective intervention in social situations. A practitioner who views situations in terms of patterns of coping and environmental demands and who commands growing knowledge about the relation between them will be in a position to influence change in a manner not possible before. Ways in which aged people can be offered opportunities to show interest in others who are deprived and thus enrich their own lives or professional workers in multiservice centers can listen more fully and respond more effectively to what people are trying to say to them would be examples of such exchanges. When common patterns are observed, recognized, and tested, social workers will have clues to ways of working with people and their environment which may be immediately effective, so that the people can soon carry on by themselves. This approach suggests a broader scope for short-term service than has yet been visualized, through increased and better focused knowledge.

Since this discussion is concerned with the common characteristics of social work assessment, no attempt has been made to consider the various diagnostic approaches now being used in social work practice. One point, however, is clear. As long as these approaches are used separately, they continue to fragment practice. Just as the specific knowledge used by different groups of practitioners needs to be continually related to the common base of knowledge, so the various diagnostic approaches (types of professional assessment) are based on and should be kept in continual relation to the profession's common base.

Instances from Practice

The concept of assessment as a cognitive process and the stages in assessment proposed here cannot be fully demonstrated in today's practice, but instances from practice illustrate trends in this direction. Consider the school situation reported by Vinter and Sarri. This study was concerned with the malperformance of

children in school and involved innovations in practice, concepts, and research design.¹¹ We are particularly interested in what it shows us regarding social work ways of *viewing and assessing social situations*.

The concept guiding the examination in this study was that "malperformance patterns should be viewed as *resultants of the interaction of both pupil characteristics and school conditions*."¹² Most malperforming pupils in the study group were found to have the innate capability to achieve satisfactorily. Nevertheless the large majority were performing below their capabilities and also manifesting various behavioral problems. Schools used a variety of negative sanctions to curb malperformance. Each school's system produced somewhat different kinds of pupils and problem behavior. Children who performed below a certain standard received low grades and might also be denied a wide variety of privileges and opportunities within the school. They lost esteem among their classmates and were often subjected to negative parental responses. Since the schools' record systems documented malperformance in detail, it was hard for the student to live down his past. Teachers regarded student motivation as crucial and considered the penalty system necessary to mobilize pupil concern. They were also concerned about maintaining desirable conditions within the classroom and effective control over their students. In some schools, malperforming children were perceived to be challenging the teachers' authority.

The children were aware of the school system and felt burdened by their negative history. "When you get in trouble, they never let up on you," said one child. An important finding was that most of these children were deficient in social skills needed for positive relations in the classroom. They suffered from self-doubt and suspicion that they were being singled out by their teachers. As a result, minor incidents often escalated into major crises. The findings show poor communication and excessive demands by the school in relation to the children's coping capacities.

¹¹ Robert D. Vinter and Rosemary C. Sarri, "Malperformance in the Public School: A Group Work Approach," *Social Work*, Vol. 10, No. 1 (January 1965), pp. 3-13. This article was reprinted in Edwin J. Thomas, ed., *Behavioral Science for Social Workers* (New York: Free Press, 1967), pp. 350-362.

¹² *Ibid.*, p. 4.

THE EMERGENCE OF SOCIAL WELFARE AND SOCIAL WORK

Neil Gilbert and Harry Specht
UNIVERSITY OF CALIFORNIA, BERKELEY

F. E. PEACOCK PUBLISHERS, INC. ITASCA, ILLINOIS 60143

since, as Ford and Urban recently concluded in their excellent review of developments in psychotherapy, "the innovative steam has gone out of the psychoanalytic movement. Major theoretical and technical advances in the future will probably come from other orientations."¹² In order that we can benefit from those advances in the general field of psychotherapy that may be applicable to casework practice, it is essential that we find ways of keeping informed about the many new developments in that closely related field.

I said that the disparagement of clinical casework is misplaced. The proper target of these critics, in my opinion, is the strong tendency to equate clinical casework with casework, the tendency to regard the therapeutic function as the only function of casework. To make this equation is to constrict the range of functions of casework and thereby to make it less flexible and less responsive to changing needs and conditions. The founders of social casework had no such narrow conception of the functions of the social caseworker. (By founders, incidentally, I have in mind persons such as Mary Richmond, Porter Lee, Edith Abbott, Shelby Harrison, and Bertha Reynolds.) The therapeutic function was part of their vision of social casework, but it was only one of several functions they thought caseworkers should perform. However, the history of social casework is in large measure a history of progressive constriction, elimination, and reduction of the functions of casework to the therapeutic or clinical function.¹³ The other functions of the casework enterprise envisaged by its founders have either atrophied or have been relegated to marginal activities subsumed under the catch-all phrase, "environmental manipulation." I believe this trend ought to be reversed, not simply because the founders had a broader conception of the caseworker's mission, but because changing conditions and changing conceptions of the problems facing the profession require an expanded conception of casework.

Two functions that were explicit components of the casework enterprise in its early history have since atrophied. I select these two functions only as examples: they are not the only functions that have been neglected.

One is a function that currently is being revived under the rubric of "social broker."¹⁴ The justification for this function resides in the fact that there are many persons who need services but do not know that these services are available; many others know that the services are available but do not know where to obtain them; others who know where to obtain services do not know how to get them or else face obstacles in seeking and obtaining them; and

still others do not know how to gain the maximum benefits available to them. This function is vastly more important today than it was when Mary Richmond and her colleagues were preoccupied with it, because the maze of social welfare programs is far more complex and the social agencies are larger and more bureaucratic than they were in her day. Fortunately, however, we have an advantage not available to Mary Richmond, namely, a substantial body of knowledge concerning the dynamics of the welfare system and its constituent agencies. This body of knowledge could be applied—though by and large it has not been—to the performance of the social broker function, much as we have applied social and psychological knowledge in our performance of the therapeutic function.

The problem of getting what one wants and needs from the public welfare agency, the health department, the vocational rehabilitation agency, the psychiatric hospital, the public school—and on and on through the array of organizations with which persons must negotiate to get what they need—is no simple matter, as everyone knows from his own encounters with large, complex organizations. Increasingly, if a person is to gain from these agencies the benefits to which he is entitled, he requires an informed and skilled guide who knows the social welfare maze, knows the bureaucracy, and knows how to move it to get what the client needs and deserves. In our personal lives, we may be able to negotiate effectively with the organizations that directly affect us because we know how, the businessman is able to hire specialists to deal with the organizations on which he depends for services and benefits, but many of the persons we seek to serve lack the knowledge, skills, or resources to negotiate effectively with the organizations on which the satisfaction of their needs may depend.

Currently, the broker function is being revived, but only to a limited extent. As an outgrowth of the war on poverty, new careerists are being trained to perform this function. But evidence already is accumulating to indicate that subprofessionals can perform this function effectively only with professional guidance and direction and that in some instances they cannot perform it very effectively at all, partly because some of the problems encountered require the application of considerable skill and knowledge.¹⁵ Recognition of the importance of this function also is evident in the growing interest in the creation of neighborhood information and referral centers. Thus far, however, discussion of such centers has been focused more on organizational considerations than on the roles to be performed and

the knowledge and skills required for their effective performance.

Another function that was highly visible early in the history of social casework subsequently not only declined in significance but came to be regarded by some as inconsistent with the proper conduct of casework practice. Some of the early leaders in casework saw one function of the caseworker as that of a person who actively fought on the side of his client to help him meet his needs, realize his hopes and aspirations, and exercise his rights. The caseworker was to be his client's supporter, his adviser, his champion, and, if need be, his representative in his dealings with the court, the police, the social agency, and the other organizations that affected his well-being. In other words, the caseworker was to serve not only as a therapist or as a social broker, but also as an active advocate of the client's cause in relation to the various social organizations.¹⁶ Currently, we are being told by lawyers, who at last are becoming interested in social welfare problems in sufficient numbers to make a difference, that performance of the advocacy function by social workers is essential both for the client to get what he is entitled to receive and for the social welfare system to operate as it is supposed to, especially as it becomes more institutionalized. For instance, fair and equitable procedures in an organization will remain such only if its clients are able to insist that the procedures be honored and to call the organization to task when it becomes lax. But many of the persons whom caseworkers seek to serve, especially among the poor, will not exercise their rights, press their claims and needs, or appeal actions that adversely affect them unless someone performs the role of advocate, because many of these clients are too apathetic, feel too powerless, or are too uninformed to do so. Moreover, effective performance of the advocacy function would help to insure that agencies are attentive and responsive to the needs and desires of clients.

One example will illustrate the importance of the advocacy function. The California State Department of Social Welfare provides a fair hearing procedure to be used by a welfare recipient when he believes that the welfare agency has erred or has taken improper action in his case. There are over one million welfare recipients in California. During a one-year period, from 1965 to 1966, only 1,098 recipients, or less than one tenth of one percent of all recipients, used the fair hearing procedure. There is no doubt that the proportion of recipients who have legitimate grounds for requesting a hearing is substantially greater than one tenth of one

percent. For one thing, this proportion is substantially below the rate of error in the agency's favor typically found in sample case record audits. What prevents more recipients from using this procedure? Based on some research I am currently completing, I would say one reason is that only a tiny fraction of recipients know about the fair hearing or how to apply for it, in spite of the fact that they are routinely given information about this procedure.¹⁷

A substantial proportion of recipients who obtain fair hearings win their appeals. And the recipient's chances of winning are doubled if he brings along someone to represent him. The recipient can select anyone he wants as his representative; rarely does he bring a lawyer, but the hearings are informal and a lawyer's skills and knowledge ordinarily are not necessary to represent the client. The client's caseworker frequently is required to be present, but he is expected to represent both the client and the agency, which prevents him from serving as his client's advocate. Bear in mind that the stakes for the client may be quite high, namely, the means to feed, house, and clothe his family. I suggest that the caseworker ought to be free to represent his client's cause in such situations. And the agency should want to have this function performed in order to discharge its commitment to the welfare of its clients.

Finally, it should be emphasized that performance of the advocacy function to the point where the client has the experience of making his wishes felt and having them acted on can enhance, sometimes dramatically, his sense of confidence, competence, and mastery and reduce the feelings of apathy and impotence many of our clients experience in their dealings with the organizations that affect their lives.

It also is important to see both the social broker and the advocate functions in a somewhat broader context. In my view, these functions must become institutionalized if the social welfare system is to operate as it should, no matter how well planned or enlightened it is otherwise. It would be a naïve and tragic mistake to view these as residual functions that need to be performed only because the social welfare system has not yet been perfected. On the contrary, the social welfare system cannot be perfected unless these functions are performed effectively. To argue otherwise is analogous to arguing that the fact that plaintiffs and defendants still need attorneys when they go to court is symptomatic of imperfections in the court system, that if the court system were perfected, lawyers would be unnecessary. The opposite is, of course, the case. That is, the court system as a system cannot operate

properly unless the functions assumed by lawyers are performed.

I have discussed three functions that originally were conceived to be integral components of the caseworker's mission: the therapeutic function, the social broker function, and the advocacy function. Subsequently, casework became preoccupied with the therapeutic function at the expense of the others. The therapeutic function flourished and underwent sophisticated theoretical development to the point where it seemed to some that this was the only function of casework. Recently, research has raised grave questions about the effectiveness with which caseworkers perform their therapeutic function. I have argued that our response to these questions should be vigorous innovation and systematic experimentation. I have also argued that we need to expand our conception of the casework mission to include other functions, not simply because they are part of our historic heritage but because the needs of our clients and the conditions of their lives require that we assume these responsibilities. Moreover, we should devote to these other functions the same measure of thought and skill we have long devoted to the therapeutic function, for the tasks these other functions impose on us are no less difficult or demanding than those we encounter in our therapeutic work.

I do not mean to imply that these three functions are the only ones I have in mind in calling for an expanded conception of social casework. I discussed the social broker and advocate functions as crucial examples to make the case for an expanded conception of casework. But there are other functions that caseworkers need to perform. For example, there is the vital and indispensable role that social caseworkers should be playing, as practitioners, in social policy-making. Caseworkers have virtually unique access to information indispensable to the development of sound social welfare policies and programs.

Moreover—and I cannot emphasize this point too strongly—I have in mind no fixed list of casework functions, because the central point is that these functions arise in response to the needs of the persons we seek to serve, the conditions of their lives, and our understanding of these needs and conditions. Consequently, as these needs and conditions and our knowledge of them change, our responses to them should be modified accordingly. It also follows from that, of course, that not all these functions are needed by every individual or family nor will any one caseworker necessarily perform all of them.

An expanded conception of social casework has many implica-

SBORNÍK PRACÍ FAKULTY SOCIÁLNÍCH STUDIÍ
BRNĚNSKÉ UNIVERZITY

SOCIÁLNÍ STUDIA 5

SOCIÁLNÍ EXKLUZE

A
NOVÉ TŘÍDY

MASARYKOVA UNIVERZITA
BRNO 2000

SOCIÁLNÍ PRÁCE S PŘÍSLUŠNÍKY MENŠINOVÝCH SKUPIN*

SOCIAL WORK WITH MEMBERS OF MINORITY GROUPS

PAVEL NAVRÁTIL, LIBOR MUSIL**
Fakulta sociálních studií, Brno

ABSTRACT: This text provides a critical introductory analysis of some key concepts of social work with minorities. It is shown that there is a great amount of diversity in terms and concepts used within the field of social work with members of minority groups. It speaks about „social functioning”, „living situation” and „paradigmatical models” of social work. Based on these concepts, the authors' proposition of the approach to social work with minorities is developed and presented.

V následujícím textu chceme definovat základní pojmy, které se v souvislosti se sociální prací s příslušníky menšinových skupin používají v evropském a americkém kontextu. Dále chceme diskutovat možnosti sociální práce s menšinami z hlediska (1) pojmů sociálního fungování a životní situace a (2) v perspektivě „paradigmat” sociální práce. Na základě této reflexe navrhuje k diskusi principy sociální práce s menšinami, respektive s jejich příslušníky.

V první části nazvané *Základní pojmy v problematice menšin* se zabýváme vyjasněním některých klíčových konceptů, které považujeme za východiska úvah o sociální práci s menšinami. Soustředíme se na pojmy: menšina, kultura, etnocentrismus, předsudky, diskriminace, národnostní menšina a rasa.

V druhé části nazvané *Východiska sociální práce jako profesionální aktivity* rozebíráme cíle sociální práce, pojmy sociálního fungování a životní situace a zabýváme se „paradigmaty” sociální práce.

* Tento článek vznikl díky podpoře Grantové agentury České republiky a Institutu sociálních studií FSS MU Brno, který autorům statí poskytl v roce 2000 grant v rámci výzkumného záměru „Etnika, minority a marginalizované skupiny v ČR”.

** Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: Mgr. Pavel Navrátil, doc. PhDr. Libor Musil, CSc, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Katedra sociální politiky a práce, Gorkého 7, Brno 602 00, e-mail: navratil@fss.muni.cz, musil@fss.muni.cz

V části třetí nazvané *Možnosti sociální práce s příslušníky menšinových skupin* provádíme aplikaci přístupů jednotlivých paradigmat sociální práce při práci s příslušníky menšinových skupin a uvádíme konkrétní příklady tzv. praktických teorií. Ty, na rozdíl od paradigmat, z nichž vycházejí, podávají nejen základní interpretaci problémů klienta, ale formulují také návody na jejich řešení. Jednotlivá paradigmata vyhodnocujeme z hlediska jejich přínosu pro sociální práci s příslušníky menšinových skupin.

V poslední části *Teze k formulaci přístupu sociální práce s příslušníky menšinových skupin* pak na základě provedené reflexe navrhujeme některá východiska pro formulaci přístupu k sociální práci s příslušníky menšinových skupin.

1. Základní pojmy v problematice menšin

Práce s menšinami je běžně ztotožňována s řešením problémů národnostních nebo rasových skupin. Jsme si sice vědomi, že situace příslušníků těchto menšin bývá často a zjevně problematická, současně se však domníváme, že (1) soustředění se na vztahy většiny s rasovými nebo etnickými menšinami může odvádět pozornost od problémů jiných, „ne-etnických“ a „ne-rasových“ minorit a že (2) je možné některé obecné principy sociální práce s menšinami aplikovat jak při práci s lidmi rozdílné pleti a rozdílné národnosti, tak třeba při práci s lidmi s postižením, příslušníky „underclass“, bezdomovci, konzumenty nelegálních drog, členy extremistických hnutí nebo třeba s homosexuály. Pokusíme se proto nejprve pojednat o pojmu „menšina“ obecně. Dále upozorníme na pojmy kultura, etnocentrismus, předsudky a diskriminace, které mohou být nástrojem porozumění situaci příslušníků všech minorit. Nakonec uvedeme pojmy, s jejichž pomocí je možné postřehnout specifické charakteristiky „národnostních“ a „rasových“ menšin.

1.1 Menšina

Jestliže hovoříme o sociální práci s příslušníky menšinových skupin, je nezbytné, abychom se nejprve pokusili vymezit pojem *menšina*. Ačkoliv by se mohlo zdát, že postačí říci, že minorita je prostě označení pro určitou skupinu, která je početně menší než jiná skupina ve společnosti, řada autorů takové vymezení odmítá a považuje ho za zjednodušené. Tito autoři poukazují, že tento termín spíše označuje skupinu, která má vůči jiné (většinové) skupině specifické vztahy. V literatuře, ale také v běžné mluvě jsou za menšinu označovány rozmanité skupiny, např. imigranti, lidé s postižením, homosexuálové, členové určitých politických, jazykových nebo náboženských skupin a někdy se setkáváme i s tím, že jsou za menšinu považovány také ženy. Pokud přijmeme definici z hlediska vztahů mezi skupinami, je možné termín *menšina* použít na celé spektrum dalších skupin, jejichž vztahy s jinými skupinami se vyznačují dále popisovanými charakteristikami.

Soydan a Williamsová (1998) uvádějí, že klíčovým faktorem pro definici menšiny je „mocenský vztah“. Tento faktor podle nich zcela zastíňuje otázku počtu a spíše zaměřuje pozornost právě na otázky charakteru vztahů mezi společenskými skupinami.

V souladu s uvedenými autory můžeme říci, že jsou to mocenské vztahy, co především určuje, zda se určitá skupina nalézá v nadřazené, což zde znamená ve „většinové“ pozici, a zda je jiná skupina ve vztahu k ní v podřazeném postavení, stává se předmětem oprese¹ a znevýhodnění, a její pozici je proto možné považovat za „menšinovou“. V tomto duchu Schaefer (1996: 5) definuje menšinu jako „podřazenou skupinu, jejíž příslušníci mají významně méně kontroly nebo moci nad vlastními životy, než mají příslušníci dominantní nebo většinové skupiny“. Dále svoji představu o menšinách rozvíjí a uvádí některé její charakteristické znaky. Těmi podle Schaefera jsou:

- 1) tělesné nebo kulturní charakteristiky, které její příslušníky odlišují od příslušníků dominantní skupiny,
- 2) zkušenost předsudečných postojů a znevýhodnění,
- 3) příslušnost k minoritní skupině není dobrovolná,
- 4) pocit solidarity s jinými příslušníky téže skupiny,
- 5) sňatky jsou uskutečňované obvykle mezi příslušníky téže skupiny.

Vymezení menšiny její pozici v mocenských vztazích umožňuje vyhnout se nejasnostem, ke kterým dochází, pokud početně menší skupina utlačuje a diskriminuje skupinu početně větší. Jako příklad takové situace lze uvést jihoafrický apartheid, kde menšina bílých utlačovala většinu černošského obyvatelstva. Jiným příkladem by byla mocenská nadřazenost mužů nad ženami, pokud bychom ji spolu s feministickými autorkami považovali za reálnou (viz např. Dominelli 1997).

Schaeferovo vymezení charakteristik mocensky podřazených, a tudíž také „menšinových“ skupin nás upozorňuje, že „menšinu“ je třeba definovat komplexně a že ji nestačí vymezit pouze z jednoho, například mocenského hlediska nebo z hlediska podílu v populaci. Kromě těchto dvou hledisek musíme při určování menšiny a jejich problémů vzít v potaz také existenci tělesných nebo kulturních (to je např. národnostních, náboženských, ideologických nebo jiných) zvláštností příslušníků menšiny, postoj většiny k těmto zvláštnostem (existence rasových nebo jiných předsudků) a vliv mocenských vztahů, zvláštností dané skupiny a postojů většiny k nim na možnosti členů odlišné skupiny uspokojovat vlastní potřeby (existence nebo neexistence jejich „znevýhodnění“). Pojmům, které Schaefer používá pro označení těchto charakteristik menšin, věnujeme pozornost v další části této kapitoly.

Soydan a Williamsová (1998) upozorňují, že pojem *menšina* není jednoznačný ani statický. Podle jejich názoru je menšina z definice určena poměrem k moci ovlivňovat podmínky vlastního života, a vlastností menšiny je proto třeba považovat za odvozené od charakteristik této moci. Soydan a Williamsová tvrdí, že moc má dynamický charakter a nikdy není vlastněna trvale. Bývá kumulována určitými skupinami vždy jen v určitém kontextu a času. Vzhledem k tomu je také vztah mezi minoritami a majoritami neustále otevřen možné změně. Vztahy mezi skupinami jsou výsledkem

1 Termínem *oprese* označujeme strukturální znevýhodnění skupin, jejichž členům jsou systematicky, se železnou pravidelností upírána některá práva a možnosti, která jsou běžně dostupná většinové části společnosti nebo její elitě.

historických okolností a jako takové se mohou opět měnit. Kromě toho jsou podle uvedených autorů hranice mezi skupinami proměnné a neustále se mění. Jednotlivcem může být současně příslušníkem menšinové skupiny a vedle toho v určitém ohledu také příslušníkem většinové skupiny. Podle těchto autorů členství v jedné skupině nevylučuje příslušnost k jiné skupině a není ani předpokladem konfliktního vztahu mezi nimi. Menšinové skupiny jsou tím pádem vnitřně členitější, diverzifikovanější, než bývá obecně vnímáno.

Ve srovnání s výše citovaným Schaeferem jsou názory Soydana a Williamsové zjednodušené. Jejich důraz na hledisko moci je jednostranný v tom, že zahluje vzájemnou podmíněnost moci a kultury v procesu změny postavení menšin. Soydan a Williamsová mají představu, že soudobá společnost je do značné míry otevřená změnám mocenských poměrů mezi většinou a menšinami. I kdybychom tuto představu přijali, nemohli bychom se domnívat, že změna mocenských pozic automaticky přinese odstranění předsudků příslušníků většiny vůči zvláštnostem příslušníků menšiny. Předsudky se, jak o tom bude řeč dále, stávají základem znevýhodňování v přístupu k příležitostem. Lze proto předpokládat, že kulturní odstup většiny by členy menšiny i po změně mocenských poměrů udržoval v nevýhodné pozici.

Vedle předsudků a distance většiny by jinou kulturní překážkou změny pravděpodobně byla malá zběhllost členů menšiny v používání politických a občanských mechanismů k prosazování vlastních zájmů. Zde by ovšem změna mocenských vztahů otevírala rozsáhlé pole působnosti pro komunitní práci.

Za závažný kulturní důsledek dlouhodobého znevýhodnění je rovněž nutno považovat odcizení členů menšinových skupin od většinové kultury a s tím související nedostatek kulturní vybavy členů menšinových skupin pro užívání institucí většinové společnosti. Právě tyto kulturní handicapy se často stávají zdrojem těžko řešitelných konfliktů a předmětem předsudečného vnímání a zakládají bludné kruhy mocenského útlaku a znevýhodnění, které je legitimizováno stereotypním vnímáním kulturními rozdíly podmíněné nezkušeností s běžně používanými způsoby řešení věcí.

Souhrnně vzato, pokud při vymezování menšiny a možnosti změny postavení jejích členů ve společnosti vynecháme hledisko postoje většiny k jejich zvláštnostem, může nás to vést k příliš zjednodušeným představám o možnostech řešení problémů a k chybám při koncipování intervencí. K téže chybě by ovšem vedlo, pokud bychom definovali menšiny výhradně pomocí jejich kulturních charakteristik a postojů k nim a vynechali přitom otázku možnosti nebo potřeby změny mocenských vztahů. Zkušenosti sociální práce v USA s „institucionalizovaným rasismem“ jsou toho bohatým dokladem (viz např. Dodson 1970).

Na základě uvedeného navrhujeme pojetí menšiny, které považuje za výchozí, ne však určující charakteristiku menšinové skupiny skutečnost, že její členové vykazují určitou tělesnou nebo kulturní odlišnost. Tu je ovšem možné považovat za charakteristiku menšiny pouze tehdy, je-li základem předsudků ze strany většinové skupiny, stává se proto uznávaným důvodem mocenské podřazenosti členů menšinové skupiny a vede k jejich znevýhodňování.

Je patrné, že pro uvedenou definici je určujícím hlediskem menšinové postavení, nikoliv malá početnost skupiny a její okrajové zastoupení ve společnosti. Toto kvantitativní hledisko není podle našeho názoru vhodné ani zanedbávat, ani přeceňovat. Na jedné straně je zřejmé, že ve společnostech s demokratickým politickým systémem, kde o některých důležitých otázkách rozhoduje většinové hlasování, je snadnější omezovat uspokojování potřeb méně početných než početnějších skupin obyvatelstva. Na druhé straně mohou početně poměrně malé až zanedbatelné zájmové skupiny ovládat prostředky masového sdělování a vzdělávací systém natolik, že pro ně není problémem mínění a hlasování většiny ovlivňovat. Za těchto okolností se mohou i početní většiny dostávat do menšinového postavení. Podobný efekt mohou mít historicky silně zafixované kulturní představy, které působí, aniž by je bylo třeba mocensky příliš podporovat. V této souvislosti se například delší dobu vede diskuse o menšinovém postavení žen.

1.2 Kultura

Pojmy jako kultura nebo soubor sdílených kulturních představ jsou často považovány za teoretický nástroj identifikující hranice určité menšinové skupiny. Jak jsme uvedli výše, jsou to často kulturní zvláštnosti (například zvláštnosti stylu života), které se stávají předmětem předsudečné pozornosti členů většiny a tím také zdrojem diskriminace. Kulturu lze v tomto kontextu definovat jako specifickou soustavu idejí, hodnot, norem, stylů života a způsobů řešení běžných životních problémů, které sdílejí příslušníci dané skupiny. Je to osvojená perspektiva, prostřednictvím které příslušníci skupiny vnímají a chápou své prostředí, vytvářejí pocit vlastního světa a osvojují si konkrétní zvyky a jiné konvence. Kultura poskytuje členům skupiny optiku, díky níž jsou schopni vymezit si představu dobra a zla. Brookins (1993: 1057) to vysvětluje na příkladu etnické kultury následovně:

„Termín národnostní příslušnost vyjadřuje náležitost ke skupině, ve které je definičním znakem sdílení jedinečné kulturní tradice a dědictví, které přesahují jednotlivé generace. Příslušnost ke skupině poskytuje kulturní identitu a optiku, skrze kterou se vyvíjející se dítě učí rozumět hodnotám, normám a sociálnímu jednání.“

Obvykle člověk prožívá vztah k vlastní kultuře jako něco nevysloveného a neproblematického (Soydan a Williamsová 1998). V souvislosti s menšinami je nezbytné zmínit, že samozřejmě ani kultura určité skupiny není neměnná. Pro sociální práci z toho plyne, že k rozmanitým kulturním menšinám nelze přistupovat na základě stereotypních představ, nýbrž vždy s ohledem na aktuální situaci klienta či klientské skupiny. Jestliže jsme uvedli, že vztah k vlastní kultuře nebývá obvykle plně uvědomován, reflektován a problematizován, musíme také uvést, že situace se komplikuje jak s prohlubující se obecnou globalizací světa, tak i s migrací konkrétních skupin. Zvláště v případě migrace dochází k bezprostřednímu styku odlišných kultur a často také k problematizaci (omezené použitelnosti) hluboce zažitých hodnot, představ a vzorů jednání, které byly součástí původní kulturní vybavy migrantů nebo

většinové společnosti. Kontakt rozmanitých kultur může být v konkrétním případě prožíván jako konfliktní, nebo jako obohacující. Je to příležitost srovnávat kultury, která může vést k posilování, anebo naopak ke zpochybňování vlastní kulturní orientace. Kulturní rozdíly mohou zasahovat jen do některých stránek, ale také do celého pojetí života migrantů. Sheafor, Horejsi a Horejsi (2000: 165) píše:

„Rozdíly mezi kulturami se mohou týkat řady aspektů života: jazyka, náboženství a duchovnosti, umění, rodinných zvyků, rytmu každodenního života, oblíbených jídel a aktivit ve volném čase, oblékání a zdobení těla, výrazů tváře a gestikulací během komunikace, způsobů projevování emocí atd.“

Podstatnou otázkou navozuje souběžné sdílení menšinové a většinové kultury „velké“ společnosti. Toto sdílení dvou kultur různých skupin s rozdílnými sociálními charakteristikami může být zdrojem řady napětí nebo konfliktů. Teorie sociální práce dnes pod vlivem zkušeností s problémy multikulturního soužití domácnosti populace bohatých zemí a pestré směsí migrantů nabízí koncepty, které umožňují reflektovat, jak současné členství ve „velké“ společnosti a v menšinové či subkulturní skupině ovlivňuje lidské chování a postoje. Jeden z takových konceptů se nazývá *dvojitá perspektiva (dual perspective)*. Dvojitá perspektiva je podle autora tohoto konceptu Nortonova (1978: 3): „vědomý a systematický proces souběžného vnímání, chápání a srovnávání hodnot a chování většího společenského systému s těmi systémy, s nimiž je klient v těsném kontaktu – rodina, komunita“. Toto pojetí předpokládá, že lidé mohou být členy dvou systémů: (1) dominantního systému, který je uživatelem moci a ekonomických zdrojů, a (2) výchovného systému, určeného fyzickým a sociálním prostředím rodiny nebo komunity.

Jiný podobný koncept se nazývá *bikulturalismus*. Jeho autorem je Američan Ho (1987), který vychází z předpokladu, že každý příslušník menšinové skupiny participuje ve dvou kulturních systémech. Ve své knize věnované rodinné terapii v rodinách příslušníků národnostních menšin Ho (1987: 15–16) píše: „Bikulturalismus se vyznačuje účastí ve dvou kulturních systémech a často vyžaduje dva soubory chování [...] neznamená však duální osobnost, spíše zahrnuje dva různé způsoby zvládnání úkolů, očekávání a chování.“

1.3 Etnocentrismus

Tam, kde etnické sociální pracovníci přicházejí do kontaktu s lidmi, kteří mají jiné kulturní, náboženské, etnické a socioekonomické zázemí, je nezbytné, aby byli schopni distancovat se od vlastního „etnocentrického“ pohledu na povahu problémů, které řeší spolu s klienty. Termín etnocentrismus poprvé použil ve větší míře William Graham Sumner ve své knize *Folkways*, která vyšla již v roce 1906. Od této doby se termín etnocentrismus stal součástí slovníku sociálních věd. Podstatou etnocentrismu je přesvědčení, že hodnotové stanovisko, opírající se o vlastní způsob života, vyjadřuje obecně platné hodnoty, které mohou být univerzálním východiskem pro posuzování

a hodnocení. Předpona etno– v tomto případě nemá označovat toliko sklon považovat za obecně platný nebo správný určitý národně nebo etnicky specifický postoj ke světu a k životu. Termín etnocentrismus poukazuje na obecnější sklon členů různorodých náboženských, etnických, ekonomických, regionálních, profesních a dalších skupin předpokládat, že všichni lidé pohlížejí na svět a na život ze stejného zorného úhlu jako členové dané skupiny a že pokud tak nečiní, je to „divné“.

Etnocentrický pohled problematizuje kontakty mezi kulturami a soužití členů odlišných kulturních skupin, jejichž intenzita s postupující globalizací mediální a elektronické komunikace a s hustou mezistátní migrací pravděpodobně stoupá. Nevyhnutelnost konfrontace se zastánci odlišných způsobů hodnocení věcí a událostí a odlišných vzorů jednání zpochybňuje pevnost etnocentrických představ a relativizuje samozřejmost vlastního pohledu na dění kolem sebe. Lidé na to reagují v zásadě dvojnásobně: snahou utvrzovat se v obecně platnosti principů vlastní kultury, nebo přijetím různorodosti kultur za samozřejmost. Při práci s menšinami je v zájmu navázání spolupráce a porozumění problémům klientů účelné zaujímat druhé uvedené stanovisko.

Vědomí sociálního pracovníka o relativní platnosti vlastního hodnotového zázemí může být jedním z klíčových faktorů úspěšné intervence ve prospěch řešení klientových problémů. Zatímco reflexe vlastního etnocentrismu je nezbytnou složkou profesní vybavy sociálního pracovníka, aktivní odmítnutí etnocentrismu nelze a priori vyžadovat, nebo očekávat od klientů. Devoreová a Schlesingerová (1991) ukázaly, že etnocentrismus ze strany klientů bývá v kontaktu se sociálním pracovníkem běžně přítomen. Podle nich klienti při vstupu do kontaktu se sociálními pracovníky přirozeně očekávají (ať už jsou tato očekávání vědomá či ne), že jejich způsob vidění a prožívání světa bude chápán a sdílen. Sociální pracovníci by taková očekávání měli být schopni nejenom vnímat, ale měli by být schopni na ně současně s porozuměním i odstupem reagovat.

1.4 Předsudky a diskriminace

Sociální pracovník přichází do kontaktu s příslušníky menšinových skupin často právě v souvislosti s tím, že jejich situaci vyhroutil předsudky či přímá diskriminace většinové společnosti. Sheafor, Horejsi a Horejsi (2000: 166) upozorňují, že předsudky a vlastní diskriminaci (znevýhodnění) je účelné rozlišovat a píše: „Předsudky se vztahují k nepříznivým představám a postojům vůči konkrétní skupině nebo kategorii. Diskriminace se týká chování a jednání, která jsou nepříznivá vůči skupině a která jí zbavují určitých základních práv a příležitostí.“ Rozlišení předsudku a znevýhodnění umožňuje vzít na zřetel, že ne každý předšudek musí vyústit v diskriminaci a ne každé

2 Podle Laana (1998: 229230) má mít rozhovor mezi klientem a pomáhajícím „dialogický charakter [...] To znamená budovat symetrický vztah, kdy nemůžeme předem předpokládat, že vlastní pojetí a standardy jsou nadřazené pojetí a standardům klienta [...] rozhovor vedený při poskytování pomoci musí být strukturován tak, aby mohly být současně zohledněny klientovy nároky na platnost a přítom by je bylo možné předložit diskusi.“ (Podtrhlí a zvýraznili autoři.)

znevýhodnění musí být způsobeno předsudečným postojem. Některé projevy diskriminace nejsou důsledkem předsudku, nýbrž neznalostí a necitlivého přístupu. Tak se může stát, že při uplatňování principů liberálního pluralismu, který se jinak hlásí k principu rovných příležitostí, dochází kvůli k tzv. slepotě k rozdílným (*difference blindness*), ke zjevnému znevýhodnění některých osob či skupin (Musil, Navrátil 1999).

Soydan a Williamsová (1999) upozorňují, že ačkoliv se dílel projevy znevýhodnění mohou odehrávat odděleně, zdánlivě nezávisle na sobě, často jsou odrazem hlubší, systematické nerovnosti. Pokud se diskriminace odehrává jako projev osobního postoje jednotlivce vůči členům určité skupiny, hovoří se o *osobní diskriminaci*, pokud je důsledkem systematické uplatňování principů (hodnot, norem, předpokladů) a z nich odvozených zákonů, systémů a struktur společnosti, lze hovořit o *diskriminaci společenské*. Chápání znevýhodnění právě jako důsledku systémových parametrů společenských institucí vedlo ke vzniku strategie pozitivní diskriminace. Tou je snaha poskytnout jednotlivci nebo skupině, která je považována za znevýhodněnou, určité nadstandardní možnosti, aby bylo dosaženo vyrovnání šancí ve srovnání s většinou, pro niž jsou tyto příležitosti běžně dostupné. Tato strategie však není všeobecně akceptována a mnoho soudobých společností ji považuje za nelegitimní.

K uplatňování osobní i institucionální diskriminace může snadno docházet v rámci systémů sociálních služeb. V takovém případě se ovšem z pomáhající profese stává profese „pomáhající“ útlaku a znevýhodňování. Z toho důvodu je nezbytné, aby se sociální pracovníci již během své profesní přípravy učili být vnímaví vůči svým vlastním předpoklům a projevům diskriminace. Sheafor, Horejsi a Horejsi (2000: 167) popisují některé charakteristické znaky etnické, sociální a kulturní, který je předpokládá vůči určité menšinové skupině. Takový sociální pracovník

- „dává stereotypní vysvětlení pro chování příslušníků určité etnické nebo minoritní skupiny,
- používá stejné pracovní strategie pro všechny klienty, kteří jsou příslušníky určité národnostní nebo minoritní skupiny,
- význam kultury nebo národnostní příslušnosti buď odmítá, nebo používá pro vysvětlení téměř veškerého chování,
- diskuse o rase nebo kultuře odmítá, nebo je vede neustále“.

Všechny čtyři charakteristiky ukazují, že jedním z hlavních rysů předsudečného vnímání je jeho stereotypnost. Uplatňování stereotypních, neměnných představ při řešení různorodých problémů příslušníků menšinové skupiny, jejichž situace stereotypní nebyvají, zvyšuje riziko neadekvátnosti vždy „stejných pracovních strategií“.

Předsudky sociálních pracovníků vůči příslušníkům menšin jsou jedním ze zdrojů znevýhodňování menšinových klientů v přístupu k sociálním a službám. Lipsky (1980: 151) uvádí řadu faktorů, které „způsobují, že favoritismus a nerovný přístup se stávají charakteristikami moderních byrokracií“.

Mezi tyto faktory podle Lipského (1980: 112115) mimo jiné patří skutečnost, že zavedené normy chování klienta umožňují zdůvodňovat odlišení klientů, kteří se chovají standardně a jsou „schopni intervenci využít“, od deviantů, kteří „nejsou hodni

pomocí“. Legitimita rozlišování mezi klienty, které je popsáno výše, bývá dále produktem „sebenaplňujících se proctví“. Například klient, o němž se předsudečně předpokládá, že je málo vstřícný, reaguje na bezděky projevovanou zdrženlivost sociálního pracovníka menší vstřícností, a je proto vnímán jako bezperspektivní. Za třetí, rozlišování mezi klienty sociálními pracovníky často, za třetí, pomáhá zvládat pracovní vytížení nebo se vyrovnávat s nejistotou rozhodování o klientech. Předsudky o nich za těchto okolností umožňují odmítnout nestandardní informace, které by mohly zpochybnit zavedenou, usnadňující praxi. Zvládnání pracovních obtíží pomocí rutinizace, zjednodušení a rozlišování mezi klienty usnadňuje institucionálně stereotypních (například rasistických) postojů, kterými je prostopena celá společnost.³

Jako příklady těch, komu jsou na základě uvedených předsudečných praktik upírány (kvalitní) služby, uvádí Lipsky (1980: 109, 111–113, 115, 181–182, 202) a další (Cloward, Epstein 1965; Cypher 1980: 8082) klienty s postižením, klienty s nízkým příjmem, kteří „nejsou verbálně příliš obratní a nepatří do střední třídy“, černochoy, Hispánce a seniory,⁴ jimž je upírána pozornost ve prospěch dětí a zaměstnatelných dospělých. Odsud se zdá být zřejmé, že předsudečným rozlišováním jsou podle Lipského znevýhodňování právě menšinoví klienti.

Práce s předsudky jednotlivců, skupin, či komunit může být jedním z důležitých předmětů intervence sociálního pracovníka. V souvislosti s prací s menšinami je to téma, které nesmí být podceňováno a náleží mu ústřední pozornost. Jak jsme upozornili v části 1.1, v níž vymezujeme pojem menšina, relativizace předsudečných stereotypů a jejich nahrazování komplexnějším a vůči vnitřní diferenciaci menšinových skupin vnímavějším pohledem je důležitým kulturním předpokladem změny postavení členů menšin.

1.5 Národnostní menšina

Z hlediska výzkumu lze rozlišit dva typy pokusů o definici národnostní příslušnosti. Na jedné straně existují tradičnější pohledy objektivistické, které se pokoušejí charakterizovat národnostní příslušnost pomocí souboru vnějších charakteristik, a na straně

3 Mezi dalšími faktory nerovného přístupu ke klientům sociálních služeb patří podle Lipského (1980: 112115) obtíž při hodnocení kvality služeb sociální práce a nesnáze při posuzování rovnosti jejich poskytování, skutečnost, že představy o rovnosti přístupu ke klientům se často stávají „působivými mýty“ o tom, jak jsou distribuovány služby, a maskují existující rozdíly v přístupu a skutečnost, že rozlišování mezi klienty (například separace schopných žáků od zaostávajících) je vnímáno, jako kdyby sloužilo zájmům některých klientů nebo zájmům většiny z nich.

4 Teze o diskriminaci seniorů platí zřejmě pouze v rámci služeb sociální práce, respektive v kontextu osobních sociálních služeb. V rámci politiky sociálního zabezpečení panuje spíše přesvědčení, že senioři jsou vlivnou zájmovou skupinou, která k sobě v podobě starobních důchodů a dávek zdravotního pojištění strhává podstatnou část sociálních výdajů jednotlivých států. Poznatky Lipského, Cyphera a Clowarda s Epsteinem se týkají výlovně „úředníků první linie“ a (v jejich rámci) sociálních pracovníků, kteří své služby poskytují tvář v tvář ve styku se svými klienty.

druhé nacházíme konstruktivistické pokusy vymezit ji prostřednictvím subjektivních pocitů náležitosti ke skupině.

V definicích prvního typu se obvykle za konstituční znak národnostní příslušnosti považuje jeden z následujících faktorů, nebo jejich kombinace. Za příslušníka národnostní skupiny je považován ten, kdo vyznává společné náboženství, sdílí kulturu, má stejný národní nebo geografický původ, hovoří společným jazykem a má stejnou tělesnou stavbu (Devoreová, Schlesingerová 1999).

V definicích konstruktivistických se za definiční znak národnostní příslušnosti považuje pocit náležitosti k určité skupině, sdílení objektivních specifických podmínek existence. Za podstatný se však pokládá zejména subjektivní pocit „MY“, který se stává základem individuální i kolektivní identity. Alba (1985: 27) například píše: „Národnostní skupina je lidská skupina, která udržuje subjektivní víru ve svůj společný původ, a to na základě podobnosti tělesného typu, zvyků, nebo obojího a nebo kvůli vzpomínkám na kolonizaci a migraci.“ V další definici, kterou podali Sheafor, Horejsi a Horejsi (2000: 165), se zohledňují nejen vnitřní definiční prvky, nýbrž také vnější: „Etnická skupina je částí větší populace, definuje sebe samu jako odlišnou a jako taková je vnímána také ostatními. Její odlišnost je odvozována na základě společné kultury, jazyka, náboženství, původu, tělesného zjevu nebo určité kombinace těchto charakteristik.“

V aktuálních debatách v rámci sociální práce se začíná věnovat pozornost etnickým skupinám jako kulturním entitám. To souvisí s předpokladem, že se etnické skupiny dostávají do menšinového postavení zpravidla proto, že většinová skupina zaujímá předsudečný postoj k takovým jejich kulturním zvláštnostem, jako jsou odlišný jazyk a náboženství, odlišné chování mezi muži a ženami, odlišný styl života založený na specifických hodnotách, odlišné pojetí významu práce apod. Pro sociální pracovníky je z tohoto hlediska účelné vnímat etnické menšiny jako skupiny, jejichž příslušníci se do znevýhodněné pozice dostali v důsledku předsudečné reakce většiny na jejich kulturní odlišnost.

Názory na to, zda je možné ztotožňovat „eticitu“ a „specifickou kulturní identitu“ menšinových skupin ovšem nejsou jednotné. Někteří autoři se výslovně zabývají otázkou vztahu národnostní příslušnosti a kultury. Zatímco část z nich tyto dva pojmy považuje za synonyma, jiní jejich vztah vidí poněkud diferencovaněji. Například Devoreová a Schlesingerová (1999) chápou kulturní fenomény jako integrální, nikoliv však jedinou složku zkušenosti národnostní příslušnosti. Ta tvoří podle citovaných autorek základ zcela specifického prožívání života. Kultura je jednou z komponent této celistvé zkušenosti. Existují však také jiné podstatné prvky etnické zkušenosti. Jsou jimi například sociálně ekonomický status a status příslušníka menšinové skupiny. Termín kultura by se podle těchto autorek neměl za termíny národnostní příslušnost a národnostní skupina zaměňovat. Národnostní příslušnost je spíše souhrnem uvedených i řady dalších faktorů. Devoreová a Schlesingerová pro opis tohoto komplexu faktorů zavádějí nový termín *etnická realita*.

Pokud jde o námi výše navrhouvanou definici menšiny, Devoreová a Schlesingerová

rová nás upozorňují, že součástí sebepečetí příslušníků etnických menšin není toliko jejich historicky sdílená kultura, ale také společný prožitek zpravidla podřadného mocenského a ekonomického statusu, čili znevýhodnění. To vede k domněnce, že v sociální práci s etnickými menšinami je třeba rozlišovat, do jaké míry je specifické jednání jejich členů odvozeno z odlišných hodnot a norem jejich tradiční národní kultury a do jaké míry je reakcí na sdílený prožitek manipulace a omezení příležitostí. Z hlediska pojetí intervence může být například důležité rozlišit, zda je příslušník určité národnostní skupiny v práci nespolehlivý proto, že mu „odvěká“ norma jeho skupiny velí podvádět pány, nebo proto, že opakovaně zjistil, že členové jeho skupiny dostávají za stejnou práci méně peněz než příslušníci většinového národa.

Uvedené rozlišení mezi dvěma zdroji specifického jednání členů menšinových skupin, totiž mezi specifickou kulturou a prožitkem znevýhodnění, se podle našeho názoru netýká pouze národnostních, ale všech menšin. V této souvislosti navrhuje použít termín *menšinová realita*, který jsme odvodili jako analogii výše uvedeného pojmu etnická realita.

1.6 Rasa

Koncept rasy je v kontextu evropské (i americké) sociální práce používán většinou s nádechem jisté problematičnosti. Jistou výjimku tvoří britský odborný i veřejný diskurs, ve kterém termíny rasa, rasismus a antirasismus zdomácněly a staly se běžnou součástí debaty o národnostních menšinách. Kritický postoj Evropanů vůči této terminologii spočívá v jejím historickém zatížení i v aktuálním spojení s politickou propagandou extremistických a neofašistických skupin. V některých zemích, například ve Francii, Německu, Nizozemí a ve Skandinávii, historické zatížení těchto pojmů vedlo k jejich vymizení ze všeobecného i oficiálního diskursu (Soydan, Williamsová 1998). Problematickostí pojmu popisuje například Marger (cit. dle Devoreová, Schlesingerová 1999: 28), podle něhož tento „termín patří k těm nejvíce nepochopeným, zneužitým a nebezpečným konceptům moderního světa. Nejlépe používán nezaopatřené ani veřejnosti, a ve větší míře dokonce ani sociální vědci.“

Pro naše účely rozlišme snahu o vědecké uchopení pojmu od jeho ideologického zneužití. Ve vědeckém slova smyslu termín rasa popisuje fyzické rozdíly mezi skupinami lidí. Jedná se o koncept, který se objevil spolu s řadou dalších klasifikačních kritérií (pohlaví, sexualita, věkové kategorie atp.) v souvislosti s rozšiřováním zájmu o vědecké poznání v 19. století (Navrátil 2000). Termín rasa má postihovat soubor tělesných znaků jako například barvu pleti, vlasů, charakter tělesné konstituce apod. Smyslem tohoto pojmu bylo popsat pomocí vědecké terminologie fyziologické charakteristiky různých populací a kategorizovat je. V ideologickém slova smyslu však posloužil k prokazování nadřazenosti jedné rasy nad druhou a stal se nástrojem k legitimační diskriminace a násilí. Popis tělesných znaků různých populací byl použit předsudečným způsobem: k fyziologickým charakteristikám ras byly stereotypně přiřazovány kulturní znaky, aniž by mezi nimi byla korektně prokázána návaznost nebo příčinná souvislost. Takto předsudečně, zkratkovitě a vědecky nekorektně „upravená“

představa rasy byla a je přijímána veřejností i mnoha sociálními pracovníky jako zdůvodnění omezování příležitostí pro členy některých fyziologicky odlišných populací. Z toho důvodu vůči pojmu rasa a jeho užívání panuje ostražitost a je spíše odmítán.

Aktuální užívání tohoto termínu v souvislosti se sociální prací se jeví spíše jako anachronismus, a to přesto, že někteří autoři se o jeho aplikaci stále opírají (Soydan, Williamsová 1999).⁵ Koncept rasy jako vědecké kategorie se zdiskreditoval v samotné vědecké tradici. Představa stálých a neměnných, geneticky determinovaných typů populace nemá vážnější oporu ani v samotném genetickém výzkumu. Vědecká neprůkaznost a zatížení pojmu nacistickou ideologií jsou základními impulsy k jeho odmítnutí. Z tohoto hlediska je používání rasové terminologie v britských administrativních, akademických i politických kruzích poněkud anomální.

Domníváme se, že rasová terminologie může být užitečná pouze tam, kde je jí užito k odhalování rasové ideologie a jejích důsledků. Podobný názor rozpracovávají autoři Anthias a Yuval-Davis (1993), kteří nepovažují za důležité rozvíjet samotný koncept rasy, ale chtějí především reflektovat, jak a s jakými důsledky se rasové myšlení projevuje. Přestože termín rasa upozorňuje na ty tělesné zvláštnosti, které se stávají předmětem předsudečného vnímání, jeho ideologická zátěž podle našeho názoru spíše zamlžuje než rozkrývá stereotypní a často bezděčné ztotožňování fyziologických a kulturních odlišností. Proto považujeme za smysluplnější hovořit spíše než o rasách o předsudečném vnímání tělesných zvláštností populací. To podle našeho názoru umožňuje neztratit ze zřetel úlohu fyziologických odlišností v procesu utváření menšinového postavení některých skupin a současně se vyhnout bezděčnému přijímání předsudků o kulturních důsledcích tělesných rozdílů mezi různými částmi lidské populace.

Zároveň se také domníváme, že pro reflexi kulturních zvláštností menšinových skupin s odlišnou fyziologickou konstitucí je možné využít koncept národnostní skupiny nebo národnostní menšiny, který je předsudky méně zatížen než pojem rasa.

2. Východiska sociální práce jako profesionální aktivity

Doposud jsme se zabývali pojmy, které bezprostředně souvisejí s pojetím menšiny. Abychom mohli propojit problematiku menšin s úkoly sociální práce, budeme se v následující části textu zabývat centrálními pojmy tohoto oboru. V této souvislos-

ti budeme věnovat pozornost cílům sociální práce, pojmům „sociální fungování“ a „životní situace“ a způsobům, jak s těmito pojmy zachází rozdílná „paradigmata sociální práce“.

2.1 Cíl sociální práce

Formulace cíle sociální práce se samozřejmě různí, a to s ohledem jak na společenský a kulturní, tak i historický kontext.

Jedna ze starších definic sociální práce například tvrdí, že „sociální práce je prostě to, co dělají sociální pracovníci“. Hanvey a Philpot (1996: 1) tuto definici v inverzní podobě aktualizovali a tvrdí, že „sociální práce je často to, co jiní – zdravotní sestry, lékaři, policie atd. nedělají“. Přestože tento způsob určení cíle sociální práce je pružný a poskytuje prostor pro neustálé posouvání hranic oboru, ne všichni jsou takovouto neurčitou formulací uspokojeni. Jordan ve své práci z roku 1987 formuluje některá dilemata sociální práce a staví proti sobě dvě protichůdná pojetí tohoto oboru. Na jedné straně je podle něj řada sociálních pracovníků přesvědčena, že nejvlastnějším cílem sociální práce je *pomáhat* klientům, na straně druhé považují zejména politikové za cíl sociální práce *sociální kontrolu* a řešení či prevenci sociálních problémů. V některých aspektech podobně jako Jordan vymezují základní cíle také autoři Webb a Wistow (1987), kteří za cíle sociální práce považují sociální kontrolu, podporu změny (individuální, sociálních vztahů a sociálního prostředí) a sociální zachování (*social maintenance*). Posledně jmenovaným cílem autoři rozumějí především pomoc při zachování akceptovatelného způsobu života těch, kteří toho nejsou schopni vlastními silami.

V současné době se u některých autorů setkáváme s implicitním nebo explicitním vymezením cíle sociální práce, které se opírá o koncept sociálního fungování. Například Sheafor, Horejsi a Horejsi (2000: 4–5) považují za cíl sociální práce: „[...] (1) pomáhat jednotlivcům a sociálním systémům zlepšovat své sociální fungování a (2) měnit sociální podmínky tak, aby chránily tyto jednotlivce a systémy před potížemi ve fungování.“ Jinou definici, která si rovněž za východisko bere koncept sociálního fungování, uvádí Navrátil (2000: 7): „Cílem sociální práce je podpora sociálního fungování klienta v situaci, kdy je taková potřeba buď skupinově, nebo individuálně vnímána a vyjádřena. Sociální práce se profesionálně zabývá lidskými vztahy v souvislosti s výkonem sociálních rolí (sociální fungování).“

Také některé národní asociace sociálních pracovníků se přiklonily k vymezení cíle sociální práce s využitím konceptu sociálního fungování. Například Americká národní asociace sociálních pracovníků (NASW) definovala cíl následovně: „Sociální práce je profesionální aktivita zaměřená na pomáhaní jednotlivcům, skupinám nebo komunitám zlepšit nebo obnovit jejich schopnost sociálního fungování a na tvorbu společenských podmínek příznivých pro tento cíl“ (1973: 45). Nizozemská asociace sociálních pracovníků (NOW) vymezila cíle sociální práce takto: „Funkcí sociálního pracovníka je pomáhat lidem, kteří se pokouší řešit a zvládnout problémy ve fungování v interakcích se svým sociálním prostředím. Prostřednictvím své pomoci se so-

⁵ Autoři se domnívají, že odmítnutí pojmu rasa v sociální politice, sociální práci a ve veřejné politice neprospívá prevenci rasismu v institucionální a profesionální praxi. Tendence vyhnout se této terminologii ve prospěch termínů odvozených od národnosti mohou podle nich sloužit dvěma cílům. Mohou při současném deklarování zájmu o budování pluralitní a multikulturní společnosti maskovat velké a systematické nerovnosti založené právě na barvě pleti, náboženství, kultuře atp. Odmítnutí rasové terminologie slouží podle autorů k oddělení debaty o migraci a imigrantech od jejího historického a globálního kontextu. Orientace na menšiny může podporovat takovou praxi sociální práce, které se sice zabývá specifickými potřebami dané skupiny (strava, zvyky, tradice, jazyk), ale současně zanedbává skutečnou podstatu nerovnosti.

ciální pracovník snaží zlepšit způsob, kterým lidé sociálně fungují, nebo vztahy mezi lidmi a jejich sociálním prostředím" (1987: 1213).

Termín sociální fungování je ovšem mnohoznačný a je také možné ho různým způsobem interpretovat. Podstatným úkolem na cestě k vymezení cíle sociální práce je podle našeho názoru vyjasnění právě tohoto základního pojmu, na který se řada teoretiků a praktiků v sociální práci odvolává. Koncept sociálního fungování budeme v tomto textu považovat za určující pro definici cíle sociální práce a v následující pasáži se pokusíme alespoň stručně vymezit naši představu o jeho obsahu.

2.2 „Sociální fungování“ a „životní situace“

Koncept sociálního fungování považujeme za klíč k pochopení specifické optiky sociální práce. Jednou z významných propagátorek tohoto pojmu byla Bartlettová (1957, 1961a, 1961b, 1970). Ve své knize *The Common Base of Social Work Practice* (1970) tato autorka použila pojem *sociální fungování* pro označení interakcí, které probíhají mezi požadavky prostředí a lidmi. Autorka píše (Bartlett 1970: 100):

„Zvládání se týká lidského úsilí řešit situace, které mohou být vnímány jako sociální úkoly, životní situace nebo problémy života. Lidé prožívají tyto životní úkoly primárně jako tlaky svého sociálního prostředí. Odsud vycházejí dvě významnější myšlenky: na jedné straně lidské zvládání a na straně druhé požadavky prostředí. Aby se tyto myšlenky mohly stát součástí jednoho celistvého konceptu, musí být vzájemně propojeny dimenzí, kterou postihuje myšlenka sociální interakce.“

Tato optika umožňuje autorce vnímat jak otázku individuální nebo skupinové schopnosti řešit problémy, tak také otázku sociálního kontextu, ve kterém daný jedinec (či skupina) o řešení svých problémů usiluje. Pro označení schopnosti lidí řešit vlastní problémy používá Bartlettová termín *zvládání* nebo *schopnost zvládat*. Kontext, ve kterém se lidé pokouší své problémy zvládat, popisuje pomocí termínů *požadavky prostředí* nebo *očekávání prostředí*. Termín sociální fungování zde označuje komplex následujících skutečností: (1) Lidé a prostředí jsou trvale v interakci. (2) Prostor klade na člověka určité požadavky (formuluje očekávání, definuje sociální role) a člověk je nucen na ně reagovat. (3) Mezi požadavky prostředí a člověkem je obvykle rovnováha. Pokud lidé požadavky prostředí dostatečně nezvládají, rovnováha je rozkolísána a vzniká problém. (4) Někteří lidé jsou schopni si s problémem poradit a nastolit znovu rovnováhu sami, jiní tuto schopnost nemají a svou problémovou situaci nezvládají. (5) Příčinou problémů nebo jejich nezvládání může být jak nedostatek dovedností na straně klienta, tak nepřiměřenost požadavků prostředí vůči němu. (6) Předmětem intervence sociálního pracovníka je interakce mezi způsobilostí klienta zvládat a tím, co od něj prostředí očekává. Jeho cílem je podporovat sociální fungování klienta tím, že mu pomáhá obnovit nebo udržovat rovnováhu mezi více či méně dostatečnou kapacitou zvládání a této kapacitě více či méně přiměřenými požadavky prostředí.

Autorce je zřejmě blízká systémová teorie a pokouší se popsat koncept prohloubit za pomoci takových pojmů systémové teorie, jako je *homeostáze*, *zpětná vaz-*

ba apod. Není nepodstatné, že se Bartlettová zasazuje o systematické prohlubování znalostí, které by koncept sociálního fungování obsahově naplnily. Hovoří o potřebě výzkumu v oblasti charakteristik zvládání, tlaků prostředí a vztahů mezi nimi. Sociální práce nemá tedy být ryze praktickou disciplínou, ale disciplínou, která svou schopnost řešit problémy posiluje budováním vlastních teoretických východisek.

Další autoři definují sociální fungování v podobném duchu jako Bartlettová. Longres (1995: 546) je vymezuje jako „sociální pohodu, zvláště ve vztahu ke schopnosti jednotlivce zvládat rolí očekávání přidružená k jeho konkrétní roli a statusu.“ Carlton (1984: 7) vymezuje sociální fungování jako „schopnost lidí provádět úkoly denního života a angažovat se ve vztazích k jiným lidem způsobem, který je uspokojivý jak pro ně samotné, tak pro druhé a odpovídá potřebám organizované komunity“.

Podle Carltona patří k typickým rolím (soustavám očekávání), které sociální pracovníci pomáhají svým klientům zvládat efektivněji, například role rodiče, dítěte, partnera, zaměstnance, souseda, občana a nebo například také pacienta. V souvislosti s životním cyklem člověka dochází k proměnám rolí, které jsou od něj očekávány. Právě v situacích, kdy dochází ke změně rolí (například když se emigrant usazuje v cizí zemi své migrace), bývá pomoc sociálního pracovníka potřebná. Jeho častým úkolem v této situaci je pomoci klientovi porozumět požadavkům nové role, akceptovat ji a aktivně ji začít naplňovat. Považujeme za nutné upozornit, že při práci s menšinovými klienty bývá úkol sociálního pracovníka právě opačný: člen menšiny je uvězněn v roli znevýhodněného a marně se snaží zlomit očekávání, že nikdy nezvládne to, co „ti druzí“. Sociální pracovník by měl v takovém případě napomoci roli znevýhodněného změnit nebo opustit.

Z výše uvedeného pojetí sociálního fungování vychází také slovník sociální práce, který v roce 1995 vydala americká Národní asociace sociálních pracovníků (NASW). Její definice navíc vymezuje potřeby, k jejichž uspokojení má sociální fungování přispívat. Podle tohoto slovníku znamená sociální fungování:

„Naplnění rolí člověka ve společnosti, ve vztahu k lidem v bezprostředním sociálním okolí i ve vztahu k sobě samému. Toto fungování zahrnuje uspokojování jak základních potřeb, tak těch, na kterých závisí jeho uplatnění ve společnosti. Lidské potřeby zahrnují tělesné aspekty (jídlo, přístřeší, bezpečí, zdravotní péče a ochrana), osobní naplnění (vzdělání, odpočinek, hodnoty, estetika, náboženství, dosažení úspěchu), emocionální potřeby (pocit sounáležitosti, vzájemná péče, společenství) a adekvátní sebepojetí (sebedůvěra, sebeúcta a osobní identita). Sociální pracovníci považují za jednu ze svých nejvýznamnějších rolí pomáhat jednotlivcům, skupinám nebo komunitám zlepšit nebo obnovit jejich schopnost sociálního fungování.“ (Barker 1995: 515)

Přijmeme-li obnovu nebo zachování sociálního fungování klientů za cíl sociální práce, vzniká otázka: „Co má sociální pracovník dělat, aby mohl klientovi pomoci (lépe) sociálně fungovat?“ Odpověď podle našeho názoru zní: „Měl by se zabývat překážkami a předpoklady (obecně faktory) jeho schopnosti zvládat problémy plynoucí z in-

terakce s požadavky prostředí.“ Aby věděl, kam má přitom zaměřit svou pozornost, měl by si sociální pracovník vyjasnit dvě klíčová východiska. Za prvé by si měl ujasnit, které faktory sociálního fungování považuje za podstatné. Za druhé by se měl seznámit s tím, které konkrétní faktory (bariéry a předpoklady) sociálního fungování sehrály nebo sehrávají v životě určitého klienta nebo určité skupiny klientů rozhodující úlohu.

Typologii různorodých odpovědí na otázku „které faktory sociálního fungování jsou důležité?“ uvádíme níže, v podkapitole 2.3. Ta popisuje paradigmatu sociální práce. Zastánci každého z nich považují za podstatné jiné předpoklady a bariéry sociálního fungování. Volba určitého paradigmatu proto do značné míry předurčuje, čeho si bude sociální pracovník všimnout při hledání odpovědi na druhou uvedenou otázku.

Jak se dále ukáže, jednotlivá paradigmatu sociální práce nabízejí poměrně jasný obraz faktorů sociálního fungování. Osudy klientů však zpravidla bývají natolik specifické, že je obtížné „vtěsnat“ je do schémat, která paradigmatu poskytují. Pokud k takovému „vtěsnávání“ dochází nevědomky, děje se tak obvykle za cenu stereotypního uplatnění určitého modelu předpokladů a bariér sociálního fungování a opomenutí některých důležitých okolností klientova života. V zájmu komplexnosti a přiměřenosti intervence je proto účelné obeznámit se s individuální konfigurací bariér a předpokladů sociálního fungování každého klienta samostatně. Tato specifická, individuální konfigurace bývá obvykle označována termínem *životní situace*. Tento termín označuje za prvé mnohovrstevnatost a neopakovatelnost faktorů, které brání nebo naopak usnadňují sociální fungování jednotlivého klienta nebo specifické kategorie klientů. Za druhé termín *životní situace* vymezuje vlastní předmět intervence sociálního pracovníka. Reflexe životní situace klienta (nebo kategorie klientů) je prvním a nezbytným krokem k volbě takových cílů a metod intervence, které mohou přispět ke změně životní situace klienta, posílit jeho schopnost zvládat požadavky prostředí a přispět tak k obnově nebo udržení jeho sociálního fungování.

Koncept sociálního fungování klade důraz na schopnost člověka zvládat obtížné životní situace, které vznikají jako důsledek jeho nerovnovážné interakce se sociálním prostředím. Vymezení cíle sociální práce snahou o podporu zvládání problematických důsledků této interakce mezi klientem a požadavky jeho prostředí koresponduje s problémy příslušníků menšinových skupin. Ti se často pohybují v kulturně odlišné „velké“ společnosti, která na ně klade pro ně obtížně srozumitelné, těžko přijatelné nebo příliš náročné požadavky. Nerovnováha mezi jejich schopností zvládat a povahou očekávání okolní společnosti často souvisí s nesouladem kulturních předstáv, s kulturními a materiálními deficity členů menšinových skupin a s jejich omezenými možnostmi účasti na rozhodování. Porozumění jejich problémům je proto podmíněno pečlivým rozбором osobitých a pro příslušníka většiny těžko pochopitelných životních situací menšinových klientů. Dvojici pojmů sociální fungování a životní situace lze proto podle našeho názoru dobře využít při koncipování intervencí do situací členů menšinových skupin. Ve čtvrté kapitole se v této souvislosti k otázce sociálního fungování znovu vrátíme a budeme se zabývat aplikací obou uvedených pojmů při řešení otázek sociální práce s příslušníky menšinových skupin.

2.3 Paradigmatu sociální práce

Jak jsme uvedli výše, k otázce, které faktory sociálního fungování jsou důležité, lze přistoupit rozličným způsobem. V souvislosti s tím je také při výkonu sociální práce možné rozmanitě přistoupit k posilování či obnově zvládání životní situace klientem. V následujícím textu vysvětlíme rozdíly v chápání ústředních konceptů sociální práce – sociálního fungování a životní situace – v rámci základních paradigmat sociální práce. Tím vysvětlíme, jaké jsou základní teoretické a metodické možnosti aplikace výchozích pojmů sociální práce při práci s menšinami.

V sociální práci během 20. století vykristalizovaly tři zásadně odlišné přístupy, které Payne (1997) označuje jako tzv. *malá paradigmatu*. Odlišují se jak svými filozofickými východisky, tak praktickými důsledky. Do české literatury byla diskuse o paradigmatu sociální práce uvedena pracemi Navrátila (1998, 2000). Nyní provedeme reflexi tří základních paradigmatických modelů intervence sociální práce a toho, co z nich plyne pro pojetí sociálního fungování a životní situace klienta.

První z těchto paradigmat Navrátil (2000) označuje jako *terapeutickou pomoc* (zkráceně *terapeutické paradigma*). Za hlavní faktor sociálního fungování je zde považováno duševní zdraví a pohoda člověka. Sociální práce je proto v tomto pojetí chápána jako pomoc prováděná zejména formou psychoterapie (individuální, skupinové). Zastánci tohoto přístupu spatřují cíl sociální práce ve snaze pomoci zabezpečit jednotlivcům, skupinám i komunitám psychickou a následně také sociální pohodu. V souvislosti s tím se zaměřují na otázku, jak je zvládání životní situace klientem omežováno jeho osobnostními deficity. Obraz životní situace se tak redukuje na vnitřní stav osobnosti nebo psychiky jedince, případně na důsledky tohoto stavu pro schopnost klienta vypořádat se s očekáváním okolí.

Prostředkem k obnově duševního zdraví nebo vnitřní rovnováhy osobnosti je v rámci tohoto paradigmatu podpora rozvoje a uskutečnění osobnosti klienta. Principiální důraz je přitom kladen na komunikaci a vztah. Vychází se z předpokladu, že proces vzájemné interakce je tvůrčí proces, který ovlivňuje všechny zúčastněné strany. V interakci sociálního pracovníka a klienta tedy nejde o jednostrannou změnu klienta, předpokládá se také změna na straně sociálního pracovníka. Tento proces vzájemného ovlivňování je chápán jako žádoucí a obohacující. Komunikace je považována za prostředek, kterým lidé mohou získat více kontroly nad vlastními pocity a způsobem života. Za konkrétní příklad tohoto pojetí sociální práce nám může posloužit Rogersův model terapie orientované na klienta (1951, 1998), který popíšeme v části 3.1.1 podrobněji. Profesionální vybavení sociálního pracovníka se zde opírá zejména o psychologické znalosti a terapeutický výcvik.

Důraz na komunikaci a vztah patří vůbec k základním premisám sociální práce. Dvě následující paradigmatu ovšem ve svém pojetí sociálního fungování prezentují tyto premisy v modifikované podobě a s jinými akcenty.

Druhé paradigma sociální práce označil Navrátil (2000) jako úsilí o *reformu společenského prostředí* (zkráceně *reformní paradigma*). V tomto paradigmatu se představa sociálního fungování pojí s vizí společenské rovnosti v různých dimenzích

společenského života (s ohledem na společenské třídy, gender, věkové skupiny atd.). Představitelé tohoto pojetí sociální práce sdílejí představu, že podporou spolupráce a solidarity v rámci určité společenské skupiny pomohou uštěpeným získat vliv na vlastní životy. Sociální práce se proto zaměřuje na zmocňování (empowerment) klientů sociálních služeb, aby se mohli autenticky podílet na tvorbě a změnách institucí. V rámci tohoto konceptu se hovoří o elitách, které akumulují společenskou moc a zdroje ve svůj prospěch. To je mechanismus, kterým podle představitelů tohoto paradigmatu vzniká ve společnosti nadřazenost jedněch nad druhými. Sociální práce se pak snaží o budování společnosti na více rovnostářských principech.

Osobního nebo sociálního rozvoje, jak o ně usilují stoupenci terapeutického paradigmatu, nelze podle představitelů tohoto směru za nerovných společenských podmínek vůbec dosáhnout. Aby se sociální a osobní rozvoj mohl uskutečnit, musí dojít k signifikantní společenské změně. V návaznosti na tyto předpoklady je v rámci reformního paradigmatu rozbor životní situace klienta zaměřen na otázku, jak jsou jeho osobní problémy zakořeněny v omezených možnostech znevýhodněné skupiny, které je členem. Za základní informací o životní situaci klienta jsou považovány potratky o povaze mocenské podřízenosti jeho skupiny a důsledcích, které to má pro život všech jejích členů. Jako příklad tohoto paradigmatu v sociální práci nám může posloužit strukturální model, který vypracovali Middleman, Goldberg (1974) a Wood (1989). (Podrobněji jej rozebereme v části 3.2.1.)

Jak terapeutické pojetí sociální práce, tak i pojetí sociální práce jako sociálně právní pomoci (viz níže) podporuje podle představitelů reformního konceptu stávající společenský řád a tím i zájmy elit. Tak dochází k paradoxu, že lidé, kteří by měli mít největší zisk ze sociální práce, jsou jejím působením *de facto* omezovali. Příkladem tohoto pojetí sociální práce jsou marxistické, radikální koncepty. Vzdělanostní výbava sociálního pracovníka v tomto paradigmatickém pojetí osciluje kolem politiky, sociální filozofie a sociologie.

Třetí paradigma sociální práce označil Navrátil (2000) jako *sociálně právní pomoc* (zkráceně *poradenské paradigma*). Sociální fungování zde závisí na schopnosti *zvládat problémy a na přístupu k odpovídajícím informacím a službám*. Zastánci tohoto konceptu chápou sociální práci jako jeden z aspektů systému sociálních služeb. Toto pojetí chce vycházet vstříc individuálním potřebám a současně usiluje o zlepšování systému nabízených služeb. Za podstatné rysy životní situace klienta jsou v tomto kontextu považovány jeho neuspokojené potřeby, individuální omezení, která klientovi brání využít existující možnosti uspokojení těchto potřeb, a více nebo méně dostatečná schopnost institucí společnosti vsřítně reagovat na neuspokojené potřeby klienta a na jeho potřeze ve styku s těmito institucemi.

Z metodického hlediska zde jde především o pomoc klientům prostřednictvím poskytování informací, kvalifikovaným poradenstvím, zpřístupňováním zdrojů a mediací (zprostředkováním) další pomoci a služeb. Součástí tohoto pojetí sociální práce je snaha o změnu společnosti a jejích institucí, aby lépe odpovídaly potřebám občanů. Zúžňováno je se podpora osobního a sociálního uskutečnění prostřednictvím osobního a komunitního

ho růstu. V praxi se stoupenci tohoto konceptu zaměřují spíše na malé, individuální změny, které obvykle bezprostředně nevedou k větší sociální reformě. Za příklad tohoto druhu sociální práce lze považovat školové orientovaný přístup práce s klientem (Epsteimová, Reid 1972) a také například občanské poradenství. Teoretické základy pro toto pojetí sociální práce poskytují ve vyvážené míře psychologie, sociologie a právo.

Každý z uvedených přístupů k sociální práci charakterizuje představu o sociálním fungování svým vlastním způsobem. Představitelé krajních pozic jsou vůči sobě často nesmlouvavě kritičtí.⁶ Přesto jsou v načrtnutých přístupech identifikovatelné i podobnosti. Těžšístem terapeutického i reformního přístupu je změna a rozvoj. Sociální práce chápána jako sociálně právní pomoc i přístup terapeutický se soustředí uji spíše na práci s individuem než na sociálně reformní cíle. Lze tedy konstatovat, že jednotlivé koncepty sociální práce obsahují elementy jiných koncepcí. V některých případech dochází k tomu, že stoupenci jednoho pohledu dokonce oceňují význam části jiné koncepce. Například reformní přístup principiálně odmítá sociální práci, které jsou implicitní složkou terapeutického a sociálně právního pojetí sociální práce (jde opět o problém zachování stávajícího společenského řádu). Přesto, řada sociálních pracovníků, kteří přijali reformní koncept, akceptuje práci s jednotlivci, ačkoli jejich cílem není bezprostřední nahrazení stávajícího společenského řádu. Mezi sociálními pracovníky v současné době narůstá zájem o eklektické využití rozmanitých forem sociální práce, včetně těch, které by byly dříve vzhledem k jejich paradigmatické odlišnosti považovány za nepřijatelné.

Uvedená paradigma se přes existenci některých styčných bodů liší zejména v názoru na rozhodující faktory obnovy sociálního fungování klientů a v tom, kterých rysů jejich životní situace si přednostně všimají. Tyto odlišnosti lze identifikovat také v různých přístupech k práci s příslušnými menšinovými skupinami. V následujícím textu se pokusíme načrtnout její charakteristiku právě s ohledem na paradigmatickou orientaci.

3. Možnosti sociální práce s příslušnými menšinovými skupinami

Sociální práce s příslušnými menšinovými skupinami se může uskutečňovat v duchu každého z uvedených paradigmat. Příklady aplikace uvedeme na konkrétních „praktických“ teoriích. Jejich reflexe nám poslouží k formulaci předností i nedostatků s ohledem na možnosti jejich uplatnění v sociální práci s menšinovými skupinami.

3.1 Sociální práce jako terapeutická pomoc

Za hlavní faktor sociálního fungování je v tomto paradigmatu sociální práce považováno duševní zdraví a pohoda člověka. Rozbor životní situace se soustředí na vliv stavu osobnosti nebo psychiky na zvládnání požadavků prostředí. Sociální práce je v tomto pojetí chápána jako pomoc prováděná zejména formou individuálního nebo skupinové psychoterapie. Za konkrétní příklad nám může posloužit rogersovská psychoterapie (1951, 1998). Je třeba upozornit, že ta je příkladem praktického

6 Řezníček (1994) komentuje takový střet zastánců marxisticky laděné orientace s tradičním pojetím sociální práce v 60. letech.

Masarykova univerzita v Brně

Fakulta sociálních studií

Katedra sociální politiky a sociální práce

Monika Nečasová

SITUACE ŽENY – OBĚTI DOMÁCÍHO NÁSILÍ

Závěrečná bakalářská práce

(VÝŇATEK, UPRAVENO PRO POTŘEBY KURSU ÚVODO DO SPSP)

Vedoucí práce: doc. PhDr. Libor Musil, CSc.

Brno 2001

OBSAH

1. Úvod	3
2. Vymezení hlavních pojmů	4
2.1 Vymezení pojmu domácí násilí	4
2.2 Vymezení pojmu situace (ZKRÁCENO)	9
3. Situace ženy - oběti domácího násilí	9
3.1 Specifika domácího násilí	9
3.2 Charakteristika ženy - oběti domácího násilí.....	12
3.3 Prvky prostředí	17
3.3.1 Partner	17
3.3.2 Děti.....	21
3.3.3 Okolí	23
4. Závěr	30
Seznam použité literatury	33

1. ÚVOD

Ve své práci bych se chtěla pokusit charakterizovat situaci týraných žen. Oběti domácího násilí nejsou výlučně ženy; týráno může být dítě nebo starý člověk. Avšak zatímco týrané dítě nebo starý člověk je obecně vnímán jako někdo, kdo potřebuje pomoci, v případě týraných žen převládá názor, že jako dospělé osoby zodpovědné samy za sebe by měly být schopny svou situaci vyřešit samy. V této práci bych chtěla poukázat na to, proč to nedokážou. Existují rovněž týraní muži, nicméně tyto případy vycházejí najevo ještě vzácněji než případy týraných žen. Pokud ženy napadají své partnery, činí tak převážně verbálně a jestliže použijí fyzické násilí, způsobují mnohem méně závažná zranění. Domnívám se, že týraní muži představují specifickou skupinu a rozsah práce neumožňuje věnovat se také tomuto aspektu domácího násilí. Rovněž dostupná literatura se téměř bez výjimky zabývá pouze týranými ženami.

Práce je rozdělena do dvou hlavních částí. První část je věnována teoretickému vymezení hlavních pojmů, kterými jsou domácí násilí a situace klienta. Vzhledem k nejednotnosti a nepřesnosti definic domácího násilí bylo nutné vytvořit vlastní definici, ze které tato práce vychází. Pro vymezení pojmu situace klienta jsem využila obecný koncept sociálního fungování doplněný o pojmem životní situace, na jehož základě jsem sestavila koncept situace ženy – oběti domácího násilí.

Druhá část práce se soustředí na samotný popis situace ženy – oběti domácího násilí, který je demonstrován na analýze jednotlivých prvků prostředí, ve kterém se žena nachází a které její situaci utvářejí. Cílem je postihnout nejdůležitější rysy situace a zamyslet se nad překážkami, které brání adekvátnímu řešení. Nejprve jsou určeny specifické rysy domácího násilí, kterými se odlišuje od jiných druhů násilí. Následuje charakteristika ženy, která žije ve vztahu s prvky domácího násilí. Popsány jsou důsledky, které tato situace pro její osobu má. Poslední velký okruh představuje analýza prostředí ženy, jehož klíčovou součástí je především týrající partner. Na základě charakteristiky jednotlivých prvků prostředí se v závěru práce pokusím zamyslet nad jejich vlivem na situaci ženy – oběti domácího násilí.

2. VYMEZENÍ HLAVNÍCH POJMŮ

V této části práce budou na základě dostupné literatury vymezeny hlavní pojmy, kterými jsou: „domácí násilí“ a „situace“. Pojem „situace“ je nahlížen z perspektivy sociální práce.

2.1 Vymezení pojmu domácí násilí

S násilím, které bylo vždy součástí lidské kultury, se každodenně setkáváme, ať už přímo nebo zprostředkovaně. Mezi jednu z jeho mnoha forem můžeme zařadit násilí domácí.

Tento typ násilí představuje velice zvláštní fenomén, především vzhledem k tomu, proti komu je uplatňováno a za jakých okolností. Je to jedna z nejnebezpečnějších forem agrese, která je nejvíce podceňována, nejméně viditelná, kontrolovatelná a postižitelná a to především proto, že se většinou odehrává v soukromí za zavřenými dveřmi bytu a společností bývá považováno za privátní záležitost, kterou si musí účastníci vyřešit sami.

Definice tohoto pojmu nejsou v literatuře jednotné, shodují se však ve dvou bodech: násilí se odehrává v soukromí, za zavřenými dveřmi, a vyskytuje se mezi osobami, u kterých se předpokládají citové vazby. Podle Bechyňové pojem domácí násilí označuje všechny projevy fyzického, psychického a sexuálního násilí páchaného mezi jednotlivými členy rodiny (Bechyňová, 2000:2). Zde by bylo vhodné podotknout, že nemusí jít o rodinu v klasickém slova smyslu – může jít také o partnerský vztah bez dětí. Důležitou podmínkou ale je, že partneři „jsou anebo byli spojeni společným soukromím“ (Čírtková, 2001:14). Domácím násilím se tedy rozumí násilí, k němuž dochází uvnitř rodiny, případně partnerského vztahu. Oběťmi se většinou stávají ti, kteří nejsou schopni chránit sami sebe, protože nedisponují rovnocennou fyzickou, psychickou či sociální mocí.

V naprosté většině popisovaných případů¹ se v takovéto pozici slabšího nacházejí ženy, ale obětí může být i dítě nebo muž, případně starý člověk. Násilí se vyskytuje také v homosexuálních vztazích, takže agresor i oběť mohou být stejného pohlaví. Pro svoji práci jsem se však rozhodla brát v úvahu pouze situaci žen, které žijí s násilnickým partnerem mužského pohlaví a to především proto, že tyto případy jsou nejčastější. Mezi další důvody patří to, že případy týraných dětí tvoří v oblasti sociální práce samostatnou kapitolu, navíc děti (popřípadě staří lidé) jsou v situaci domácího násilí vnímány zcela jednoznačně jako oběti, kterým je třeba pomoci a které nedisponují schopnostmi dostačujícími k tomu, aby situaci vyřešili sami. Naproti tomu dospělé osoby jsou svéprávné a předpokládá se, že problém zvládnou nějakým způsobem samy. Pokud je žena týraná, očekává se nejen to, že osvobodí sama sebe, ale že také ochrání své děti a majetek. Jestliže se jí to nedaří, je často posuzována negativněji než muž, který násilí páchá (Sopková, 1998:25).

Intimní dimenze vztahu násilníka a oběti je akcentována také pojmy, kterými je tato problematika v literatuře označována: „*partner abuse*“ (zneužívání partnera) a „*intimate violence*“ (násilí mezi blízkými osobami). Zřejmě nejpoužívanějším pojmem je termín „*domestic violence*“ (domácí násilí) (Čírtková, 2001:15). Tento pojem je ale kritizován především feministickými autorkami, podle nichž nevyjadřuje skutečnou podstatu problému, která podle jejich názoru spočívá v tom, že pachatelem je v drtivé většině případů muž (Richardson, Robinson, 1997:180).

Jak uvádí Johnson a Ferrarová, je důležité rozlišovat, k jaké formě násilí mezi partnery dochází. Potřeba rozlišení typů násilí je jedním ze dvou hlavních bodů, které tyto autoři uvádějí jako zásadní témata pro budoucí výzkum domácího násilí.² Podle Johnsona se můžeme setkat se čtyřmi základními typy násilí mezi partnery, přičemž rozhodujícím faktorem je dlouhodobá motivace agrese, nikoli jednání v jedné konkrétní situaci (Johnson, Ferrarová, 2000: 945). Tyto čtyři typy jsou:

1. Běžné násilí mezi partnery (*common couple violence*)

V případě tohoto typu násilí se nejedná o snahu partnera ovládat, jde pouze o vítězství v aktuálním sporu, přičemž jeden nebo oba partneři fyzicky zaútočí. Tento typ

¹ Statistiky uvádí až 98 % případů (Bechyňová, 2000).

² Druhé hlavní téma představuje snaha ovládat partnera.

násilí se nevyskytuje příliš často, nedochází při něm k závažným zraněním a v průběhu času nemá tendenci se zhoršovat. Velmi často se také jedná o vzájemné napadení.

2. Týrání partnera (*intimate terrorism*)

Tento typ násilí je veden motivací partnera ovládnout. Představuje rafinovanou kombinaci fyzického a psychického týrání. Oběť je citově zneužívána a demoralizována. V průběhu času tento typ násilí eskaluje a pravděpodobnost závažného zranění je vyšší než u běžného násilí. Zřídka dochází k tomu, že by týrání tohoto typu bylo vzájemné.

3. Odpor v podobě násilí (*violent resistance*)

Jedním slovem bychom tento typ násilí mohli označit jako sebeobranu. Je typický především pro ženy a bývá příznakem toho, že žena partnera pravděpodobně opustí. V dosavadní literatuře není tento typ násilí příliš popsán (Johnson, Ferraro, 2000:949), jsou zachyceny především takové případy, kdy snaha ochránit sebe (případně děti) vede až k usmrcení partnera.

4. Vzájemné ovládání prostřednictvím násilí (*mutual violent control*)

Jedná se o nejvzácnější podobu násilí mezi partnery, kdy oba mají snahu násilným způsobem druhého ovládat.

Tato klasifikace bere v úvahu veškeré fyzické násilí, které se může mezi partnery vyskytnout. Přitom ne všechny typy násilí je možné považovat za nebezpečné a patologické. Je třeba zdůraznit, že v případě domácího násilí, jak je obecně chápáno a vnímáno jako problém, se nejedná o ojedinělé roztržky či argumentační konflikty mezi partnery, které sklouznou do násilné podoby. Domácím násilím je velmi tvrdá a nezdravá podoba partnerských vztahů označovaná jako zneužívání partnera, která je trvale přítomná. Z pohledu oběti jde nejdříve o lidskou důstojnost, pak o osobní bezpečí a nakonec často i o život (Čírtková, 2001:15). V typologii nastíněné Johnsonem a Ferrarovou tomuto chápání neodpovídají první a třetí kategorie. Běžné násilí nelze brát jako situaci, kdy by docházelo k systematickému poškozování partnera, kterou by bylo nutné řešit na institucionální úrovni. Sebeobrana sice nepochybně představuje násilí na

partnerovi, nicméně je nutné ji vnímat jako důsledek předchozího týrání a jako akt, jehož prvotním cílem je vlastní ochrana, nikoli poškození partnera.

V souladu s definicemi domácího násilí jako problému lze říci, že do kategorie ohrožujícího násilí spadá týrání partnera a vzájemné ovládání prostřednictvím násilí. Vzhledem k vzácnosti výskytu vzájemného ovládání jsem se rozhodla brát v rámci své práce v úvahu pouze násilí, které Johnson a Ferrarová a označují jako týrání partnera a které je uplatňováno muži vůči jejich partnerkám.

Fyzické násilí je jen jednou z podob domácího násilí, a to tou nejvíce viditelnou a prokazatelnou. Domácí násilí však má různé formy; v literatuře jsou většinou uváděny čtyři hlavní kategorie (Fröschlová, Löwová, 1998:59, O'Doherty, Lynch, 2000:18 a další):

1. fyzické násilí (bití, kopání, fackování, škrtení, rány pěstí, mlácení o zed' apod., ohrožování zbraní);
2. sexuální násilí (donucení násilím či výhrůzkami k sexu, nebo k sexuálním praktikám, které žena odmítá);
3. psychické týrání (narušování pocitu hodnoty partnerky jako osoby - znevažování, zesměšňování, neúměrná očekávání, odporující si požadavky, obviňování a nadávky, pokořování, izolace od přátel a rodiny, vyvolávání strachu, vyhrožování násilím, vyhrožování sebevraždou, odepírání spánku, potravy, svalování viny na partnerku, sledování, soustavné telefonáty, atd.);
4. ekonomická kontrola (omezení přístupu k penězům a jiným prostředkům - např. automobil, neposkytování prostředků na provoz domácnosti, zakazování chodit do práce, kontrola příjmů ženy a zatajování vlastních příjmů, atd.).

Je ovšem důležité poznamenat, že tyto kategorie pocházejí „zvenčí“, tzn. jsou vytvořeny osobami, které se domácím násilím zabývají profesionálně. Samotné oběti často nedefinují například omezování sociálních styků a ekonomickou kontrolu jako zneužívání moci; situaci vyhodnotí jako neúnosnou až v případě, kdy dojde na násilí fyzické. Proto je domácí násilí z velké části skryto (Richardson, Robinson, 1997:180). Čistě psychické násilí se samostatně téměř nevyskytuje, většinou je psychické a fyzické násilí spojeno. Stejně tak ojedinělé je izolované sexuální násilí (Pomoc, 1999:8). Ženy také často tento typ zneužití ze strany partnera nepovažují za nepřijatelný; pokud je

partner znásilní, některé z nich se domnívají, že je to „jeho právo“ a netuší, že tento akt lze kvalifikovat jako trestný čin (Huňková, 2000:2).

Vzhledem k tomu, že ve své práci se zaměřuji pouze na ženy jako oběti domácího násilí, rozhodla jsem se vycházet z definice, uvedené ve čl. 1 Deklarace OSN o odstranění násilí vůči ženám (1993) a v Pekingské deklaraci (1995), kde se za rodově podmíněné násilí považuje „jakýkoli čin rodově podmíněného násilí, který způsobí nebo by mohl způsobit tělesnou, sexuální nebo duševní újmu či utrpení žen, včetně hrozby těmito činy, zastrasování nebo úmyslného omezování svobody a to ve veřejném i soukromém životě“ (Heisová, Pitanguyová, Germainová, 1998:11).

Tato definice je však vzhledem k dané problematice a již uvedeným poznatkům příliš široká a nepostihuje všechny aspekty domácího násilí. Je nutné zdůraznit, že pro případy domácího násilí je typické soukromí jako místo činu. Toto násilí je opakované a postupně narůstá, přičemž vnější stimuly často hrají jen okrajovou roli (Čírtková, 2001:14).

Závažnost problému bych chtěla přiblížit také několika statistickými údaji o výskytu domácího násilí. Výskyt domácího násilí je zjišťován velmi obtížně ze dvou hlavních důvodů: statistiky pracují z různými definicemi domácího násilí, často není pojem přesně vymezen a není jasné, jaký typ násilí mezi partnery zachycují.³ Druhou příčinou je fakt, že toto násilí je skrýváno a často vůbec nemusí vyjít najevo. Zahraniční odborníci na základě provedených výzkumů a policejních statistik odhadují, že domácí násilí postihuje 10-50 % partnerských vztahů (Pomoc, 1999:7). Poměrně velké rozpětí je způsobeno právě růzností definic domácího násilí. Je pravděpodobné, že při uplatnění definice domácího násilí použité v této práci se bude frekvence blížit spíše uvedené dolní hranici.

V České republice bohužel dosud nebyl proveden oficiální výzkum týkající se domácího násilí. Dostupné údaje vycházejí z informací nestátních organizací, které se touto problematikou zabývají.⁴ Podle jejich údajů se s domácím násilím v České republice setkává každá desátá žena (Hůlková, 1999:5). Například v poradnách Bílého kruhu bezpečí představovaly oběti domácího násilí v roce 1999 37,4 % případů (Pomoc, 1999:7). Tyto statistiky však nelze zevšeobecňovat.

³ Viz dříve uvedená Johnsonova typologie.

⁴ Jde zejména o pět českých neziskových organizací, které vytvořily volné sdružení Koordinační kruh prevence násilí na ženách (Elektra, Gender Studies, La Strada, proFem, Nadace Rosa).

2.2 Vymezení pojmu situace

Pokud chceme mluvit o situaci obětí domácího násilí, je nutné definovat také pojem „situace“. Pro objasnění tohoto pojmu jsem se rozhodla využít konceptu sociálního fungování (*social functioning*), který popisuje Bartlettová ve své knize *The Common Base of Social Work Practice* (1970). Pojmem sociální fungování autorka rozumí interakce, které probíhají mezi lidmi a požadavky, které jsou na ně kladeny prostředím.

...

3. SITUACE ŽENY – OBĚTI DOMÁCÍHO NÁSILÍ

Tato kapitola se zaměřuje na popis situace ženy – oběti domácího násilí. Nejprve bude popsáno domácí násilí jako zvláštní forma agrese a budou zdůrazněna jeho specifika. Následovat bude charakteristika obětí domácího násilí a popis prvků, které jsou součástí jejího prostředí (partner, děti, okolí).

3.1 Specifika domácího násilí

Již bylo uvedeno, že domácí násilí se od jiných druhů agrese odlišuje především tím, proti komu je zaměřeno a kde se odehrává. Oběť a pachatel se znají a jsou mezi nimi emocionální vazby. Násilí se odehrává v soukromí, tedy tam, kde člověk obvykle hledá bezpečí. Zvláštním rysem je také dynamika domácího násilí, které prochází určitým vývojem a typická je pro ně dlouhodobost, opakování a téměř každodenní přítomnost (Vitoušová, 2001:1). Nejde zde o výjimečné projevy násilí, ke kterým může docházet i v „normálních“ vztazích. Toto násilí také není možné omezit pouze na fyzické útoky, ale představuje celý komplex taktik vedený snahou partnerku ovládnout a dokázat svou převahu.

Není obvyklé, že by se fyzické útoky objevily jako první. Na počátku může být nenápadná snaha mít partnerku jen pro sebe, která ženě lichotí a vzbuzuje pocit, že ji má partner opravdu rád. V podstatě však postupně dochází k izolování ženy od vlastního sociálního okolí - přátel a rodiny, později se objevují přímé zákazy kontaktu s nimi. Jakmile se vytvoří emocionální vazby, má muž k dispozici mnoho způsobů, jak partnerku ovládat (Hymanová, Romeová, 1996:90). Výzkumy ukázaly, že přibližně 73-85% obětí je napadeno až poté, co byly k partnerovi silně připoutány (např. si ho vzaly) (Walshová, 1997:208).

Žena je postupně psychicky deptána, dochází k ponižování, vyžadování naprostého podřízení. Objevuje se také fyzické násilí; začíná drobnějšími útoky, které oběť zpočátku většinou omlouvá jako nahodilé excesy. Pokud v této chvíli neprojeví rozhodující odpor, agresor začne intenzitu útoků stupňovat, přičemž se neustále zkracují intervaly mezi útoky (Čírtková, 2001:14).

Po útoku agresor většinou projevuje lítost a slibuje, že násilí se již nebude opakovat, chová se k partnerce hezky. Žena jeho chování omlouvá, připisuje je vnějším faktorům (problémy v práci, únava, zlost). Násilí se objeví znovu, stejně jako následné omluvy a odpuštění partnerky, která postupně začne ze stávající situace obviňovat sama sebe (Sopková, 1998:25). Tento jev, nazývaný cyklus násilí (*battering cycle*, rovněž *cycle of violence*) popsala poprvé v roce 1979 Leonore Walkerová.

Cyklus násilí má tři fáze:

1. postupné narůstání napětí (*tension building*);
2. nekontrolovaný výboj napětí (*acute battering incident*);
3. vlnidnost a kající milující chování (*calm or honeymoon stage*).

V první fázi mezi partnery postupně vzniká napětí. Žena ve snaze vyhnout se násilí vychází svému partnerovi vstříc, tlumí vlastní pocity hněvu, plní jeho požadavky. Její poslušné chování v partnerovi utvrzuje pocit, že ji může zneužívat. Objevují se drobnější incidenty, které jsou co nejrychleji řešeny tak, aby opět zavládl klid. Postupně ale oba partneři začínají ztrácet nad situací kontrolu. (What, 2001:5).

Druhá fáze představuje samotný výbuch násilí. V souvislosti s touto fází oběti často uvádějí, že horší než fyzická bolest byl pocit bezmocnosti a nemožnosti úniku. V mnoha případech se žena nijak nebrání, protože partner je fyzicky silnější a případná sebeobrana se májí účinkem, případně vyvolává zvýšení agrese ze strany partnera (Walshová, 1997:206).

Po násilném incidentu následuje fáze relativního klidu. Toto období může být naplněné omluvami ze strany partnera, který projevuje lítost, nosí dárečky a slibuje, že incident se již nebude opakovat a že se pokusí změnit sám sebe. To jsou věci, kterým žena chce věřit. Často také věří tomu, že když bude dost trpělivá a bude ještě lepší manželkou, násilí skončí. Jak konstatuje Walshová, právě tato fáze vzbuzuje v ženě naději, že situace se může zlepšit (Walshová, 1997:208).

Tento cyklus se ve vztahu neustále opakuje a může trvat několik hodin nebo několik měsíců. Je však třeba říci, že tento model, který akcentuje pouze fyzické násilí, nemusí být platný pro každý vztah s prvky domácího násilí. Některé fáze (například fáze omluv) mohou chybět. V takovémto bludném kruhu se může pár nacházet mnoho let,⁵ než žena sebere odvahu k tomu, aby situaci nějakým způsobem řešila. Vzhledem k předcházející separaci od dřívějšího sociálního okolí se žena často nemá na koho obrátit, za celou situaci se často stydí a tak paradoxně je nakonec násilnický muž často jedinou osobou, která je k ženě alespoň občas laskavá (Sopková, 1998:25).

Zvláštní dynamiku domácího násilí metaforicky vyjadřuje Kirkwoodová, která používá pojmy „lapaní do sítě“ a „spirála úniku“. První z nich zachycuje snahu muže nejen ženu ovládnout, ale také pomocí různých taktik zajistit, že jej nikdy nebude schopna opustit. Pokud se o to žena pokusí, není proces odchodu přímý, nýbrž představuje koloběh složený z mnoha odchodů a návratů a postupného uvolňování ze „sítě“ (Johnson, Ferrarová, 2000:957). Čím déle byla žena domácímu násilí vystavena, tím těžší pro ni bude osvobodit se od něj (Fröschlová, Löwová, 1998:60).

Většina dostupné literatury se shoduje v tom, že „domácí násilí vždy eskaluje a nikdy neskončí samo od sebe“ (Čírtková, 2001:14). Z toho je možné vyvodit, že ke skutečnému vyřešení situace je nutný radikální zákrok, kterým je většinou odchod od agresivního partnera. Je otázkou, zda se jedná o jediné možné řešení. Některé ženy neuvažují o možnosti manželství či partnerství ukončit, i když násilí nepřijímají

⁵ Průměrná doba soužití se zneužívajícím partnerem je v ČR podle dostupných údajů 13 let (Pomoc, 1999:10)

(Gjuričová, Kocourková, Koutek, 2000:81). Pak je třeba, aby se násilí, které „nikdy neskončí samo od sebe“ postavila hráz a žena začala aktivně pracovat na jeho ukončení. V následujících částech se pokusím analyzovat překážky, které mohou vyřešení situace bránit.

3.2 Charakteristika ženy – oběti domácího násilí

Ve společnosti se v souvislosti s domácím násilím objevuje řada předsudků, které často znemožňují tomuto jevu porozumět. Mezi tyto tzv. „mýty“ patří názory, že k domácímu násilí dochází jen v nižších společenských vrstvách nebo tam, kde mají partneri nižší vzdělání, rovněž že žena musí být hloupá nebo se jí násilí líbí, jestliže je ochotná ho snášet, případně se lidé domnívají, že násilí nemůže být tak strašné, když žena svého partnera neopustí.

Chtěla bych však opět zdůraznit, že domácí násilí je zvláštní formou násilí, specifickou v tom, že oběti jsou zraňovány osobou, ke které je poji intimní vztah a na které jsou často závislé, ať už emocionálně nebo materiálně. V takovéto situaci se může ocitnout kterákoli žena bez ohledu na výši vzdělání a sociální vrstvu. Jak píše Maupin: „Ženy vstupující do vztahu, který se později vyvine ve zneužívání, se na počátku v ničem neliší od žen, které zneužívány nejsou.“ (Maupin, 2001). Také Flowers konstatuje: „Svémi manželi a milenci jsou bité ženy každého věku, rasy, národnosti a sociální třídy“ (Swisherová, 1996:12).

Tyto ženy mohou mít společné určité vlastnosti, které jim neumožní zastavit násilí hned v začátcích. Nepostaví-li se ženy okamžitě násilí, nevymeží-li hranice, je zde velká pravděpodobnost, že se násilí bude opakovat a že bude mít stupňující se tendenci (Sborník, 1999:85). Jako typický znak žen ohrožených fenoménem domácího násilí uvádí Flowers snížené sebevědomí, konzervativní smýšlení a víru, že muž je určitým způsobem nadřazený (Swisherová, 1996:12).

Pokud ženy ve vztahu s prvky domácího násilí setrvávají, nastane koloběh násilí, v němž se periodicky opakují období násilí a omluv partnera.⁶ Žena není

permanentně vystavena násilí fyzickému, nicméně stres je přítomen neustále (What, 2001:5).

Ženy v průběhu soužití se zneužívajícím partnerem postupně procházejí určitými obdobími, která lze nazvat:

1. období odmítání - žena si problém nepřipouští;
2. období sebeobviňování - žena si problém uvědomuje, ale příčinu vidí sama v sobě;
3. období hledání pomoci – žena již není schopna situaci snášet, obrací se na okolí a je velmi důležité, aby se jí pomoci skutečně dostalo;
4. období nerozhodnosti – žena se může k partnerovi vrátit, protože jej stále ještě má ráda, doufá v možnost změny, případně má strach z jeho výhrůzek;
5. život bez násilí – pokud se ženě podaří situaci vyřešit, bude pravděpodobně vzhledem k prožitým situacím potřebovat dlouhodobou podporu (Dneska,1997:56-57).

Popsaná období mohou mít různé trvání. Především v prvních dvou fázích jsou ženy vystaveny neustálému napětí, které je postupně paralyzuje. Projevuje se u nich ztráta sebevědomí, zvýšená psychická zranitelnost, emocionální labilita, pocit bezmoci, sebedestruktivní a depresivní ladění a mnohé další příznaky. Tyto jevy můžeme zařadit mezi dlouhodobé důsledky domácího násilí; mezi krátkodobé důsledky patří například zranění nebo poškození věci (Pomoc, 1999:5).

Soubor psychických projevů, které jsou následkem dlouhodobého domácího násilí, je v literatuře označován jako syndrom týrané ženy (battered woman syndrome), který je definován jako soubor specifických charakteristik a důsledků zneužívání, které vedou ke snížené schopnosti ženy efektivně reagovat na prožívané násilí (Čírtková, 2001:15). Tento syndrom sestává z různých projevů, které mohou být v některých případech výraznější, v jiných oslabené. Vždy záleží na konkrétním případě a situaci

Čírtková přebírá dělení symptomů spojených se syndromem týrané ženy, které vytvořila M. A. Douglasová. Symptomy lze rozdělit na:

⁶ Viz popsany cyklus násilí.

1. příznaky spadající pod posttraumatickou stresovou poruchu (PTSP);
2. naučená bezmocnost (*learned helplessness*);
3. sebezničující reakce (Čírtková, 2001:15).

Ad 1) Příznaky posttraumatické stresové poruchy (PTSP)

Slovo trauma pochází z řečtiny a jeho původní význam je probodnout. Jak píše Spilková: „[Psychické trauma] je událost, která protrhává ochrannou vrstvu obklopující mysl s ... dlouhodobými následky pro duševní zdraví. Člověka ovládne pocit bezmocnosti – je narušeno ovládnutí, selhává obranná schopnost, dostavuje se pocit nedostatečné ochrany, rozpadu integrity osobnosti a akutní duševní bolesti při vybavení si traumatizující události.“ (Sborník, 1999:32). U týraných žen je zřejmá ztráta životních perspektiv spojená s celkovou netečností až otupělostí a ztrátou životní energie. Není snadné s nimi navázat kontakt, projevují slabý zájem o vnější dění (Čírtková, 2001:15).

Je pro ně typické zablokované ventilování vzteku. Týrané ženy nejsou schopny se přirozeně chovat, jestliže vůči nim někdo prezentuje silné negativní emoce, jako např. vztek či zlost. Samy mají tendenci utíkat před konflikty, nejsou připravené ventilovat spontánně své emoce vzteku a zlosti (Pomoc, 1999:5). U týraných žen se často setkáváme s tzv. extrémní laskavostí. Oběť se snaží partnera příznivě naladit, přizpůsobuje své chování jeho požadavkům. Snaží se tím předejít jakémukoli konfliktu.

Nápadnou vstřícnost, neprůbojnost, snahu vyhovět projevují pak ženy i ve vztahu k jiným autoritám. Tyto ženy nejsou schopny se vyjadřovat přímo, používají např. sarkasmy, pomlouvají za zády (Pomoc, 1999:5). Chování žen je často neadekvátní situaci a místo aby vzbudilo soucit, může naopak provokovat.

Ad 2) Naučená bezmocnost (*learned helplessness*)

Naučená bezmocnost představuje specifický důsledek týrání blízkým člověkem. Jestliže se žena naučí, že nemá žádnou kontrolu nad nepříjemnými událostmi a že každý její pokus změnit nepříjemnou událost končí prohrou, propadne letargii a pasivitě. Ukazuje se přitom, že spíše než skutečná schopnost kontroly rozhoduje víra ve vlastní možnosti neboli iluze kontroly (Čírtková, 2001:15).

S naučenou bezmocností jde ruku v ruce snížené sebevědomí. Týraná žena přejímá partnerovo negativní hodnocení své osoby, ztrácí respekt k sobě samé. Ztráta pocitu vlastní hodnoty je doprovázena nejistotou, nerozhodností a někdy i pokřivením obvyklých měřítek. Týraná žena si například není jista ani hodnocením toho, co se kolem ní děje. Neví, zda je normální vše snášet, nebo naopak vyjít s problémem za hranice soukromí a hledat pomoc, není schopna se v situaci zorientovat (Domáci, 1997:12).

Ad 3) Sebezničující reakce

Sebezničující reakce představují paradoxní účinky viktimizace blízkým člověkem. Mohou se jevit jako charakterová slabost, ve skutečnosti však jde o přirozenou strategii vyrovnávání se s opakovaným a nevyočitatelným násilím. Násilí představuje závažný stresor a to, jak se žena chová, je ve skutečnosti „normální reakce ženy na nenormální situaci, ve které žije“ (Sopková, 1998:25), i když se toto chování může zdát podivné. Sebezničující reakce jsou důsledkem především dlouhotrvajícího týrání a zahrnují zejména následující jevy, objevující se v různých fázích vztahu:

1. popírání viny útočníka: týraná žena omlouvá partnera a připisuje zneužívání mimořádným vnějším okolnostem, jako je nezaměstnanost, nemoc, alkoholizace;
2. minimalizace následků: týraná žena minimalizuje skutečné následky, například bagatelizuje svá zranění, zlehčuje intenzitu i nebezpečnost útoků, nevnímá vážnost situace;
3. popírání viktimizace: týraná žena vehementně popírá své zneužívání, pro svá zranění udává nepravé důvody, mohou se objevit různé podoby disociace;
4. odmítání možností záchrany: týraná žena popírá reálné možnosti pomoci, vnímá je jako pro ni nepoužitelné, patří sem také opakované návraty k týrajícímu partnerovi, vymizení úvah o rozvodu (Čírtková, 2001:16).

Tyto reakce jsou pro okolí často nepochopitelné a lze říci, že vedou k dalšímu poškozování oběti, která tímto způsobem odmítá pomoc okolí a udržuje situaci

v daném stavu. Takto žena vlastně ubližuje sama sobě. Je však třeba brát v úvahu, že sebezničující reakce představují mentální odpověď na zneužívání. Tato reakce bývá označována jako manipulace s realitou (racionalizace). Manipulace v tomto případě znamená, že týraná žena si vytváří svůj vlastní zvláštní svět, ve kterém má i nevysvětlitelné násilí své zdánlivě logické, věcné důvody. Pomocí mentálních konstrukcí se realita přetváří tak, aby byla pro oběť ještě přijatelnou. Vždy je přítomno sebeobviňování, nejčastěji připsávané týrané osobě vinu za incidenty sama sobě. Jak zdůrazňuje Čírtková, tento rys je důležitým rozlišujícím znakem mezi skutečnou a předstíranou viktimizací, neboť u zinscenovaných obvinění z domácího násilí se u údajné oběti sebeobviňování neobjevuje (Čírtková, 2001:16).

Pro vznik sebezničujících reakcí je podstatná osobní zkušenost s fenoménem „Jekyll a Hyde“, to znamená zkušenost s dvojí tváří a dvojím chováním partnera, který se z násilníka proměňuje v milujícího muže omlouvajícího své chování a slibujícího nápravu. Tento jev již byl popsán v rámci cyklu domácího násilí, kdy týrající partner střídá ve vztahu k ženě slušné zacházení s velmi špatným zacházením. Oběť je takto decimována střídáním neutrálních či laskavějších podob vztahu s hrubou fyzickou agresí doprovázenou zjevným nepřátelstvím. Je pravděpodobné, že rozhodující není ani tak periodický výskyt násilí, jako spíše nevypočitatelné střídání dvou zcela odlišných typů chování na straně pachatele. Čím vyhrocenější a odlišnější jsou obě tyto krajnosti, tím pravděpodobněji dochází ke vzniku tzv. paradoxní vazby týrané ženy na partnera (Čírtková, 2001:16).

Tento jev je v odborné literatuře známý také jako tzv. stockholmský syndrom (*Stockholm syndrome*), který byl popsán nejprve u rukojmích,⁷ ale později bylo zjištěno, že ho lze použít také pro vysvětlení chování například u obětí domácího násilí, členů náboženských sekt, obětí holocaustu. Tento syndrom popisuje citovou vazbu mezi zajatcem a jeho vězňem, která vzniká, pokud zajetí trvá alespoň čtyři dny a zahrnuje emočně vypjaté situace. Tato vazba představuje strategii přežití v situaci, kdy vězňem má v rukou život zajatce a ten se snaží mu co nejvíce vyjít vstříc. Pokud vězňem projeví i sebemenší laskavost, objevuje se u oběti extrémní

poct vděčnosti. Charakteristický je strach o život, nemožnost úniku, izolovanost od okolí a přebírání pachatelova pohledu na svět (Stockholm, 2001).

Na základě uvedených poznatků lze konstatovat, že u žen, které vzhledem k citovým vazbám nejsou schopny zastavit domácí násilí hned v počátcích, dochází k vzniku paradoxních reakcí. Ve snaze vztah udržet plní nepřiměřené nároky partnera, násilí snášejí a přitom se jejich psychika a chování postupně přizpůsobuje situaci. V důsledku dlouhodobého ponižování a stresu se u týrané ženy vyvinou určité vlastnosti, které jí brání situaci zvládnout (nejistota, dezorientace, pocit, že situaci nelze řešit). Významnou roli hraje také strach z partnera a snaha předejít násilí. Bylo zjištěno, že ženy jsou nejvíce ohroženy právě v době, kdy dají najevo existenci problému a pak při pokusu o odchod (Sopková, 1998:23).

3.3 Prvky prostředí

Prostředí může na jedince klást nejrůznější nároky a zároveň mu také poskytovat podporu pro splnění těchto nároků. Základními prvky prostředí týrané ženy jsou týrající partner, mohou zde být děti. Další prvky představují příbuzní, přátelé, sousedé, příslušníci profesí, které se s tímto problémem mohou setkat a také společnost jako celek.

3.3.1 Partner

Klíčovým prvkem okolí je partner, který násilí páchá. Na osobnost zneužívajícího muže bylo zaměřeno mnoho výzkumů, které se rovněž snažily zjistit, proč ubližuje osobám, které by mu měly být nejbližší – své ženě, partnerce, případně i dětem.

V současnosti převládá názor, že nejpravděpodobnější příčinou domácího násilí je osobnostní založení pachatele (Čírtková, 2001:15). Pracovnice nadace ROSA na základě svých zkušeností vytvořily psychologický profil násilníka, který zahrnuje následující charakteristiky: externalizování obvinění, strach ze závislosti, nízké sebevědomí, odmítnutí násilí, zvnitřnění tradičních rolí, izolace, prvky

⁷⁷ Název je odvozen od případu čtyř úředníků, kteří byli v roce 1973 šest dní drženi jako rukojmí při přepadení banky ve Stockholmu. Po vysvobození odmítali proti svým vězňem svědčit a jedna z obětí dokonce uspořádala sbírku na podporu útočníků (Stockholm, 2001:1).

kontroly, vyjadřování emocí zlosti, zkušenosti s násilím z dětství (Dneska, 1997:52-54).

Externalizace obvinění představuje prostředek racionalizace, rozumového zdůvodnění a ospravedlnění chování, které by jinak bylo nepřipustné. Agresivní partner se snaží své násilné chování zdůvodnit vnějšími faktory, například tím, že byl vystaven stresové situaci, byl opilý nebo ho žena záměrně provokovala svým chováním. Násilnému chování sice může předcházet určité chování ženy, které muž vyhodnotí jako provokující,⁸ nicméně to neopravňuje k použití fyzického násilí (Gjuričová, Kocourková, Koutek, 2000:78). Mezi faktory, které jsou často uváděny jako „příčina“ násilí, patří především alkohol. Alkohol může být součástí situace, podle současných koncepcí však není příčinou násilí, pouze katalyzátorem (Čírtková, 2001:15). Existuje více fenoménů, které mohou sehrát roli spouštěcího mechanismu: nezaměstnanost, finanční nedostatek, zdravotní problémy, nechtěné dítě (Fuchsová, 1997:542).

Feministická autorka Ann Jonesová v této souvislosti hovoří o „výmluvách“: „... (domácí násilí) je proces úmyslného zastrasování s cílem donutit oběť podrobit se vůli násilníka. Nejde o to, že násilník ztratil sebeovládání, že je stresovaný, manifestuje „nejistotu“ anebo spontánní reakci „vyprovokovanou“ něčím, co udělala oběť. Nebo (jak se vyjadřují psychologové) nemá „dostatek interpersonálních způsobilostí“ anebo má „oslabené mechanismy kontroly hněvu“. To jsou jen výmluvy, oblíbené i mezi terapeuty, kteří pracují s násilníky...“ (Jonesová, 1998:8).⁹

Agresivní partneři se většinou snaží situaci bagatelizovat a zlehčovat, popírají důsledky násilí. Opět se objevují prvky racionalizace – muži se takto zbavují zodpovědnosti za své činy a zároveň jsou chráněni před hodnocením své životní skutečnosti. Podle způsobu vnímání svého chování lze násilníky rozdělit do dvou skupin. První skupinu tvoří muži, kteří své chování považují za správné a popírají jakoukoli vinu (*intractable men - nezvladatelní*). Svě vlastní chování nikdy neoznačují jako násilnické, a mluví o „hádce“, „konfliktu“ nebo o „vzájemné bitce“.

⁸ Tímto chováním mohou pro násilníka být například ženiny nadávky, výsměch, ale také „neposlušnost“, odmítnutí pohlavního styku (Gjuričová, Kocourková, Koutek, 2000:78).

⁹ Zde vyvstává otázka, nakolik může označení například těchto racionalizačních technik partnera ovlivnit způsob poskytování podpory. Termín „výmluvy“ jistě přináší jiný úhel pohledu než například označení „nedostatek interpersonálních schopností“.

Do druhé skupiny se řadí muži, kteří uznávají, že jejich chování není v pořádku, mají pocity viny a výčitky svědomí (*treatable men - zvládnutelní*) (Swisherová, 1996:16).

Je také rozdíl mezi tím, do jaké míry muži své chování kontrolují. Hněv a agrese nemusí být vždy vedena snahou způsobit bolest, může být projevem neschopnosti řešit partnerské problémy jiným způsobem (Domáci, 1997:22). Tento fakt sice neospravedlňuje použití fyzického násilí, ale upozorňuje na to, že někteří muži mají slabou kontrolu impulzivity, zatímco jiní přesně vědí, co dělají. Jacobson a Gottman studovali v roce 1998 muže, kteří byli agresivní a partnerky také emocionálně zneužívali. Na základě výzkumu rozdělili muže páchající domácí násilí do dvou typů. První typ nazvali „kobrami“ a charakterizovali je jako chladné osoby, disponující vnitřním klidem, který ani v průběhu hádky s partnerkou nebyl příliš narušen. Druhý typ, „pitbulové“, reprezentovali muži, kteří projevovali emoce odpovídající situaci a byli na své partnerce závislí (Johnson, Ferrarová, 2000:950). Tato klasifikace odpovídá obecnému dělení agresorů na instrumentální (násilí je pro ně prostředkem dosažení cíle) a emocionálně reaktivní (následkem emocí člověk reaguje agresivně, aniž by domyslel důsledky) (Čermák, 1999:70).

Emocionální závislost na partnerce a strach z její možné ztráty je dalším prvkem psychologického profilu násilnického partnera. Tento potlačovaný strach vede k vlastnickému a panovačnému chování. (Swisherová, 1996:15). Agresivní partneři také často trpí sníženým sebevědomím a pocity bezmoci, kterou se snaží překonat použitím násilí. Strach a úzkost maskuje rouškou „mužského chování“. Zlost je akceptovatelná mužská emoce. Velkou škálu emocí nejsou schopni vyjádřit, nerozlišují mezi hněvem a násilím. Hněv nebo nesouhlas nedokážou vyjádřit jinak než násilím (Hymanová, Romeová, 1996:105).

Agresivní partner velmi často mívá velice konzervativní názory a vyrůstá v přesvědčení, že muž by měl být hlavou rodiny, že jeho slovo je nejdůležitější a že je „poslední autorita“. Muž má být autoritou, které je žena podřízena. Násilničtí partneři často nestrpí žádnou odchylku od uznávaných norem. Mají většinou fixní životní plán, kterému se partnerka musí přizpůsobit. Svou partnerku často nevnímají jako samostatnou bytost s vlastními potřebami, ale jako svou součást (Hymanová, Romeová, 1996:105). Věří, že jsou za ni zodpovědní a cítí se ospravedlnění ke

krokům, které ji nutí, aby se chovala podle jejich představ. Pokud toho nedosáhnou silou vůle, využijí fyzické převahy.

Původní rodina může do značné míry ovlivnit představy muže o partnerském vztahu, způsobu komunikace mezi partnery a řešení obtíží. V literatuře je často uváděno, že zneužívající muži byli v dětství sami zneužíváni nebo pocházejí z rodin, kde se zneužívání objevovalo.¹⁰ Často z takového prostředí pocházejí oba partneři, zneužíváný i zneužívající. S větší pravděpodobností to ale z této dvojice bude muž, kdo byl v dětství vystaven násilí (Swisherová, 1996:16).¹¹ To, že muž byl v dětství vystaven násilí, sice může být pravda, ale nevyplývá z toho, že bludný kruh násilí by musel nevyhnutelně pokračovat. Negativní zkušenosti z dětství vedou u mnoha mužů naopak k přesvědčenému odmítání násilí.

Mezi charakteristické vlastnosti zneužívajících mužů patří tzv. dvojí tvář.¹² Násilník může být velmi okouzlující a také velmi krutý, podle toho, jakou má právě náladu. Dokáže být velmi sobecký i velmi štědrý. Žádná žena se vědomě nezamiluje do muže, který ji bude zneužívat: zamiluje se do muže, který je charismatický a okouzlující a který se o ni stará a říká jí hezké věci: „Chci tě celou pro sebe“ „Jsi moje královna. Nikdy jsem nepotkal nikoho, kdo by mi rozuměl tak jako ty.“ Není výjimkou, že pár se po krátké a intenzivní známosti sestěhuje nebo vezme. Žena až později pochopí, že jeho obdiv je spojen se žárlivostí a snahou ji kontrolovat a ovládat. Zneužívající se snaží zničit síť sociálních kontaktů, které žena měla, izolovat ji od přátel a rodiny. Pomlouvá a napadá její přátele, obviňuje ji z nevhodného chování k nim, je k nim hrubý, ztrapňuje, vyvolává scény, takže se postupně s nimi nechtějí stýkat (Swisherová, 1996:25).

Z uvedených poznatků vyplývá, že nelze popsat typického násilníka. Zneužívajícími partnery jsou muži různých osobnostních typů, kteří násilí používají s různou mírou úmyslu. Domnívám se však, že společná je jim snaha ovládat partnerku, i když k tomu násilí nepoužívají vždy vědomě. Na zneužívání partnerky nemá vliv sociální vrstva, vzdělání, postavení či věk násilníka. V souvislosti se vzděláním lze pouze konstatovat, že muži se základním a nižším vzděláním se na svých partnerkách dopouštějí především fyzického násilí, zatímco muži vzdělání

středoškolsky a vysokoškolsky používají spíše psychický nátlak. Výjimkou je sexuální násilí, na které nemá vzdělání žádný vliv (Braňková, 1997:132).

Základním prvkem je právě používání násilí. Jak konstatují Fröschlová a Löwová: „Násilnicktí muži vnímají moc a kontrolu jako základnu svých intimních vztahů. Násilnickým chováním uvolňují vlastní nespokojenost, a současně tak znemožňují vyjádřit potřeby svých žen.“ Autorky dále zdůrazňují, že násilí tedy nevede k řešení konfliktu, ale k jeho potlačení (Fröschlová, Löwová, 1998: 75-76).

Situace je obtížně řešitelná především tam, kde partner nereflktuje následky svého jednání a nepovažuje použití násilí za nevhodné. Ke změně postoje může dojít v důsledku sankcí, například po vzetí do vazby. V zahraničí také existují programy pro násilné muže.¹³ Některé jsou založeny na dobrovolné účasti, jiné jsou navazují na trestní postihy. Tyto programy usilují o zlepšení vnitřní kontroly, rozvoj sociálních dovedností a schopností řešit problémy a také zvýšení chápání důsledků násilí pro obě. Podle evaluačního výzkumu zaměřeného na zhodnocení britských intervenčních programů se ukazuje, že skutečně až u dvou třetin mužů, kteří těmito programy prošli, dochází k omezení výskytu násilí (Dobash, Dobash, Cavanaghová, Lewisová, 2000:229).

Programy jsou však vhodné pouze pro silně motivované muže. Pokud muž nepodstoupí program z vlastní vůle, lze motivace dosáhnout například hrozbou trestní sankce, nicméně v tom případě je předpokladem zveřejnění problému a pomoc ze strany právníka. Tomu často brání strach ženy z partnera a jeho možné reakce. Vzniká tedy začarovaný kruh, v němž žena v obavách z možného zhoršení situace raději snáší dál.

3.3.2 Děti

Děti mohou v případech domácího násilí sehrávat různou roli. Představují pouto mezi partnery a mnohé ženy „nechtějí brát dětem otce“ a proto s agresorem zůstávají. Jejich snahou je zachovat dětem úplnou rodinu (Dneska, 1997:26) a také odpovídající životní standard, který otec do značné míry zajišťuje.

¹⁰ Jedná se o tzv. mezigenerační přenos násilí.

¹¹ Podle dosavadních studií v dětství zažila zneužívání až polovina zneužívajících mužů, zatímco zneužívané ženy pocházely z rodiny s prvky zneužívání v jedné třetině případů (Swisherová, 1996:16).

¹² Fenomén „Jekyll a Hyde“.

¹³ Například MOVE (Men Overcoming Domestic Violence) v Irsku, CHANGE a LDVPP (Lothian Domestic Violence Probation Project) v Británii, EMERGE a Man Alive ve Spojených státech.

Skutečnost je však taková, že vystavení dětí násilí jednoho rodiče proti druhému je jedna z nejkřutějších forem psychického zneužívání. Dítě nemusí být přímým svědkem násilí mezi rodiči, ale vnímá jeho následky – modřiny, rozbité věci, potřhané šaty, křik. Dochází však také k tomu, že někteří muži jsou násilní před dětmi. Je to pro ně částí snahy ukázat, kdo má moc (Beranová, 2001:3). Americký Národní projekt prevence zneužívání žen udal, že děti jsou přítomny v 41 až 50% domácnostech, kde policie zasahuje proti domácímu násilí. V České republice jsou děti s domácím násilím přímo nebo nepřímo konfrontovány v 90 % případů (Pomoc, 1999:9).

V rodině s prvky domácího násilí hrozí dítěti jednak bezprostřední fyzické poškození (při hádce může být zraněno hrozenými předměty nebo zbraněmi), jednak dlouhodobější obtíže psychického i fyzického rázu, které se projeví v chování dítěte, případně na jeho školním prospěchu. Děti si často myslí, že násilí vzniká jejich vinou, protože bývají předmětem hádek, které vedou k rozrušení partnera. Někdy se také pokouší matku chránit. Pokud se žena před dětmi snaží předstírat, že se nic špatného neděje, dochází k narušení vnímání reality dítětem, které může přestat důvěřovat svému úsudku a pocitům a emocím. Naučí se, že musí lhát učitelům, příbuzným a kamarádům, jsou izolovány od svých přátel. Kvůli nedostatku kontaktů s ostatními mají potíže vycházet se svými vrstevníky a s dospělými. Možná se nenaučí jak jednat s druhými, protože doma neviděly pozitivní vztahy. Místo toho se naučí být agresivní a předvádět se a tak vlastně imitují chování, které vidí doma (Beranová, 2001:3).

S tímto faktem souvisí také tzv. mezigenerační přenos násilí.¹⁴ Tento jev spočívá v tom, že čím většího stupně násilí se rodiče dopouštějí na svých dětech, tím hrubější jsou tyto děti ke svým sourozencům. Čím více jsou muži hrubí na své partnerky, tím hrubější je žena na své děti. Násilí prožité v dětství se opakuje o generaci později (Bentovim, 1998:25). Potvrzením tohoto fenoménu je fakt, že zatímco mnohé matky se snaží své děti před přímým násilím ochránit, existují i takové, které děti samy bijí, případně bagatelizují násilí partnera vůči dětem podobně, jako bagatelizují násilí vůči své osobě (Fröschlová, Löwová, 1998:65)

Je nesporné, že rodina s prvky domácího násilí není pro děti vhodným prostředím. Negativní zážitky se projeví emočními a behaviorálními obtížemi (Peledová, 2000:26). Pokud si tento fakt matka uvědomí, může přispět k jejímu

rozhodnutí situaci řešit. Právě pocit zodpovědnosti za děti či ohrožení jejich života může být rozhodujícím impulsem pro aktivní řešení situace.

Podpora, kterou mohou děti matce poskytnout, není velká a závisí především na věku dítěte. Jsou známé případy, kdy dítě zavolalo na linku bezpečí nebo v rozhovoru s učitelem naznačilo, k čemu mezi rodiči dochází (Beranová, 2001:4). Takto může dojít k odhalení situace, nicméně to ještě neznamená její vyřešení. Dítě tím dává najevo svůj strach o matku a vědomí, že něco není v pořádku.

Ve vztahu k otci prožívají děti dvě silné emoce – na jednu stranu svého otce milují, na druhé straně vidí, že ubližuje matce, kterou rovněž milují. Kvalitativní výzkum provedený u dospívajících dětí ukázal, že takto dochází k vnitřnímu konfliktu – děti nevědí, ke komu mají být loajální. Matčino utrpení vyvolává soucit k ní a zároveň hněv vůči agresorovi. Pro dítě může však být rovněž přitažlivé postavit se na stranu otce, který zosobňuje moc a má v rodině hlavní slovo. Navíc děti mohou naopak vnímat matku negativně, ať už proto, že situaci nijak neřeší, nebo proto, že ji vidí jako příčinu (kdyby udělala, co táta chce, byl by klid). Pokud matka situaci řeší odchodem, mohou ji děti vinit z rozbití rodiny a identifikovat se s otcem, který „je teď sám a může dokonce jít do vězení“ (Peledová, 2000:27).

3.3.3 Okolí

Pro vnějšího pozorovatele je často nepochopitelné, proč žena násilí snáší a nesnaží se situaci nějakým způsobem řešit. Již byly popsány některé důvody, které ženu vedou k setrvání ve svazku s násilným partnerem. Jednou z příčin je také strach z nedůvěry okolí, z toho, že problém nebude pochopen. Ženy rovněž mohou mít pocit, že jim okolí nebude schopno poskytnout adekvátní pomoc.

Velký vliv na to, zda a jakým způsobem bude ženě pomoc poskytnuta, má míra informovanosti o problematice domácího násilí, a to jak na straně odborníků, tak na straně veřejnosti. Převládající postoje vůči domácímu násilí situaci spíše komplikují. Lidé se například domnívají, že se jedná jen o drobné neshody, které nemají vážnější důsledky, situaci považují za intimní záležitost partnerů, do které by se neměli plést. V představách veřejnosti je domácí násilí spojeno s několika dalšími postoji

¹⁴ Rovněž „transgenerační přenos násilí“, „cyklus násilí“.

(označovanými jako mýty), které často brání skutečnému pochopení situace se obětí domácího násilí. Mezi nejčastější mýty patří následující:

- domácí násilí je okrajový problém, který se týká jen malého počtu rodin; dochází k němu jen v problémových rodinách - v nižších společenských vrstvách, tam, kde mají partneři nízké vzdělání, nebo v rodinách národnostních menšin;
- bití může být i projev lásky, muži týrají ženy, protože nedokážou své city vyjádřit jinak;
- příčinou násilí je alkoholismus/drogová závislost partnera; agresor je psychicky nemocný/ neschopný ovládnout svůj hněv;
- za násilí si ženy mohou samy, protože muže vyprovokují; ženy si samy vybírají partnery, kteří je týrají;
- násilí nemůže být tak strašné, když ženy partnera neopustí; musí být hloupá, nebo se jí to líbí, jestliže je ochotná tuto situaci snášet;
- žena si problém vymýšlí, aby pro sebe získala nějaké výhody.

Tyto společenské postoje jednak okolí (laikům i profesionálům) znemožňují vnímat problematiku domácího násilí v celé šíři a uvědomit si, že se jedná o společenský problém, jednak ztěžují ženám řešení vlastní situace. Vyvolávají nedůvěru vůči obětem, situaci zlehčují, přehlížejí fakt, že násilí je neomluvitelné a žena má právo proti němu protestovat, i kdyby je skutečně částečně zapříčinila. Tyto povrchní postoje také nereflektují specifické rysy domácího násilí (dlouhodobost, intimita), které představují hlavní překážku řešení. Důsledkem jsou potom nepřiměřená očekávání vůči oběti, především vůči její psychické síle a schopnosti situaci samostatně zvládnout.

Jakmile žena překoná počáteční období odmítání problému a období sebeobviňování, uvědomí si závažnost problému a také to, že jej nebude schopna řešit sama. Podle publikace vydané United Nations (Strategies, 1993:58) má hledání pomoci typický průběh. Nejprve se oběť obrací na rodinu a přátele, může se také svěřit knězi. Poté bude pravděpodobně hledat pomoc u sestřiček, lékařů a sociálních pracovníků, ve vážných případech u policie, tedy u nositelů oficiální pomoci. Maria Royová uvádí na základě provedených výzkumů tyto zdroje pomoci, na které se ženy obrací: policie, soud, rodina, přátelé, manželský poradce (Royová, 1977: 34). Uvedené zdroje pomoci, které se v okolí ženy nachází, lze rozdělit do dvou základních skupin: neformální

zdroje (rodina, přátelé, známí, sousedé) a formální zdroje (institucionální pomoc, např. policie, psychologové, lékaři, sociální pracovníci, právníci).

Prvním záchytným bodem, ke kterému se žena obrátí, může být nejbližší okolí, tedy rodina a přátelé. Bohužel pro týranou ženu není snadné přiznat svým nejbližším, co prožívá. Mnoho žen věnuje více energie utajování násilí než hledání způsobu, jak ho ukončit (Fuchsová, 1997:54), což souvisí se strachem z partnera a jeho agrese i s obavami z nepochopení. V důsledku izolace partnerem jsou často vztahy s příbuznými a přáteli narušené a podpora nejbližšího okolí je proto nejistá. Ne vždy jsou také příbuzní a přátelé ochotni uvěřit, čeho je její partner schopen (Hymanová, 1996:101), především pokud se jedná o příbuzné a přátele ze strany partnera. V situaci, kdy má žena silně podlomenou sebedůvěru a potřebuje především psychickou podporu, je tato nedůvěra velmi negativním prvkem a vede k další izolaci a rezignaci oběti. Příbuzní a přátelé také často mohou násilí zlehčovat nebo s ním souhlasit, což bývá obvyklé především tam, kde v původní rodině jednoho z partnerů násilí patřilo mezi obvyklé způsoby chování a řešení problémů. Jedním z důvodů, proč se žena neobrátila na své nejbližší, je také strach, že by partner mohl ublížit i jim (Royová, 1977: 38).

Sousedé často nic netuší o násilí, které se děje za zavřenými dveřmi. V mnoha případech však v důsledku hlučných výstupů a hádek a problému vědí. Bohužel mají obavy zasahovat do soukromí druhých lidí. Domácí násilí bývá velmi často považováno za privátní záležitost, kterou si partneři musí vyřešit sami (Bednářová, 2000:10). Jestliže se odváží mezi partnery zasáhnout a například přivolají policii, může dojít k tomu, že se celá situace obrátí proti nim, protože žena se postaví za svého partnera. Tímto paradoxním chováním si žena uzavírá cestu k další pomoci. Další příčinou toho, že sousedé nezasáhnou, může být také jejich strach z agresora nebo lhostejnost (Dneska, 1997:28).

Postoje odborníků do jisté míry zrcadlí názory veřejnosti (Gjuričová, 1992:9), tzn. i u nich se objevovala tendence popírat závažnost násilí vůči ženám. Problém domácího násilí byl dlouho považován za okrajový a hledání příčin se omezovalo na popisy osobnostních problémů násilného muže či tvrzení, že žena muže provokuje a je jistým způsobem masochistka. Ke změně pohledu na násilí v rodinách došlo vlivem feministických proudů v 60. a 70. letech a postupně vznikly dva hlavní okruhy interpretující domácí násilí: přístupy, které se soustředí na společenský kontext násilí, tj.

na kulturní normy (tyto teorie reprezentuje zejména feminismus) a postoje a přístupy zaměřené na rodinu, chování jejích členů a jejich vzájemné vztahy. Sem můžeme zařadit psychologické modely zaměřující se na osobnost násilníka, osobnost oběti a okolnosti, za kterých k násilí dochází, a také vztahový (systemický) model, který zdůrazňuje vzájemnou vazbu mezi chováním násilníka a oběti. Postoje sociálních pracovníků, psychologů a terapeutů, kteří se při svém povolání s případy domácího násilí mohou setkat, budou pravděpodobně vycházet z některého z uvedených přístupů.

Systemičtí terapeuti vnímají problém dvojice partnerů jako problém, který oba partneři společně utvářejí a udržují. Na problém sice nepohlížejí jednostranně (agresor – oběť, provokatérka – reagující muž), nicméně pomíjejí fakt, že pokud se ve vztahu vyskytne násilí, pak není zodpovědnost za toto násilí u obou stejná. Proto se v 80. letech se objevila kritika systemického přístupu ze strany feministických proudů. Podle nich nelze ženu označit za součást problému, neboť to vede k obviňování napadené ženy, tj. oběti (*victim blaming*). Je nutné oddělit násilí a problém ve vztahu, který lze řešit až poté, co násilí skončí (Gjuričová, 1992:10).

Zajímavý je názor, že oba přístupy (systemický i feministický), lze považovat za platné. Tím se můžeme vyhnout zaujmutí krajních stanovisek, ke kterému téma násilí nutí (nevinná žena – surový muž, oběť – pachatel, dobrý – špatný). Pak bude sociální pracovník schopen hledat podstatu situace (např. násilí je výrazem mužovy bezmocnosti, pomáhá mu k nastolení rovnováhy a žena tuto situaci do jisté míry akceptuje, protože jí závislý partner vyhovuje), ale nezapomínat na to, že za násilí nese odpovědnost pachatel. Jak píše Gjuričová: "...etická zodpovědnost za fyzické násilí je v jiné rovině, nežli je rovina psychologického porozumění, a tyto roviny by neměly být v terapii směřovány" (Gjuričová, 1992:11).

Sociální pracovníci, terapeuti, psychologové, pracovníci manželských poraden mají velkou roli při řešení situace domácího násilí. Jak již bylo uvedeno, obvykle nepatří mezi první instituce, na které se ženy obrací. Pokud ženy do poradny přijdou, nejdříve nejprve uvádějí jiný (zástupný) problém. Často je nutné, aby se sociální pracovník přímo zeptal, žena sama tento fakt nepřiznává (Sborník, 1999: 83).

Podle výzkumů v ČR jsou první instituce, u kterých ženy hledají pomoc, lékař a policie (Pomoc, 1999:11). Na lékaře se ženy obracejí tehdy, pokud má bití takové následky, které nejsou schopny ošetřit samy. Není však pravděpodobné, že by mu

sdělily pravou příčinu zranění (Sborník, 1999:83).¹⁵ Přitom v případě nutnosti zahájení trestního stíhání je podmínkou, aby v lékařském posudku byla uvedena přesná příčina násilí. Lékaři navíc nemají ohlašovací povinnost (Domáci, 1997:12).

Policisté vstupují do situace tehdy, pokud již násilí dosáhlo nesnesitelného stupně a žena má takové obavy o bezpečí sebe a případně svých dětí, že policii přivolá; může jít také o oznámení sousedů nebo známých. Většinou jde o velmi vyhrocené situace. Povinnosti policie je zajistit bezpečí oběti, stíhat pachatele nebo ho předat dalšímu postupu. Každý incident by měl být podrobně zdokumentován (Pomoc, 1999:25). Při zásahu policista musí postupovat podle zákonů, ovšem jak konstatuje Kocourek: „... v konkrétní situaci je na každém policistovi, aby posoudil, jak má jednat, aby aplikoval zákon podle svého hodnocení situace“ (Dneska, 1997:22).

Při postupu v praxi se může vyskytnout několik problémů. Může se stát, že po příjezdu policie žena vše popře; je popsán také efekt solidarizace, kdy agresor a oběť vytvoří koalici proti policistům - tento případ ale nastává zcela ojediněle (Domáci, 1997:34). Tato situace je pro policisty demotivující: pokud nemají odpovídající informace o tom, co situace domácího násilí znamená a proč oběť pachatele brání, mohou začít vše brát na lehkou váhu. Situaci pak bagatelizují, což může vést k budoucí nechtí žen policii přivolávat. V České republice také není výjimkou, že policie se snaží oběť přesvědčit, že se nejedná o trestný čin, ale o běžný způsob řešení domácích konfliktů, se kterým si musí poradit sama (Huňková, 2000:4).

Policisté mají v situaci, kdy se setkají s domácím násilím, obvykle tři základní pocity: pocit relativně časté situace, dojem nebezpečnosti situace a dojem určité bezradnosti (Domáci, 1997:34).

Dojmu, že výjezd k domácímu násilí je poměrně častý, nedopovídají údaje policejních statistik. Je zřejmě vyvolán náročností stresové situace, která se do paměti vrývá mnohem více než běžná rutina. Statistiky příliš nepotvrzují ani to, že by situace přinášela nebezpečí. Pocity je pravděpodobně vyvolán tím, že policisté nemají pro tuto situaci potřebný výcvik a postrádají vědomosti o podstatě problému; ukazuje se, že u policistů, kteří prošli cílenou instruktáží, dojem nebezpečnosti klesá (Domáci, 1997:34). Bezradnost vyplývá z názoru, že se jedná o intimní konflikt, do kterého není vhodné zasahovat.

¹⁵ Vavroňová navrhuje, aby byly u lékaře používány dotazníky obsahující otázky přímo zaměřené na

Policisté prožívají zákroky v rodinných krizových situacích jako stresové a nepříjemné. Jejich postup pak často působí jako rozpačitý a velmi zdrženlivý. Příčinou často není neochota, ale nepřipravenost na tento typ situací. Policisté neví, jakým způsobem postupovat, a to jak z hlediska legislativního, tak z hlediska konkrétní pomoci oběti. Jak uvádí Čírtková: „Policejní intervence v situacích rodinných rozepří je zřejmě natolik odlišná od standardních pořádkových zákroků, že vyžaduje specifickou přípravu“ (Domáci, 1997:34).

Jestliže se tedy žena obrátí na policii, nemusí se jí dostat očekávané pomoci především z důvodu neinformovanosti jednak o podstatě problému, jednak o možných postupech. Lze konstatovat, že trénování k rozpoznávání známek domácího násilí a řešení tohoto problému by měli být všichni profesionálové, kteří mohou s obětí domácího násilí přijít do styku, nejen policisté. První fáze praktické intervence je poznání, že se zneužívání odehrává. Dalším krokem je rozhodnutí o způsobech řešení. Kromě teoretického povědomí o problému samotném je proto nutné, aby odborníci znali kroky odpovídající řešení. Ženy často nabízených služeb nevyužívají, protože mají pocit, že profesionálové postrádají skutečné pochopení problému a pomoc, kterou mohou nabídnout, nebude dostačující (McElwee, 1997:149).

Součástí řešení situace domácího násilí může být trestní řízení zahájené vůči agresivnímu partnerovi. Jak konstatuje Huňková, poskytuje zákonodárství České republiky větší ochranu pachateli domácího násilí než jeho oběti (Huňková, 2000:4). Platné trestní právo České republiky samostatný pojem násilí v rodině nezná. Právně řešit je možné pouze takové projevy domácího násilí, které naplňují skutkové podstaty trestných činů uvedených v trestním zákoně. Podmínkou zahájení trestního stíhání je navíc podle paragrafu § 163¹⁶ výslovný souhlas oběti. V průběhu vyšetřování je žena nejméně třikrát dotazována, zda se stíháním souhlasí. Souhlas se stíháním partnera může postižená vzít v průběhu stíhání zpět, a často se tak na nátlak partnera děje. Jakmile postižená svůj souhlas stáhne, nemá již možnost trestní stíhání opět zahájit. Násilný partner také na ženu vyvíjí tlak, aby proti němu nevyprávěla¹⁷ (Huňková, 2000:5). Je možné říci, že tento stav vede k dalšímu zhoršování psychického stavu oběti a její celkové situace.

Při pokusu o řešení situace potřebuje žena maximální podporu. Shrneme-li, pak ze strany okolí se může setkat s negativními reakcemi, které vycházejí z neochoty zasahovat do soukromí jiných. Do značné míry mohou také být odpovědí na chování oběti, pro okolí nepochopitelné. Tyto reakce vyplývají z nedostatečné informovanosti o problematice, a to jak na straně laiků, tak na straně příslušníků profesí, které se s problémem setkávají. Při řešení velmi často dochází k bagatelizaci situace a k sekundární viktimizaci oběti, a to především ze strany policie a orgánů činných v trestním řízení.

okolnosti zranění (Sborník, 1999:83).

¹⁶ Takzvaný „vydírací“ paragraf.

¹⁷ Svědek má právo odmítnout výpověď, pokud by výpovědí způsobil nebezpečí trestního stíhání sobě nebo svým příbuzným.

4. ZÁVĚR

Z hlediska sociální práce jsou významnou dimenzí situace klienta interakce, které mezi ním a prostředím probíhají. Právě tyto interakce jsou předmětem intervence sociálního pracovníka v případě, že v důsledku nerovnováhy mezi schopnostmi klienta a požadavky prostředí dojde ke vzniku problému. Neříká se o tom, že týrané ženy se nacházejí v nesmírně problematické situaci. V závěru své práce bych chtěla popsat interakce probíhající mezi týranou ženou a prvky jejího prostředí a určit, které oblasti by se případně měly stát předmětem intervence.

Na základě poznatků uvedených v této práci lze konstatovat, že týraná žena svou situaci nezvládá a není schopna ji sama vyřešit. Rovnováha mezi jejími schopnostmi zvládat a požadavky prostředí je do značné míry narušena. Týraná žena v důsledku dlouhodobého týrání nedisponuje schopnostmi, které by jí umožnily rovnováhu s požadavky prostředí dosáhnout. Tyto požadavky jsou vzhledem k její situaci neadekvátní a ženě není poskytována podpora dostačující k jejich zvládnutí.

Nejvíce nepřiměřené požadavky přicházejí ze strany partnera ženy, který vyžaduje naprosté přizpůsobení, aniž by bral ohled na přání a potřeby partnerky. Součástí interakce mezi ním a partnerkou je násilí, které mu umožňuje ženu ovládat, a také emocionální vazby, které jsou podporovány občasným hezkým chováním. Kombinací těchto dvou prvků je narušena možnost jednoznačného výkladu interakcí partnerkou a znesnadňováno definování charakteru vztahu. Neschopnost zorientovat se v situaci je podpořena také sociální izolací páru. Rovněž tendence ženy k sebeobviňování vede k utvrzení partnera v tom, že jeho způsob chování vede k dosažení cílů a je partnerkou akceptován. Vzhledem k tomu, že partnerka velmi dlouho vychází jeho požadavkům vstříc, nemá důvod svoje chování a nároky měnit.

Dalším prvkem prostředí mohou být děti, které vůči ženě rovněž vznášejí různé požadavky. Žena může mít touhu zachovat jim úplnou rodinu s otcem, aniž by si uvědomovala, že prezentovaný model rodiny není vhodný. Vzhledem k problémovosti partnera a neustálému stresu ženy nemají děti často ani dobrého otce, ani hodnou matku. Žena nezdědala není schopna zajistit dětem alespoň bezpečí, což může vést k dalšímu sebeobviňování a zhoršení jejího psychického stavu. Její psychiku může podlomit také

fakt, že děti se postaví na stranu otce a matce dávají vinu za to, že je příliš slabá a situaci nezvládla. Celkově lze říci, že nároky dětí nejsou většinou nepřiměřené, nicméně schopnosti naplnit je ženy jsou v důsledku týrání omezené.

Interakce s okolím je poměrně složitá. Žena se snaží problém skrývat a připravuje se tak o možnou pomoc okolí, které může být dezorientováno jejím zvláštním chováním. Odhalení problému je znesnadněno sociální izolací ženy a nízkou frekvencí styku s nejbližšími přáteli a příbuznými, kteří mohou předpokládat, že v případě nutnosti by je žena o pomoc požádala. Neuvědomují si, jak obtížný krok pro ženu zveřejnění problému představuje. Snížená sebedůvěra, stud, obavy z možného odmítnutí okolím a také strach z případné reakce partnera brání tomu, aby žena dala problém najevo a o pomoc požádala.

Pokud je okolí o problému informováno, může vyvinout snahu ženě pomoci. Tuto podporu však týraná žena často nepřijme vzhledem ke své tendenci problém zakrývat, omlouvat partnera a celou situaci zlehčovat. Tato reakce vede k tomu, že okolí přestane podporu nabízet. Okolí rovněž může mít dojem, že jako dospělá zodpovědná osoba by žena své problémy měla zvládnout sama. Do interakce mezi ženou a okolím zasahují také obecné představy o problematice domácího násilí (tzv. mýty), který celý jev zjednodušují a často dávají vinu ženě. Zásadní vliv má i pocit, že do soukromých záležitostí druhých není vhodné zasahovat.

Lze shrnout, že okolí od ženy v první řadě očekává, že situaci zvládne sama nebo alespoň v tomto směru vyvine určitou snahu. Pokud se jí to nepodaří, pak okolí předpokládá, že o pomoc požádá a dá najevo, že ji potřebuje. Bude-li pomoc nabídnuta, přijme ji a bude postupovat v souladu s nabízeným řešením (např. odchod od partnera). Týraná žena však není schopna těmto požadavkům dostát a de facto si tak cestu k podpoře nejbližšího okolí uzavírá.

Povinnost pomáhat mají představitelé oficiálních institucí, které se s problematikou obětí mohou setkat. Domácí násilí patří do kompetence orgánů prosazujících právo, tedy policie a soudů, ale současně vyžaduje pozornost také ze strany sociální péče a zdravotnictví. Chtěla bych zdůraznit, že pomoc poskytovaná těmito institucemi by měla být vedena myšlenkou, že je nutné postihnout pachatele, nikoli oběť. Není možné dávat vinu ženě a nechávat řešení situace pouze na ní. Odborníci by si měli být specifika domácího násilí vědomi a poskytnout tak týrané ženě

adekvátní pomoc. Bohužel postoje a očekávání odborníků se často neliší od názorů veřejnosti, a v důsledku necitlivosti jejich postupu tak dochází k sekundární viktimizaci oběti. Především sociální pracovníci, psychologové, policisté, lékaři a právníci by si však měli být vědomi toho, že chování oběti je důsledkem její situace a snažit se jí pomoci tuto situaci vyřešit.

Proces řešení domácího násilí má dvě hlavní fáze. Nejprve je nutné, aby byl problém pojmenován, druhou fází představuje vlastní řešení problému. V obou fázích se žena setkává s mnoha překážkami, které bez podpory okolí není sama schopna překonat. Na základě uvedených poznatků se domnívám, že hlavním předmětem intervence by měl být psychický stav ženy. Podpořením psychiky můžeme dosáhnout zvýšení sebevědomí oběti a napomoci objektivnímu zhodnocení situace. Rovněž je nutné pomoci ženě překonat obavy z důsledků zveřejnění problému a jakmile je tento krok učiněn, může oběť začít aktivně pracovat na řešení situace. Další oblastí intervence pak může být osoba partnera, kterého je nutné motivovat ke změně chování.

Na závěr bych chtěla podotknout, že je rovněž důležité, aby došlo ke změně společenských postojů vůči domácímu násilí v tom směru, že násilí nelze tolerovat nikdy, tedy ani v soukromí rodiny. Informace o dynamice domácího násilí mohou usnadnit pochopení situace oběti a přinést větší podporu. Zároveň mohou mít preventivní účinek a napomoci odhalování domácího násilí již v počátku.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BARTLETTOVÁ, H. M.: The Common Base of Social Work Practice. Washington: National Association of Social Workers, 1970.
- BEDNÁŘOVÁ, Z.: Pomoc obětem domácího násilí a jejich dětem. Sociální politika, 26, 2000, č.5, s. 10-11.
- BECHYŇOVÁ, V.: Rodina a domácí násilí.. Ukázka z knihy W. Boylese a S.Meyersové: Násilí v rodině – dopad na děti: 2000, 4 s.
www.rodina.cz/scripts/detail.asp?id=1036
- BENTOVIM, A.: Týrání a sexuální zneužívání v rodinách. Grada: Praha, 1998.
- BERANOVÁ, H.: Násilí v rodině – jak zajistit bezpečí pro děti. Překlad z knihy M. Betancourtové: What To Do When Love Turns Violent: 2001, 5 s.
http://www.bkb.cz/zpravodaje/zp_99_3/nasili_bezpeci_pro_deti.htm
- BRAŇKOVÁ, Z.: Violence in a Polish Family. The Journal of the European Association of Training Centres for Socio-Educational Care Work, 1997, č. 2, s. 127-133.
- ČERMÁK, I.: Lidská agrese a její souvislosti. Fakta: Žďár nad Sázavou, 1999.
- ČÍRTKOVÁ, Ludmila: Oběti domácího násilí. Psychologie Dnes, 2001, č. 1., s. 14-16.
- DNESKA TĚ JEŠTĚ NEZABIJU. Zpráva o stavu domácího násilí. Nadace Rosa: Praha, 1997.
- DOBASH, R.P., DOBASH, R.E., CAVANAGHOVÁ, K., LEWISOVÁ, R.: A Research Evaluation of British Programmes for Violent Men. Journal of Social Policy, 28, 1999, č. 2, s. 205-233.
- DOMÁCÍ NÁSILÍ – ZÁLEŽITOST NIKOLI SOUKROMÁ. Koordinační kruh prevence násilí na ženách: Praha, 1997.
- FRÖSCHLOVÁ, E., LÖWOVÁ, S.: Konat' proti násilíu na ženách. Aspekt, 1998, č.3, s. 56-76.
- FUCHSOVÁ, K.: Násilie – biele miesto na mape súčasnej rodiny. Sociológia 29, 1997, č.5, s. 537-548.

GJURIČOVÁ, Š.: Fenomén násilí vůči ženám: terapeutovy postoje. Upravený text sdělení na vědecké schůzi Společnosti pro psychoterapii a rodinnou terapii, leden 1992. Potměchuť, s. 8-11.

GJURIČOVÁ, Š., KOCOURKOVÁ, J., KOUTEK, J.: Podoby násilí v rodině. Vyšehrad: Praha, 2000.

HEISOVÁ, L., PITANGUYOVÁ, J., GERMAINOVÁ, A.: Násilie páchané na ženách. Profamilia a Aspekt: Senica, 1998.

HŮLKOVÁ, R.: Násilí na ženách. Sociální politika, 25, 1999, č. 6; s. 5-6.

HUŇKOVÁ, M.: Domácí násilí z pohledu českého práva (1. část). Právo a rodina, 2000, č. 10, s. 1-6.

HYMANOVÁ, J.W., ROMEOVÁ E.R.: Sacrificing Our Selves For Love. The Crossing Press: California, 1996.

JOHNSON, M.P., FERRAROVÁ, K.J.: Research on Domestic Violence in the 1990s: Making Distinctions. Journal of Marriage and the Family, 62, 2000, č.4: s. 948 – 963.

JONESOVÁ, A.: Nabudúce bude mŕtva. Bitie a ako ho zastavit. Aspekt, 1998, č. 3, s. 6-19.

MAUPIN, D.W.: Investigating the Problem of Family Violence. Série šesti článků. Family Violence Prevention Services: 2000. <http://www.serve.com/fvps/>

McELWEE, C.N.: A Sociological Perspective on Domestic Violence in the Republic of Ireland: the Language We Use. The Journal of the European Association of Training Centres for Socio-Educational Care Work, 1997, č. 2, s.149-159.

NAVRÁTIL, P., MUSIL, L.: Sociální práce s příslušníky menšinových skupin. In: Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity Sociální studia, č. 5/2000: MU Brno, 2000.

O'DOHERTY, C., LYNCH, C.: Working With Violent Men: the Irish Experience. Social Work in Europe, 7, 2000, č. 1, s. 12-21.

PELEDOVÁ, E.: Parenting by Men Who Abuse Women: Issues and Dilemmas. British Journal of Social Work 30, 2000, č.1, s. 25-36.

POMOC OBĚTEM DOMÁCIHO NÁSILÍ. Bílý kruh bezpečí: Praha, 1999.

RICHARDSON, D., ROBINSON, V. (eds.): Introducing Women's Studies. New York University Press: New York, 1997.

ROYOVÁ, M. (ed.): Battered Women. A Psychological Study of Domestic Violence. Van Nostrand Reinhold Company: New York, 1977.

SBORNÍK VYBRANÝCH PŘEDNÁŠEK Z IX. KONFERENCE SPOLEČNOSTI SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ (NÁSILÍ V RODINĚ A JEHO DŮSLEDKY). MPSV: Praha, 1999.

SOPKOVÁ, E.: Problém, o ktorom sa mlčí. Aspekt, 1998, č.3, s. 22-25.

STOCKHOLM SYNDROME. Digital Archive of Psychological Texts. 2001, 3 s. <http://members.nbci.com/childhistory/trauma/stockhol.htm>

STRATEGIES FOR CONFRONTING DOMESTIC VIOLENCE: A RESOURCE MANUAL. United Nations: New York, 1993.

SWISHER, K. L.(ed.): Domestic Violence. Greenhaven Press: San Diego, 1996.

VITOUŠOVÁ, P.: Domácí násilí – několik postřehů k situaci obětí. Bílý kruh bezpečí. 2001, 7 s. http://www.bkb.cz/clanky/dn_clanek_pro_chv.htm

WALSHOVÁ, M.R. (Ed.): Women, Men and Gender. London, 1997.

WHAT IS BATTERING? Women Helping Battered Women: 2001. 8 s. <http://homepages.together.net/~whbw>

ASPECTS OF SOCIAL POLICY

General Editor: J. P. Martin
Professor of Sociology and Social Administration, University of Southampton

Planning for Welfare
edited by TIMOTHY A. BOOTH

The Social Context of
Health Care

PAUL BREARLEY, JANE GIBBONS,
AGNES MILES, EDA TOPLISS AND
GRAHAM WOODS

Social Policy
edited by MICHAEL H. COOPER

Reserved for the Poor
ALAN DEACON AND
JONATHAN BRADSHAW

Images of Welfare
PETER GOLDING AND
SUE MIDDLETON

The Poverty Business
JOAN HIGGINS

States of Welfare
JOAN HIGGINS

Voluntary Social Services
NORMAN JOHNSON

The Family, the State and the
Labour Market
HILARY LAND

Health, Wealth and Housing
edited by R. A. B. LEAPER

MICHAEL HILL

Understanding
Social Policy

Second edition

The Child's Generation
Second edition
JEAN PACKMAN

The Sociology of Welfare
GRAHAM ROOM

The Organization of Soviet
Medical Care
MICHAEL RYAN

A Charter for the Disabled
EDA TOPLISS AND
BRYAN GOULD

Provision for the Disabled
Second edition
EDA TOPLISS

Alternative Strategies for
Coping with Crime
edited by NORMAN TUTT

Community Care
ALAN WALKER

Social Planning and
Social Policy
ALAN WALKER

Efficiency in the
Social Services
ALAN WILLIAMS AND
ROBERT ANDERSON

areas that everyone seems to include within their definition of social policy—social security, the personal social services and health. These are the policies that are the responsibility of the Secretary of State for Social Services and of his department, the Department of Health and Social Security. While most people have no doubt about recognizing these as 'social services', even here the terminology causes some confusion. Notice how the secretary of state has a different title from his department. This is most confusing since, in England and Wales, there are local government departments—the social services departments—that are responsible for the personal social services but have nothing to do with health or social security, the main concerns of the secretary of state.

Chapter 10 looks at housing policy. Most books and courses on social policy deal with housing, though with some uncertainty about the extent to which they are concerned with the private sector. There are important questions in relation to housing policy concerning the extent to which a free market can operate, in relation to the private sector, and the extent to which public housing authorities should act as if they were private business concerns. This chapter, together with the chapter on employment services, has to give particular attention to the issues, seldom far away in any discussions of social policy, of the impact of economic policy, and of the relevance of economic and commercial considerations. These are major problems in identifying, and separating off from other policies, a specific area called 'social policy'.

The other chapter on a particular area of policy deals with education policy. This is much less often included within social policy. The very fact that it is difficult to find reasons either for including it or excluding it tells us something about the peculiarly arbitrary process involved in categorizing policies as 'social'. Clearly, the field of education is one in which there is a considerable amount of public expenditure upon services that contribute to public welfare. But is the hallmark of social policy expenditure its contribution to public welfare, and what does this really mean? Let us just accept that the inclusion of education within social policy is the consequence of a comparatively arbitrary decision by the author, and move on to look at the difficult problems that would have to be faced if we were to define social policy in terms of public expenditure which contributes to public welfare. We need to do this

to clear out-of-the-way, before we go any further into the study of social policy, a most misleading and widespread false assumption about the character of our subject.

T. H. Marshall, in his book on social policy,¹ has an opening chapter with the same title as this one. In it he proclaims that 'the avowed objective of twentieth-century social policy is welfare'. Readers will find a central concern about the factors that influence social welfare a characteristic of many writings on social policy. Indeed, some of the British contributions to the study of this topic assert theirs to be a distinctive academic subject, 'social administration', which has this concern as its hallmark.²

However, a concern to understand social policy may be distinguished from a preoccupation with the determinants of welfare. To equate this 'avowed objective' of social policy with its real objective, as Marshall seems to do, involves an acceptance of a particular ideology about the 'welfare state' that has been challenged by various writers. Moreover, to see policies as having objectives may involve confusing the character of policies with the motives and purposes of the people who advocate, adopt and implement them.

Several recent discussions of social policy have suggested that welfare policies are promulgated not from humanitarian concerns to meet need but as responses to social unrest. Piven and Cloward, for example, argue as follows about social security policies:

The key to an understanding of relief-giving is in the functions it serves for the larger economic and political order; for relief is a secondary and supportive institution. Historical evidence suggests that relief arrangements are initiated or expanded during the occasional outbreaks of civil disorder produced by mass unemployment, and are then abolished or contracted when political stability is restored. . . . this view clearly belies the popular supposition that government social policies, including relief policies, are becoming progressively more responsible, humane and generous. . . .³

Piven and Cloward are primarily concerned to explain relief policies in the United States, but they draw on English data too, and they clearly intend their analysis to apply to other countries. Other writers have analysed British policies in similar terms. In particular, Marxists have argued that advanced capitalist societies require an infrastructure of welfare policies to help maintain order, buy off

working-class protest and secure a workforce with acceptable standards of health and education.⁴

Clearly, perspectives like these give a very different meaning to 'welfare'. To the Marxist 'welfare capitalism' is a pejorative term. Policies that promote welfare are explained in terms of social control; they are measures to combat disorder and crime just like police and penal policies. But it is not necessary to accept totally this interpretation of public policy in order to agree that there may be circumstances under which social control motives mingle with humanitarian motives in creating what we describe as 'social policies'. Moreover, the two extreme interpretations of the origins of social policies that have been mentioned do not exhaust the range of possibilities. Joan Higgins⁵ has suggested that both rest upon rational models of political action, in which actors have motives and are able to frame policies that accurately reflect their intentions. Contemporary studies of both policy-making and policy implementation suggest that we need to give attention to some very complex relationships between the mixed goals of those able to influence policies and the varied consequences of their interventions. Outcomes may be the unintended results of policy inputs. Most policy is incremental in character, involving marginal adjustments to what has gone before and being motivated to correct what are seen as undesirable consequences of previous policies. Accordingly, social policy need not be interpreted in terms either of the continual evolution of a welfare state inspired by humanitarian ideals or of a conspiracy to manipulate a powerless proletariat. Yet the rejection of these interpretations need not imply either that individuals with altruistic motives play no part in the evolution of policy, or that manipulative and social control motivated actions are not involved in the policy process.

This discussion implies three things for the definition of social policy: first, that the policies that are identified as 'social' should not be interpreted as if they were conceived and implemented with only the welfare of the public in mind; second, that other policies, not conventionally identified as social policies, may make a comparable, or even a greater, contribution to welfare; third, that public policy should be seen as a whole in which social policies are significantly interlinked with other public policies. Just because it is convenient to single out some policies for special attention, and just

because there are courses on social policy that require the study of a specific and limited range of public policies, we should not thereby fall into the trap of seeing these as the main government contributions to welfare, or the 'general good'. Let us look at the implications of these arguments a little more by examining the implications for welfare and for social policy, of policy developments in those important policy areas that no one defines as social policy: foreign and defence policy, and economic policy.

It is important to recognize that the origins of the modern nation-state lie in the achievement of a monopoly of force within a given territory. The central policy preoccupations of the government of any insecure nation are with the defence of its boundaries, the recognition of its integrity by other nations and the maintenance of order within its territories. It is only too easy for British students of public policy to lose sight of the importance of these issues. They are the daily fare of our news bulletins, but we rarely stop to think about their relevance for our own state. Incomprehension over events in Northern Ireland, and a propensity to underestimate the intensity of the feelings of some people in Scotland on the issue of devolution, stem from our tendency to take the integrity and security of the nation for granted. Yet without a secure nation-state the scope for the development of what is conventionally identified as social policy is severely limited.

These facts have three implications for the study of social policy. First, social policy expenditure has to compete with other public expenditure dedicated to the defence of the realm. The case against heavy defence expenditure cannot rest simply upon arguments that some of that money would be better spent on social policy; it is necessary to prove that some of that expenditure is inappropriate or irrelevant, or to face the argument that without it no social policy would be secure. Second, the forms of this defence expenditure have a wide range of social effects in creating employment, disrupting family life and so on. Readers may like to think about the sort of policy interactions involved by asking themselves what would be the effects upon social life and social policy of the reintroduction of a two-year period of compulsory national service. The important effects they should be able to identify will nevertheless be insignificant by comparison with the effects of mobilization for war itself. Third, while social policies do not have, except in some very

řívat příčiny sociálních problémů (kurativní přístup), pasivní sociální politika pouze znižuje jejich následky (paliativní přístup).²

Roebroek (1992) charakterizuje konkrétní sociální politiky v různých historických obdobích a zemích na základě rozlišení různých cílových populací (chudí, pracující, občané) a typů sociální politiky (pasivní vs. aktivní): srovnávací tabulka 1.

Tabulka 1 Vztah mezi státem a cílovými populacemi a formy sociální politiky (SP)

Cílová populace	vytváření podmínek	Role státu
chudí jako objekt SP	poor relief	- sociální intervence
chudí jako subjekt SP	<ul style="list-style-type: none"> • vynezení práy • učební poměry • kontrola hygienických podmínek 	<ul style="list-style-type: none"> • první sociálně politické aktivity v průběhu Velké francouzské revoluce
pracující jako objekt SP	<ul style="list-style-type: none"> • Bismarckův systém sociálního zabezpečení • korporativní formy sociálního zabezpečení 	<ul style="list-style-type: none"> • klasické nástroje sociální politiky • sociální demokracie
pracující jako subjekt SP	<ul style="list-style-type: none"> • pojetí sociální politiky jako reprodukce pracovní síly ve sféře pracovních podmínek, bydlení, zdravotnictví a školství 	
občané jako objekt SP	<ul style="list-style-type: none"> • sociální pomoc • Beveridgeův plán • minimalizované systémy sociálního zabezpečení 	<ul style="list-style-type: none"> • sociální zabezpečení jako výsledek politického procesu založeného na všeobecném volebním právu a volebních cyklech
občané jako subjekt SP	<ul style="list-style-type: none"> • veřejné vzdělání dostupné všem občanům • populační politika • aktivní politika zaměstnanosti 	<ul style="list-style-type: none"> • Myrdalovo pojetí SP jako populační politiky • zaručení základního příjmu všem občanům

Pramen: Roebroek (1992); upraveno

32

2. Hézkon ilustrací této dichotomie je rozíl mezi aktivní politikou zaměstnanosti, jež se snaží

O jednotlivých přístupech a metodách sociální politiky uvedených v tabulce bude podrobněji pojednáno v dalších kapitolách.

II.1.2. Sociální politika jako vědní disciplína

Sociální politika jako vědní obor je zkoumáním sociální politiky jako praktické aktivity, to jest analýzou procesů tvorby a realizace politik dotýkajících se vztahů občanů a sociálních podmínek jejich života.

Nestor britské sociální a zdravotní politiky *Abel-Smith* nachází jeden ze specifických znaků sociální politiky jakožto systematické poznávací aktivity v tom, že se zabývá netrvajícím (ve střední délce života; ve vzdělávacích šancích, ve zdrojích peněz a času...) a jejich rozdělením ve společnosti. Zároveň se věnuje politickým procesům, institucím a činnostem, které tyto netrvajlosti ovlivňují.

Pinker (1971) se domnívá, že pro sociální politiku je typická problémová a empirická orientace - nikoliv vázanost na jedinou vědní disciplínu. Nicméně přístupy některých vědních oborů jsou uplatňovány podstatně častěji, vytvářejí jádro poznávacích přístupů sociální politiky: ekonomie, sociologie, politické vědy, právo.

Jiné obory se uplatňují při řešení specifických problémů nebo jsou vztaženy k různým úsekům sociální politiky jako praktické aktivity: historie, teorie řízení, sociální psychologie, demografie, sociální statistika, pojistná statistika, pedagogika, medicína atd. Na pomezí sociální politiky a dalších věd se konstituuji specializované obory: sociální správa (social administration), sociální právo (social law), pracovní právo a právo sociálního zabezpečení, sociální práce (social work).

II.2. Vztah sociální a hospodářské politiky jako praktických činností

Celková orientace, preferované přístupy a nástroje užívané sociální politikou jsou do značné míry odvozeny od politického a hospodářského systému dané společnosti. Totéž platí i o státech, právě tak jako státy s centralizovaným a socializovaným hospodářstvím, nežijí a často ani nemohou sledovat ty cíle a užívat ty nástroje, které jsou běžné v demokratických společnostech s tržním hospodářstvím.

Příklad:

V 7. století př. Kr. rostlo v Aténách sociální napětí, neboť šlechtici vlastnila téměř všechny půdy a sociální status početné vrstvy nájemců půdy, upadajících do stále většího zadlužení, se stále více blížil postavení nevolníků. Následovala zásadní Solonova reforma, která anulovala všechny veřejné i soukromé dluhy a odstranila i do té doby obvyklé - otroctví pro dluhy. Dalším přijatým opatřením bylo omezení pozemkového majetku. Obyvatelstvo bylo rozděleno do čtyř tříd podle výše zdanění. Taková zásadní opatření hospodářské a legislativní povahy, měnit základní vlastnická a občanská práva, by fungující občanská společnost pravděpodobně nebyla ochotna akceptovat, vyskytují se pouze ve zlomových historických situacích, jako jsou války či sociální revoluce.

Soubor textů do kurzu

Úvod do studia sociální politiky a sociální práce

Předepsaná literatura k dílčím oblastem

Katedra sociální politiky a sociální práce
FSS MU v Brno

Určeno pro vlastní potřebu. Není určeno ke zveřejnění

994, 68, No. 1

Benevolence and Social Control: Advice from the Children's Bureau in the Early Twentieth Century

Emily K. Abel
University of California, Los Angeles

The Early Children's Bureau

only under the supervision of physicians and urging mothers to forsake traditional methods of healing.

If the publications were important mechanisms for medicalizing child care, they were hardly foisted on an unreceptive public. Many women who read the bureau's pamphlets had lost children themselves or known others who had done so, and they shared the bureau's optimistic faith in the power of scientific medicine to prevent such tragedies. The Progressive period glorified scientific and technological progress in all areas. The accumulation of bacteriological breakthroughs was particularly dazzling. Historians now debate the extent to which these advances contributed to the decline in infant mortality, but contemporaries were convinced that the credit belonged to medical science alone.

Although previous advice literature had been available to mothers, none had enjoyed the remarkable success of the Children's Bureau publications.²⁴ In 1929, the bureau estimated that half of all infants in the United States had been the beneficiaries of its advice on child care.²⁵ Moreover, thousands of women from a wide variety of backgrounds wrote to the bureau, expressing gratitude for the pamphlets, recounting their fears about their own offspring, and requesting additional information. In 1 year alone, the bureau received a total of 125,000 letters.²⁶ Lathrop and her staff replied personally to every letter writer. Although they could not provide medical services themselves, they made arrangements for needy women to receive assistance from welfare and public health agencies in local communities.

The exchange of letters between Lathrop and Mrs. C. provides insight into Lathrop's interaction with a particular working-class woman. As-Gordon writes, social welfare policies "are the results of contestation, not only between organized political forces but also between individuals at the level of social work encounters."²⁷ This correspondence can be considered one such encounter. The letters also help to illuminate the attitudes of a woman who solicited assistance from the Children's Bureau. Although the ideals of the founders and leaders of welfare programs are well known, we have little access to the perspectives of the women who received their services. Gordon recently made imaginative use of the case records of child-saving agencies; however, her study still examines working-class clients through the filter of social workers' reports.²⁸ These letters enable us to see how at least one client presented her own experiences and concerns.

Mrs. C.'s Account

Because Mrs. C. assumed that Lathrop would be interested in the most intimate details of her life, she revealed a great deal about herself. She was a native-born white working-class woman struggling to adjust

to a rapidly industrializing and urbanizing society. Although her husband had steady employment as a railroad laborer, his income—like that of many working men at the time—was insufficient to support the family. They had six children and lived in a two-room house with few amenities. Mrs. C. had little access to the mass-produced goods and services that were easing the lives of her more affluent neighbors. By 1914, the great majority of well-to-do women had indoor plumbing, but she continued to haul all the water her family needed for cooking and cleaning from a site three lots away.²⁹

Mrs. C. hated her sense of personal degradation even more than her material deprivation. Richard Sennett and Jonathan Cobb define the "hidden injury of class" as the damage inflicted on the dignity of her poor.³⁰ Mrs. C. reminded Lathrop of the humiliations low-income people in her community routinely experienced. The well-to-do, she commented, act as if the poor have "no feelings."³¹ As Sennett and Cobb argue, poor people often wish that they could disregard the derogatory opinions that the wealthy hold about them.³² Mrs. C. was well aware that a wealthy neighbor was not worthy of admiration. According to her description, he was lazy, selfish, and callous. He inherited rather than earned his land and failed to obey even the simplest rules of human decency. Nevertheless, his treatment of poor children wounded her deeply. When he cut down his wild persimmon tree to prevent children from eating its fruit and gave a miserly reward to a boy who returned money he had lost, he denied the basic worth and humanity of children like her own.

Mrs. C.'s sensitivity to the opinion of others may help to explain her concern with outward appearance. We know from her discussion of money that she had trouble feeding her children, but it is their clothes that she mentions repeatedly. She resented that her sons' teachers paid attention only to the students in school who "dressed best."³³ She was dismayed when her neighbors taught their children that "unpaid for clothes are better than patched already paid clothes."³⁴ If more money had been available, new clothes for her children would have been one of her top priorities.³⁵

Like many other women who requested help from the Children's Bureau, Mrs. C. had few ties to other mothers. She had moved to town 3 years before first writing to the government and had not created a new community around herself. "People here don't learn their children honesty and moral rights," she complained.³⁶ Nor did they inculcate "good breeding manners."³⁷ The actions of her neighbors intensified her sense of estrangement. Their children teased her sons at school because they were "shy as country scholars generally are."³⁸ When the government pamphlet on baby care was delayed, she assumed that one of her neighbors had received it by mistake and decided to keep it. Although some feminist writers look back nostalgically to

a time when networks of women could exchange information about child care and housekeeping, Mrs. C. had no use for her neighbors' advice. "My neighbors tell me lots of things I already knew about keeping house and children," she wrote, "but I can't do it in a little house and only two rooms for 8 of us."³⁹ Mrs. C. failed to explain why she decided to consult the Children's Bureau, but it seems safe to assume that her sense of isolation was an important motivation. I have noted the common argument of feminist historians that the dissemination of professional expertise fractured bonds among women. A recent migrant to town, Mrs. C. was bereft of friends and relatives to whom she could turn.

Although Mrs. C.'s first letter to the bureau is not available, Lathrop remarked in a note to a friend that their correspondence began when Mrs. C. asked for advice about caring for her second son, who had learning disabilities. She also requested the bureau's new pamphlet on infant care. As she later explained, "My baby is teething [and] I think maybe it would help me."⁴⁰ Her lack of access to the new scientific information appears to have represented yet another deprivation; until she learned about the government publications, she had assumed that advice for mothers was available only in the "higher priced papers," which she could not afford.⁴¹ She waited impatiently for the material from the Children's Bureau and was delighted when she received *Prenatal Care* as well as *Infant Care*. Apologizing for not replying immediately, she wrote, "I expect I ought to have replied last week, to have been proper about it, but I was out of envelopes and then too I shall admit my selfishness in using my spare time studying them."⁴² Although she had given birth to six children, she found the publications helpful. "I have read the book 'Prenatal Care,'" she wrote. "I learned several things that did me good."⁴³

Nevertheless, Mrs. C. did not simply surrender control to experts. Although she had requested assistance and taken the advice in the pamphlets seriously, she rejected out of hand Lathrop's suggestion that she consider institutional placement for her disabled son. "I believe my boy would worry his self sick if sent away to school," she remarked.⁴⁴ Nor did she want him labeled "imbecile" or "part-witted." Her own intimate understanding of her son gave her the confidence to override professional advice. Despite her desire for medical expertise, she remained convinced of the importance of personalized, as opposed to scientific, knowledge.

Moreover, she noted that some of the advice in the government publications was irrelevant to her life. After praising *Prenatal Care*, she added, "For us much would be impractical say in Supplies needed." She explained why she used paper instead of rubber sheeting for childbirths: "My husband is a section laborer with \$1.35 [a day] in winter and \$1.40 in summer [and] we rent and have 6 children under

13 years of age, so you see it would be impractical for us." She concluded, "I don't mean to criticize but meant to show where so many children are that funds are lacking."⁴⁵

Mrs. C. questioned the counsel of other professionals as well. She refused, for example, to accept the school's assessment of her disabled child. From her perspective, the problem was not his failure to learn designated skills but the way his teachers harmed his self-esteem. Instead of helping him realize his full potential, they undermined his sense of worth. She used her personal understanding as a mother to challenge the teachers' assessment of his capabilities. They considered him "backward," but "at home he is more dependable and uses better knowledge than all the rest of the children."⁴⁶ Her landlord, a farmer who occasionally spent days with Mrs. C.'s boys, concurred. He too found that "this boy uses better judgement in any work he is put at than other boys of his age [and is] more careful and [uses] better judgement than his 12 year old brother or 8 year old brother, who are getting along so well at school."⁴⁷ Mrs. C. reiterated that although her son fell behind in his schoolwork, he did "not seem dull at work or chores."⁴⁸

She had no greater confidence in doctors. Her son's teachers had urged her to seek a consultation to diagnose the cause of his learning disabilities. The first doctor found a nonexistent problem on the boy's nose and advised a senseless operation to correct it. "I could not help feeling like he was after the money," she wrote.⁴⁹ The second did not merit the one-dollar fee he charged, and she adamantly refused his recommendation that they return for a second visit.

In response to her painful account of the hardships she faced, Lathrop sent Mrs. C. a box of candy. From the perspective of the late twentieth century, candy has a particularly demeaning quality as a gift. We associate it with attempts to mollify women who are treated as inferiors (wives and secretaries) and to secure their continued loyalty and goodwill. Because Mrs. C. was highly critical of professionals, we might have expected her to view Lathrop's present with suspicion and resentment. But Mrs. C. appears to have considered it a gesture of decency, confirming the trust she had placed in Lathrop.

As we have seen, symbolic actions had deep significance to Mrs. C. One of her sharpest grievances against her wealthy neighbor was his stingy response to the good deed of a local boy. Lathrop's gift showed her to be a very different kind of person. It seems likely that Mrs. C. also viewed the present as recognition of her own distinctive merit. Sennett and Cobb note that "in this society . . . the consciousness of human worth is a consciousness of self as individual, standing out from a mass who seem pretty much the same."⁵⁰ Benefits distributed equally to all low-income women might not have had the same impact as a present directed to Mrs. C. alone.

A personal letter from Lathrop arrived shortly after the candy. Mrs. C. expressed appreciation for this as well: "It certainly made burdens and cares seem lighter to think some one really cares."⁵¹ Mrs. C.'s landowning neighbor refused to acknowledge that poor people had human emotions, but Lathrop had empathized with her problems.

In addition, Mrs. C. received information about government programs for the poor. This material, she claimed, enhanced her sense of personal security. She realized that she had been wrong to assume that people "went without Doctors and children starved" in times of crisis.⁵² One of the greatest fears haunting working-class women was that their children would be placed in orphanages or foster care if their husbands died or deserted them. Mrs. C. was "glad" to discover that mothers' pensions could help to avert such a catastrophe.⁵³ The information from the Children's Bureau also encouraged her to revise her attitude toward the government. She admitted that she had assumed that all government officials resembled the "selfish" landowner in her neighborhood and that the government offered mothers advice for purely "political" reasons.⁵⁴ Now she realized that she had been "really ignorant."⁵⁵ Her new faith in the goodwill of the government encouraged her to make further demands on it. In one of her first letters, she had urged Lathrop to campaign for legislation that would allow physicians to dispense birth control information. Six months later, she had two additional requests: that the government should assist families in drought-stricken areas and give a plot of land to every worker.

It would, of course, be wrong to take at face value Mrs. C.'s statements about her change of heart. In any interaction, members of subordinate groups may exhibit far more sensitivity toward their social superiors than they can expect in return.⁵⁶ As Kathy Ferguson notes, clients of welfare programs tend to be especially scrupulous about engaging in "impression management."⁵⁷ Mrs. C.'s intense concern to thank Lathrop properly, her repeated compliments about the bureau's work, her reluctance to criticize, and her excessive praise for the government publications may well have revealed an intense desire to please a powerful woman.

And a few of Mrs. C.'s comments revealed ambivalence about Lathrop's actions. Even her response to the gift of candy contained an undercurrent of hostility: "It was quite a treat indeed and of a kind not ordinarily found in this section."⁵⁸ By stressing how rarely she received such an extravagant present, she found a way not only to express her gratitude with grace but also to remind Lathrop of the gulf that separated their two worlds. A single box of candy could do little to dispel the bleakness that was Mrs. C.'s usual lot in life. Similarly, the compliments Mrs. C. bestowed on the political campaigns of the Children's Bureau were tinged with envy. "Its great

to be one able to do the work that you and your force have done and are doing," she wrote. "Your mission is something that brings blessings to many who are needy."⁵⁹ She made it clear that she herself had no opportunity to make a significant mark on the world. Overburdened with her daily struggles and lacking contact with influential people, Mrs. C. could not even dream of engaging in work of such consequence.

Lathrop's Response

The candy, letters, and publications did not exhaust Lathrop's benevolence. In January 1915, she embarked on a campaign to secure a promotion for Mrs. C.'s husband. "I have rather an odd favor to ask of you," Lathrop wrote to E. W. Brown, an agent of the Illinois Central Railroad. Acting like the female equivalent of a ward boss, she described the family's financial problems and then noted that a promotion "would be of great assistance to them in caring for their children." She therefore hoped that Brown would find someone "who could say a good word for this man."⁶⁰ Lathrop also tried to obtain the name of a woman who could visit the family on a regular basis. She asked the congressman representing Mrs. C.'s district to tell her "of a wise and kindly woman" who lived in the neighborhood and might "become interested in a friendly way."⁶¹

How can we explain the extraordinary care Lathrop bestowed on Mrs. C.? I have noted that Lathrop and her staff answered every letter personally and strove to address the problems presented. But the women they singled out for special attention tended to be barely literate and extremely desperate. When Lathrop urged welfare and public health agencies to conduct investigations, she often described such women as "pathetic." By contrast, Mrs. C.'s letter was well written, and although she faced serious economic hardships, she had a stable relationship with a man who was regularly employed. In letters to others, Lathrop conveyed genuine admiration for Mrs. C.'s personal strengths.⁶²

Mrs. C. also may seem like a strange choice for special treatment because she was typical of thousands of other women who appealed to the Children's Bureau. As Molly Ladd-Taylor notes, the overwhelming majority of letter writers were native-born white residents of rural communities and small towns.⁶³ And her problems were hardly unique. Other correspondents also were poor and socially isolated and had to contend with sick children and untrustworthy doctors.

But Mrs. C. wrote in an unusually open way. Although many other women revealed intimate concerns, few chronicled their lives in such vivid detail. The unguarded quality of Mrs. C.'s letters may have suggested that she would welcome additional contact and assistance.

12 Social Service Review

Mrs. C.'s marital relationship was troubled and may have made her appear as a particularly sympathetic object of help. Her letters suggested that her husband's character deficiencies were the cause of her family's economic problems. As she wrote, "He cares for nothing as long as he can keep in just enough to live on [and] he works steady but don't save anything, nor does he attempt to."⁶⁴ Because he did not drink and was not "dissipated in any way," assistance from the Children's Bureau could not be construed as rewarding vice. Nevertheless, he neither shared her aspirations for their children nor took much part in their upbringing. "My husband has no education and seems indifferent about them and anything to their welfare," she complained. "It all rests on my shoulders."⁶⁵ At least one of Lathrop's friends agreed that Mrs. C.'s situation illustrated a common gender problem in relationships. After reading Mrs. C.'s letters, Elizabeth Kent commented, "What a wonderful picture the letter gives of the distribution of the burden of family responsibility between husband and wife—he contented with whatever he gets, and she striving her utmost for greater opportunity for his children."⁶⁶

Mrs. C.'s problems also may have seemed unusually urgent. A former settlement house resident, Lathrop was well aware of the debilitating effects of poverty, and some of Mrs. C.'s comments suggested that she was becoming demoralized. "I have no patience," she wrote after chronicling the burden of caring for her disabled son.⁶⁷ Although Mrs. C. took pride in her determination "to use things to the best advantage and save things others would waste," she feared she was "losing energy and getting careless about housekeeping."⁶⁸ From the vantage point of late twentieth-century psychology, Mrs. C.'s growing frustration and discouragement might seem like depressive symptoms. Psychologists remind us that isolation, poverty, loss, and responsibility for young children tend to heighten vulnerability to depression. Although social reformers in the early years of the century were more concerned about moral failure than psychological distress, they were attentive to similar patterns of behavior.

Mrs. C.'s lingering bitterness and resentment also may have been cause for concern. Although she responded with gratitude toward Lathrop's kindness, her anger did not disappear completely. Historians had focused considerable attention on the way in which reformers stigmatized and penalized the undeserving. We should remember that it was equally important to drive a wedge between the deserving and undeserving by rewarding the former.⁶⁹ It is possible Lathrop's attentiveness to Mrs. C. represented an attempt to dilute her class consciousness and convince her to side with her social betters.

We still have to understand why Lathrop's response took its particular form. She ignored much that Mrs. C. requested. Although Mrs. C. may have enjoyed being treated as special, she demanded reforms

Moreover, although many of Mrs. C.'s experiences were foreign to Lathrop, the two women shared some similarities. Lathrop too had grown up in rural Illinois. And Mrs. C. portrayed herself as having the classic traits of the "deserving" poor. She was thrifty, worked hard, disapproved of alcohol, spurned charity, and sought advancement through individual mobility rather than class conflict.

Mrs. C.'s attitude toward the country also may have appealed to Lathrop. Numerous historians have noted that Progressive reformers subscribed to an idealized version of the preindustrial rural community whose residents share a common allegiance to traditional moral values.⁷⁰ Mrs. C. also yearned for a lost agrarian idyll. On the farm, her family had had less crowded housing, more ample food, and a superior school. But she missed the old-fashioned values of the country even more than its material advantages. Fearful of the contaminating influence of her new environment, she chose a house as close to the country as possible and allowed her sons to venture into town only on errands. And she continued to view her experiences from a rural perspective. She hoped to be able to contribute to the family economy as she had on the farm, gardening and raising poultry. The possibility of engaging in types of paid work that were more common among urban women, such as taking in piecework, boarders, and laundry, does not seem to have occurred to her. Her solution to the problem of poverty, that every worker should be provided with a plot of land, also revealed her nostalgia for rural life.

In addition, Mrs. C. fulfilled the cultural definition of a good mother.⁷¹ According to her, she consistently placed the needs of her children first. She chose a home that had serious disadvantages for herself but protected them from harmful influences, and, when they fell ill, she spent her limited resources on doctors. She also displayed considerable sensitivity toward her disabled son, encouraging him to maximize his individual capacities and consoling him when he came to her with his grief. Guarding her children's moral development was as important as promoting their personal happiness. As we have seen, she imposed firm discipline by living on the outskirts of town and curtailing her sons' trips away from home. In addition, she recognized the value of the new scientific information for improving the quality of their lives. When the Children's Bureau pamphlets finally arrived, she used her few moments of leisure to study them. And she believed that motherhood was every woman's mission. Although she wanted poor women to receive birth control information, she recommended that it be available only to those who already had produced three children.

Not only did Mrs. C. exhibit appropriate female traits, but she also had problems that were unique to her gender. We have seen that feminist concerns inspired many women in Progressive reform move-

ments that would improve the status of poor women as a group—birth control information, access to land, and material assistance in times of crisis. But Lathrop focused on Mrs. C.'s individual problems and sought solutions that would benefit her alone. As I have noted, a major criticism of the welfare state is its tendency to strip problems of political content and treat clients as individual cases rather than members of social groups.⁷² We can explain Lathrop's failure to mention Mrs. C.'s request for birth control information in another way as well. As the chief of a fledgling agency, Lathrop may have been fearful that dispensing controversial material would undermine its credibility.

Lathrop did not, however, oversimplify Mrs. C.'s problems. One of the hallmarks of a bureaucracy is its tendency to narrow and rationalize clients' problems. Lathrop did just the opposite. She extended the boundaries of her jurisdiction, drawing on private as well as public resources. Although Mrs. C. initially approached the Children's Bureau with a medical concern, Lathrop viewed her as a whole person with a broad array of social needs. Furthermore, Ladd-Taylor argues that letters such as those of Mrs. C. helped to convince Lathrop of the need to think structurally and act politically.⁷³ When she campaigned for pensions for widows and public health services for mothers and children, she relied on the testimony of women like Mrs. C. who had graphically portrayed the circumstances of their lives.

The specific remedies Lathrop sought for Mrs. C.'s problems can be interpreted in various ways. In trying to locate a "wise and kindly woman" to make contact with the family, Lathrop was drawing on the long charitable tradition of "friendly visiting." Despite its name, this practice involved a distinctly unequal relationship, which was incompatible with true friendship and mutuality. Nineteenth-century charity workers assumed that the poor needed continuing supervision from "better elements" of society, who could guide their behavior.⁷⁴ But Lathrop also was responding to a genuine problem Mrs. C. had revealed, to a sense of deep loneliness that pervaded her letters. More-over, Mrs. C.'s long and emotionally expressive correspondence suggested that she valued her contact with Lathrop; ongoing visits from a woman in her neighborhood could be viewed as a way of extending the type of relationship they had established.

It is tempting to view Lathrop's attempt to win a promotion for Mrs. C.'s husband simply as evidence of her support for prevailing gender relations. The notion of a family wage was based on the belief that women should confine themselves to the domestic sphere and rely on their husbands' incomes. Despite her own public life, Lathrop supported the notion of a family wage and insisted that mothers stay home to care for their children.⁷⁵ As she declared in 1918, "The family is a unit, and it can only flourish as a unit. If mothers go out to work leaving young babies, these babies die at twice the rate of those whose

mothers were able to stay at home and take care of them. Older children get into mischief without a mother at home. There can be no toleration of wage scales for men that compel women to help earn money to support young children."⁷⁶ But if a promotion would strengthen her husband's role as primary breadwinner, it would not reinforce Mrs. C.'s dependence on him. She planned to use any additional income to increase her control over her life, to buy a plot of land where she could raise poultry and cash crops and thus make her own contribution to the household economy.

So far we have examined Mrs. C.'s and Lathrop's letters as separate productions. But personal contact between members of different social classes was central to Lathrop's mission as a social reformer, and we therefore should seek to understand the relationship between these two women.

We have seen that each viewed the other with some suspicion. Just as Mrs. C.'s lingering bitterness and resentment alarmed Lathrop, so Mrs. C. found it difficult to rid herself of the notion that all government officials resembled her wealthy neighbor. But rapport did develop. Although separated by class, the two women came from a similar milieu and shared a set of cultural values. Each viewed the other not only as a representative of her class but also as a unique individual. And each gave the other something of value. In responding with such earnestness to government publications on prenatal and child care, Mrs. C. helped to confirm the worth of Lathrop's work. In sending Mrs. C. a present and discussing her problems with sympathy and concern, Lathrop acknowledged the importance of Mrs. C.'s life.

Conclusion

This case study lends support to the recent argument by feminist scholars that social control theory cannot do justice to the complex impact of state welfare institutions on women's lives. Although the theory helps to highlight the element of power in the interchange between Julia Lathrop and Mrs. C., it also restricts our understanding of critical features of their relationship.

To the extent that Lathrop imposed her own definition on Mrs. C.'s needs, she tended to adhere to a social control framework. We have seen that Lathrop disregarded Mrs. C.'s pleas for birth control information and sought private solutions to problems Mrs. C. perceived as collective. Although Mrs. C. wrote partly on behalf of other low-income women, Lathrop focused on individual, ad hoc solutions. But some evidence suggests that women such as Mrs. C. influenced Lathrop's views, convincing her of the need for more extensive pensions and public health services and providing her with the information she needed to mount successful legislative campaigns.

PRACTICAL POLITICS

Social Work and Political Responsibility

MARYANN MAHAFFEY
and JOHN W. HANKS
editors

 NATIONAL ASSOCIATION OF
SOCIAL WORKERS
Silver Spring, Maryland

Settlement Workers in Politics, 1890-1914

ALLEN F. DAVIS

2

SETTLEMENT workers during the Progressive Era were probably more committed to political action than any other group of welfare workers before or since. Charity organization workers also cooperated on occasion in political reform projects, but Robert Hunter, the itinerant radical settlement worker and charity expert, was probably right in 1902, even if he exaggerated, when he decided that the settlement worker and the charity worker had basically different temperaments. The charity worker was hesitant to get involved with reform, Hunter decided; he had a philosophy of "don't, don't" and was constantly troubled by the fear that his relief would destroy independence. The settlement worker, on the other hand, was more often the victim of unbounded enthusiasm than of moral questioning. "He is constantly doing, urging; he is constantly pressing forward, occasionally tilting at wind mills, at times making mistakes, often perhaps doing injury, but filled with enthusiasm, warmth and purpose, without much question."¹

Settlement workers were usually activists. The pioneer settlement workers in the United States had enthusiasm and purpose as well as a few doubts, but they had no political theory in mind when they established their outposts in the slums. Indeed they had

*From Review of Politics, 26:4 (October 1964), pp. 505-517.
© 1964, Review of Politics. Reprinted with permission.*

little interest in politics. Influenced largely by the British settlement and university extension movements, young men and women like Stanton Coit, Jane Robbins, Robert Woods, Ellen Gates Starr, and Jane Addams set out to solve the problems of industrial America by living in an urban working-class district. They sought to re-create a feeling of neighborhood in the sprawling, crowded city. They wanted to share their lives and their learning with those less fortunate, but beyond that they were not sure. They were reformers, but not political reformers in the beginning.²

The early settlement workers, however, soon discovered that they had invaded a political world. When Jane Robbins, Jean Fine, and the other well-dressed, young Smith College graduates began the New York College Settlement on the Lower East Side in 1889, their first visitor was a local policeman who thought they were opening another house of prostitution. He stopped by to let them know that he would not disturb them as long as they made a regular monthly contribution to his income. The young settlement workers may have been shocked, but at least they learned that they could not reform the neighborhood without clashing with the existing political structure.³

Nearly every activity begun by the settlement workers was interpreted in political terms by the men and women in the neighborhood. Even the picture and art exhibitions that they fancied were bringing meaning and beauty into the drab lives of the workmen seemed to one New York politician, "a cleverly disguised trick on the part of the eminent mugwumps in the University Settlement Society to get a grip on the district in the ante-election months." When the settlement workers moved from picture exhibitions and classes in Dante to attempts to improve the living and working conditions in their neighborhood, they became even more aware of the political structure and of political realities. Jane Addams and the other residents of Hull House started a campaign to clean up the streets of the nineteenth ward soon after they moved to the area. At first they thought that it was a lack of knowledge about the spread of disease and a dearth of pride in the neighborhood among the citizens that caused the filthy streets. Jane Addams began a campaign of education, but then an investigation by Edward Burchard, the first male resident of Hull House, revealed that Johnny Powers, the shrewd and powerful ward boss, used the position of garbage collector as a political plum. One of his henchmen collected the money, but little of the garbage. Jane

Addams's attempt to promote cleaner streets caused her to submit a bid for the collection of garbage in the ward, resulted in the mayor appointing her a garbage inspector, and led her eventually into two unsuccessful attempts to unseat Powers from his position as alderman from the nineteenth ward. In this instance of Jane Addams the settlement idea led inevitably to political action.⁴

Other settlement workers discovered as they tried to "recreate a feeling of neighborhood" in the industrial city that the precinct and the ward already provided one form of neighborhood organization. But not all settlement workers could agree with Jane Addams that they had "no right to meddle in all aspects of a community's life and ignore politics." Mary K. Simkhovitch of Greenwich House in New York argued that political parties did not express, in any vital way, the real interest of the citizens of the neighborhood, and that the settlement therefore ought to remain aloof from partisan politics. Robert Woods, the tall and taciturn head resident of South End House in Boston, agreed basically with Mrs. Simkhovitch. He argued that the settlement lost more than it gained by a partisan stand in local politics. He maintained that it was better to cooperate with the ward boss than to try to defeat him. Of course, the situation in Boston's ninth ward was somewhat unusual; James Donovan, the affable Irish boss, in part because he was badly in need of allies, seemed willing to cooperate with the settlement workers in making the ward a better place in which to live. Despite their statements, however, both Woods and Mrs. Simkhovitch on occasion took part in reform campaigns when evidently they felt the public's interest was being expressed by a political organization.⁵

More successful than Hull House, South End House, or Greenwich House in influencing the politics in their ward was Chicago Commons, founded in 1894 by Graham Taylor. After preliminary and unsuccessful attempts to cooperate with the boss in the ward the settlement men's club managed to defeat him, and then for nearly two decades the settlement effectively controlled elections for alderman in the ward. Instead of running an independent candidate, the settlement concentrated on getting good candidates nominated from the major parties. The settlement workers controlled enough votes so that their endorsement was tantamount to election. The Commons had the advantage of being located in a ward where the local political boss had little real power. But Taylor alone could not have made his settlement into a

city. It was from these gangs that the ward heelers as well as the bosses got their leadership experience. The political boss often remained in power, they learned, through a combination of ruthlessness and genuine neighborliness. There was an element of truth in Johnny Powers's bald statement: "The trouble with Miss Addams," he announced on one occasion, "is that she is jealous of my charitable work in the ward." He was a friendly visitor all right; he gave away turkeys at Christmas time, provided free passes on the railroad, bailed men out of jail, and got the unemployed jobs. There was no charge, no forms to fill out (as there always were at the Charity Organization Society). The only thing expected in return was a vote cast in the proper way on election day. Despite the obvious corruption of the boss, no matter how he robbed the ward, he was known for his philanthropy rather than for his dishonesty. The settlement workers, however, learned from the politicians. Although they soon discovered they could not compete in handing out favors, they could emulate the politician's real concern for the problems of his constituents. They could be a little less critical of the present situation, talk less about their elaborate plans for the future, and concentrate, as the bosses did, on making their reforms "concrete and human."⁶

In part because of their vantage point in a working-class neighborhood and their close observation of local politics, settlement workers often put less emphasis than some reformers on the revision of a charter or the defeat of a corrupt politician. They could appreciate the usefulness of the boss even as they were in despair at his lack of civic pride. Jane Addams decided it was not worthwhile to oppose Powers after he had twice defeated her candidate. Most settlement workers soon realized that, even if it were possible to defeat the local boss, it was impossible to accomplish much in one ward. For this reason they were often active, though somewhat cautious, participants in a variety of municipal reform campaigns, especially in Boston, New York, and Chicago.

Settlement workers seldom ran for political office in the city, rather they served as campaign managers, advisers on policy statistics gatherers, and "brain trusters" for reform administrations. In Boston in the 1890s Mayor Josiah Quincy often depended on the advice and aid of Robert Woods in attempting to provide the city with public bathhouses, gymnasiums, and playgrounds. In Boston as in other cities, the settlements contributed to municipal reform by demonstrating the need for action, by initiating kindergartens,

successful political machine. He was aided by a group of young, politically oriented social workers who, unlike the settlement pioneers, consciously sought to make the settlement a base for political reform in the ward and the city. Such men as Allen T. Burns, who came to the settlement after graduate work at the University of Chicago, and Raymond Robins, who wandered into Chicago Commons in 1901 after he had been a coal miner, a fruit grower, a lawyer, and a minister, became experts at managing political campaigns. They made surveys, filed reports, checked for voting frauds, organized political rallies and torch parades, and distributed posters and handbills. Most important, they became acquainted with the people and the politicians in the ward and the city. For Burns and Robins, Chicago Commons and the seventeenth ward provided practical lessons in political reform that they utilized for years after they left the settlement.⁶

Chicago had no monopoly on politically active settlement workers. James B. Reynolds, an ordained Congregational minister, gave up his work for the YMCA in 1893 to become head resident of University Settlement in New York. As early as 1896 he urged a group of social workers to "Go into politics." "Be earnest, be practical, be active," he advised, "political reform is the great moral opportunity of our day." To Henry Moskowitz politics was more than a moral opportunity; it was a way of life. Unlike most of the settlement workers, Moskowitz, a Rumanian Jew, had grown up in a tenement on the Lower East Side. He was inspired by classes at Neighborhood Guild and eventually became a settlement worker himself at Madison House. He battled the boss in the ward, fought for better city government, and dreamed of the day when there would be a settlement in every neighborhood in the city to counteract the influence of the political machines. Like Raymond Robins, James B. Reynolds, and Graham Taylor, he believed the settlement could become the antidote to boss rule in ward politics and the base for political reform in the city.

The politically minded settlement workers, whether they took an active part in local politics or not, learned a great deal about the nature of politics in the downtown wards of the great industrial cities. Many of them, especially Roberts Woods and Jane Addams, contributed to a better understanding of city politics through their writings. They discovered, for example, that often the political machine depended on an elaborate structure of boys' gangs that duplicated in miniature the political organization of the

playgrounds, and bathhouses, and by then convincing the municipal authorities that it was the city's responsibility to take them over and expand their usefulness. In the first decade of the twentieth century, Boston settlement workers played important roles in the nearly futile campaigns of the Good Government Association to bring honesty and reform into the city government. In the reform campaign of 1909-10, four young men closely associated with South End House virtually ran the unsuccessful campaign of James J. Storrow. One served as his campaign manager, another as his assistant campaign manager, a third as his personal secretary, and a fourth as the secretary of the Good Government Association. In the long run, the settlements' most important contribution to a better city government may have been through their education of a generation of young men in the tactics of municipal reform and the training of a group of experts in city administration.¹⁰

In New York, James B. Reynolds was a prominent member of the Citizens Union, and he was in part responsible for drafting Seth Low, the president of Columbia University and a member of the University Settlement Council, to run for mayor in 1901. Reynolds worked behind the scenes to manage Low's campaign and enlisted the support of his settlement friends, especially Lillian Wald of Henry Street Settlement, Henry Moskowitz of Madison House, and Elizabeth Williams of College Settlement, in the campaign. When Low was elected, Reynolds became his personal secretary and closest adviser. For two years the settlement workers, having a direct line to the mayor, used it to promote better housing laws, more playgrounds, and a city-supported system of visiting nurses in the public schools. Lillian Wald and the others at Henry Street Settlement were primarily responsible for the latter innovation. They had been troubled for some time by the number of children prevented from going to school because they had eczema, hookworm, or some other disease. Doctors had been inspecting the students in the city for several years, but no one made any attempt to treat the ill children. Low's reform administration only complicated a difficult situation, for it made the inspection more rigorous but did nothing to treat the rejects. Because she knew Mayor Low and many other officials in his administration, Lillian Wald was able to suggest a solution. She offered to supply visiting nurses who could work with the doctors and treat the sick children. Before she began, however, she made

the city officials promise that, if the experiment proved successful, they would maintain it with city funds. After only one month the Board of Estimate appropriated the money to hire school nurses and soon the experiment was being copied in other cities. Lillian Wald and other settlement workers often accomplished much because they were respected and listened to by at least some of the politicians who occupied positions of power in city hall and the state capital.¹¹

Sometimes the settlement worker's entry into the arena of municipal politics was concerned with opposition to a proposed measure rather than with a positive suggestion for reform. This was the case in 1905 when the settlements on the Lower East Side banded together to defeat a proposed elevated loop that would have connected the Brooklyn and Williamsburg Bridges. The settlement workers feared that the loop would cause needless blight and more congestion in one of the most crowded areas in the city. They favored a subway and suggested making Delancey Street into a boulevard. Lillian Wald, Florence Kelley, and Charles Stover, with help from housing reformer Lawrence Veiller, led the campaign that helped to defeat the measure. Stover, who had spent a lifetime fighting for more playgrounds in New York, called the first meeting and enlisted the support of many organizations on the Lower East Side. Sometimes the settlement workers had a difficult time convincing their immigrant neighbors of the need for opposing a ward boss or for supporting a reform bill, but this time it was easy to win their cooperation. The settlement workers organized mass meetings, sent out letters to influential people, persuaded newspapermen to present their point of view, and bombarded the city council with letters and petitions. Henry Street, College, and University Settlements handled most of the clerical work, gathered most of the names for the petitions, and helped arouse their members and supporters to protest the measure. They had a lot of help during the campaign. One source of aid they never suspected. Only after the measure was defeated did they learn that an unknown businessman, who feared the elevated loop would ruin his business, had spent fifty thousand dollars to oppose the measure. Whether it was bribe money or the aroused social conscience of the Lower East Side that caused the defeat of the elevated loop, the campaign illustrates how settlement workers could organize neighborhood opinion and bring that opinion to bear on public officials.¹²

were drafted by Florence Kelley who, more than anyone else, led the crusade against child labor. There was little publicity or fanfare in the beginning. Florence Kelley remarked to Henry Demarest Lloyd: "We want to get them out of committee before the editorial column raises its voice in defense of the infant newsboys and the toddling 'cash' who will both come under its provisions." Persuasion was more important than publicity in the beginning. Jane Addams led a contingent of social workers, labor leaders, and enlightened businessmen to the state capital to testify before the Senate Committee on Labor, to display impressive statistics, and to tell human stories about the results of child labor. Alzina Stevens, a Hull House resident and also a member of a labor union, got workingmen and women to write to the members of the Senate committee. George Hooker, a settlement worker and ordained minister, got the support of various members of the clergy in Chicago. When the amendments were reported out of committee, the settlement workers made sure they got the proper publicity in the newspapers. They also prepared pamphlets and scrapbooks filled with clippings demonstrating the need for better child labor laws and sent them to every member of the state legislature. The amendments passed; they did not end the problem of child labor by any means, but their passage illustrates the way settlement workers operated realistically in state politics.¹³

In New York a committee of settlement workers led by Robert Hunter organized in 1902 to protest against the incredible conditions of labor among children in the city. Florence Kelley, now in New York as general secretary of the National Consumers League and a resident of Henry Street Settlement, along with young men and women like William English Walling, Ernest Poole, and Lillian Wald, took on the task of collecting information, arousing public opinion, and lobbying for better laws at Albany. J.G. Phelps Stokes, a wealthy young Yale graduate and resident of University Settlement, used the staff in his father's uptown office to turn out propaganda in favor of more effective child labor laws. The New York Child Labor Committee played an important part in the passage of a better child labor bill for New York in 1903; it also became the nucleus of the National Child Labor Committee.¹⁷

Just as the child labor reformers in New York began to realize in the first decade of the twentieth century that reform to be effective would have to be organized on the national level, so settlement workers in several cities began to devote more and more

In Chicago, Graham Taylor, Raymond Robins, and an energetic group of young settlement workers, who became experts at ferreting out the records of candidates, worked closely with the Municipal Voters' League and had some success in electing honest and well-qualified aldermen to the city council. Early in the twentieth century Hull House, which Henry Demarest Lloyd liked to call the best club in Chicago, served as the headquarters for a well-organized but futile attempt to promote the municipal ownership of street railways. The settlement at its best became a clearinghouse for reform and a meeting place for reformers.¹³

Settlement workers played important roles in several kinds of municipal reform campaigns. Many would have agreed with Jane Robbins. When asked why she was so interested in politics, she replied, "I never go into a tenement without longing for a better city government."¹⁴ Most settlement workers, however, soon learned that to improve the tenements and the working and living conditions in the city, it was necessary to go beyond city hall to the state capital and even to Washington. Much more important, in the long run, than the settlement workers' attempts to defeat the ward boss or elect a reform mayor was their influence on state and national reform legislation.

Robert Bremner notes the important role that social workers played in communicating to the public the great need for reform. This of course they did, but they also played a large part in the practical task of getting bills passed at Springfield, Albany, or Washington. Arthur Schlesinger, Jr., describes the "subtle and persistent saintliness of the social workers." "Theirs," he says, "was the implacability of gentleness."¹⁵ But behind the gentleness many settlement workers were tough-minded realists who understood the way the American political system operated. "It is true, of course, that they were also idealists who sometimes came perilously close to believing that, if they gathered enough statistics and found out enough information about the social evils in America, the solution would follow naturally. Yet a large number of settlement workers became experts not only at collecting statistics, but also at using them to influence public opinion and elected officials. They had learned their politics in the precinct and the ward, not from a textbook, and their experience served them well in Springfield and Washington.

The passage of a series of amendments to the child labor law in 1897 in Illinois may serve as a case in point. The amendments

time to national organizations and national legislation. In addition to the National Child Labor Committee, they helped to organize the National Women's Trade Union League, the National Association for the Advancement of Colored People, a national investigation of women and children in industry, and a national Industrial Relations Commission.¹⁶ Men like William English Walling, Henry Moskowitz, and Paul Kellogg became experts at bringing the right people together and getting a program of reform organized. They worked behind the scenes and so have never received the attention from historians that they deserve. They used much the same tactics on the national level that they had perfected in the ward, the city, and the state. They gathered statistics, collected information, and then used their knowledge and influence to exert pressure on elected officials.

In 1906 when James Reynolds was in Washington lobbying for the passage of a bill that would provide for federal inspection of meat packing plants, he wrote to Jane Addams asking her to "secure a strong expression of public sentiment in Chicago favoring passage of the Beveridge Amendment." Sometimes public sentiment could be effective, but often more direct tactics were needed. The next year Mary McDowell was in Washington lobbying for a bill to provide a federal investigation of women and children in industry. She wrote to Anita McCormick Blaine, the daughter of Cyrus McCormick, asking her to get letters from "conservative employers who have good conditions and are willing to have this significant subject of women in industry freed from confusion." Again in 1912 when Allen T. Burns and Graham Taylor, Jr., were coordinating a social work campaign for the passage of a bill in Congress providing for an Industrial Relations Commission, they asked the settlement workers to get pointed letters addressed to members of the congressional committee from labor leaders and businessmen as well as from social workers and university professors.¹⁹

Despite the realistic political tactics on the local, state, and national level, most settlement workers were disturbed by the slow and halting nature of their attempts to humanize the industrial city. Reform administrations were rarely reelected, and reform bills were often bypassed or ignored. They talked sometimes of the need of a great cause to unite all local efforts. In 1912 when Roosevelt bolted the Republican convention, a group of social workers led by Paul Kellogg and Henry Moskowitz were ready

with a platform of industrial minimums. When the Progressive party adopted their platform, they convinced themselves that this was the great cause for which they had been waiting. Primarily because of the Progressive platform, Jane Addams, Raymond Robins, Henry Moskowitz, and many other young social workers flocked to the new party and threw themselves into the political campaign. They contributed to the religious enthusiasm; they also helped in the realistic task of organizing a new party.²⁰ Edward T. Devine of the New York Charity Organization Society could warn that it was "the first political duty of social workers to be persistently and aggressively non-partisan, to maintain such relations with men of social good will in all parties as will insure their cooperation in specific measures for the promoting of the common good." But Jane Addams felt differently. "When the ideas and measures we have long been advocating become part of a political campaign... would we not be the victims of a curious self-consciousness if we failed to follow them there?" she asked.²¹ To Jane Addams the settlement idea led inevitably to political action even on the national level, and there were a large number of settlement workers who agreed with her.

Of course the Progressive campaign of 1912 seemed in some ways more like a crusade than like politics, and the collapse of the Progressive party and the outbreak of World War I altered, if it did not end, the political interests of the settlement workers. After 1914 there was a little less optimism, a little less confidence that evils could be righted by gathering statistics. It was perhaps more important that after 1914 settlement workers and other reformers became more interested in international affairs and a little less concerned with domestic reform and politics. In the twenties it was not so easy for settlement workers to have confidence in reform, and a new kind of social worker emerged who seemed to be more concerned with professional status than with political action. Something of the settlement workers' interest in political reform, something of their realistic tactics remained, of course, in the twenties and thirties, and something of that tradition survives even today, but it was in the Progressive Era that settlement workers were most concerned with political action—it was a concern that developed from their experience.²² They could not always agree among themselves, but if they took the settlement idea seriously, they became involved one way or another in politics, first in the ward, then in the city, the state, and the nation.

16. *Studies Quarterly*, 2 (December 1906); pp. 24-26; and Lillian Wald, "The East Side in Danger," *Commons*, 10 (April 1906), p. 222.

17. Edwin Burrill Smith, "Council Reform in Chicago," *Work of the Municipal Voters' League, Municipal Affairs*, 4 (June 1900), pp. 347-362; and John Commons to Henry Demarest Lloyd, July 27, 1903, George Hooker to Lloyd, July 5 and 13, 1903, and Lloyd to Edward Bemis, July 30, 1903, Henry Demarest Lloyd MSS; Wisconsin State Historical Society, Madison, Wis.

18. Jane Robbins, "The Settlement and the Immigrant," *College Settlement Association Quarterly*, 1 (June 1916), p. 7.

19. Robert H. Bremner, *From the Depths: The Discovery of Poverty in the United States* (New York: New York University Press, 1956), pp. 201-203; and Arthur Schlesinger, Jr., *The Crisis of the Old Order* (Boston: Houghton Mifflin Co., 1957), p. 25.

20. The quotation is from Florence Kelley to Lloyd, March 2, 1895, Lloyd MSS, and actually refers to the campaign of that year for child labor laws in Illinois. The campaign was not successful and was renewed with similar tactics two years later. Jane Addams to Lloyd, March 16, 1897.

21. Helen Marot, "The Child Labor Movement in New York," *Commons*, 8 (April 1903), pp. 5-6; and J. G. Phelps Stokes, interview, January 22, 1959.

22. Alice Henry, *Women and the Labor Movement* (New York, 1930), p. 109; Mary McDowell, "The Need of a National Investigation," *Charities and the Commons*, 17 (January 5, 1907), pp. 634-636; William English Walling, "The Founding of the NAACP," *The Crisis*, 36 (July 1929), p. 226; and "Movement Under Way For an Industrial Commission," *Survey*, 27 (March 2, 1912), pp. 1, 821-1, 822.

23. Reynolds to Jane Addams, June 7, 1906; Addams MSS. Peace Collection; Swarthmore College, Swarthmore, Pa.; McDowell to Mrs. Eimons Blaine, February 9, 1907; Blaine MSS, McCormick Collection, Wisconsin State Historical Society, Madison, Wis.; and Graham Taylor to Graham R. Taylor, March 10, 1912; Taylor MSS.

24. Jane Addams, "The Steps By Which I Became a Progressive," syndicated article, 1912, Addams MSS; Paul Kellogg, "The Industrial Platform," *Survey*, 28 (August 24, 1912), pp. 668-670; "Jane Addams Tells Why," *New York Evening Post*, August 8, 1912, clipping; Addams MSS; and Henry Moskowitz to Lillian Wald, August 2, 1912, Wald MSS. See also Allen F. Davis, "The Social Workers and the Progressive Party, 1910-1916," *American Historical Review*, (April 1964).

25. Edward T. Devine, "Politics and Social Work," *Survey*, 29 (October 5, 1912), p. 9; and Jane Addams, "Pragmatism in Politics," *Survey*, 29 (October 5, 1912), p. 12.

26. See John Haynes Holmes, "War and the Social Movement," *Survey*, 32 (September 26, 1914), pp. 629-630; Edward T. Devine, "Civilization's Peppil," *Survey*, 33 (February 6, 1915), pp. 518-519; and Paul Kellogg, "To the Unfinished Work," *Survey*, 42 (July 5, 1919), pp. 513-514. See also Clarke A. Chambers, "Creative Effort in an Age of Normalcy, 1918-33," *Social Welfare Forum*, 1961 (New York: Columbia University Press, 1961), pp. 252-271.

Notes and References

1. Robert Hunter, "The Relation Between Social Settlements and Charity Organizations," *Journal of Political Economy*, 11 (1902), pp. 75-88; and *Proceedings of the National Conference of Charities and Correction*, 1902, pp. 302-314.
2. Robert Woods, "The University Settlement Idea," in *Philanthropy and Social Progress* (New York, 1893), pp. 57-97; Cannon Barnett, *Practicable Socialism* (London, 1915); and Jane Addams, "The Objective Value of the Social Settlement," in *Philanthropy and Social Progress*, pp. 27-56.
3. Helen Rand Thayer, "Blazing the Settlement Trail," *Smith Alumnae Quarterly* (April 1911), pp. 130-137; and Jane Robbins, "The First Year at the College Settlement," *Survey*, 27 (February 24, 1912), p. 1,802.
4. A. C. Bernheim, "Results of Picture Exhibition on Lower East Side," *Forum*, 19 (July 1895), p. 612. See also Allen F. Davis, "Jane Addams vs. the Ward Boss," *Journal of the Illinois State Historical Society*, 53 (Autumn 1960), pp. 247-265.
5. "Are Social Settlers Debarred from Political Work?" handwritten MSS, undated, Mary K. Simkhovitch MSS, Radcliffe Women's Archives, Cambridge, Mass.; and Robert Woods, "Settlement Houses and City Politics," *Municipal Affairs*, 4 (June 1900), pp. 396-397.
6. "Minutes of the Seventeenth Ward Council of the Civic Federation, 1895-97," Graham Taylor MSS, Newberry Library, Chicago, Ill. See also Allen F. Davis, "Raymond Robins: The Settlement Worker as Municipal Reformer," *Social Service Review*, 33 (June 1959), pp. 131-141.
7. James B. Reynolds, "The Settlement and Municipal Reform," in *Proceedings of the National Conference of Charities and Correction*, 1896, pp. 140-142; J. Salwyn Schapiro, "Henry Moskowitz: A Social Reformer in Politics," *Outlook*, 102 (October 26, 1912), pp. 446-449; and Henry Moskowitz, "A Settlement Followup," *Survey*, 25 (December 10, 1910), pp. 439-440.
8. See especially Jane Addams, "Ethical Survivals in Municipal Corruption," *International Journal of Ethics*, 8 (April 1898), pp. 273-291; Robert Woods, "The Roots of Political Power," in *City Wilderness: A Settlement Study* (Boston, 1898), pp. 114-147 (probably written by William Clark); and "Traffic in Citizenship," in *Americans in Process* (Boston, 1902), pp. 147-149.
9. Jane Addams, interview in the *Chicago Tribune*, February 19, 1900; and Addams, "Ethical Survivals."
10. Eleanor Woods, *Robert A. Woods* (Boston, 1929), pp. 119-123; George E. Hooker, "Mayor Quincy of Boston," *Review of Reviews*, 19 (May 1899), pp. 575-578; and *South End House Report*, 1910, p. 6.
11. "Reformatory Influence of Social Service Upon City Politics," *Commons*, 6 (March 1902), pp. 3-4; Lillian Wald, *House on Henry Street* (New York, 1915), pp. 46-53; and Wald to Dr. Abbott E. Kitteredge, October 29, 1903, Wald MSS, New York Public Library, New York, New York.
12. James H. Hamilton, "The Winning of the Boulevard," *University Settlement*

Settlement Workers

S Ing. Petrou Francovou o projektu občanských poraden

Co to vlastně občanské poradny jsou? Občanská poradna je zařízení stojící na pomezí mezi státní a neziskovou sférou: Je to struktura, která pomůže občanovi orientovat se v problémech, se kterými si on navi rády. V Anglii poradny vznikly jako příprava neziskového sektoru na II. světovou válku. Ze začátku to bylo především hodné sponzory, ale postupně se vše vypracovalo a profesionalizovalo.

Především se týká sociální problematiky, rodinných a mezilidských vztahů, vůbec, lidských práv, pracovních-právních problematiky, bydlení, spotřebitelských vztahů aj.

Co se zatím podařilo?

Máme už zpracovanou kartu občanských poraden, mihlální standardy, upravujeme stávající, máme připravovanou smlouvu s dobrovolníky, vyjasňujeme si právní záležitosti, kdo za co odpovídá. A teď probíhají debaty o tom, zda založit asociaci občanských poraden. Jde nám o to vypracovat model tak, aby fungoval, a teprve v další fázi ho chceme úplně rozšířit. Je potřeba nejdříve vypracovat něco, co se dá předat. Prozatím nemáme informační databázi, ale máme podány grant na Ministerstvu práce a sociálních věcí a doufáme, že ho dostaneme. Dlouho však bude ještě trvat, než se dostaneme na úroveň Anglie. Tam poradce sáhne do patřičného šanonu, podle indexu, všechno najde a okamžitě může říci odpovíď, která je naprosto aktuální a srozumitelným výkladem zákonů. Navíc psáno: lidovým jazykem. Např. lidé do poradny přijdou s problémem; že odcházeli z práce za nějakých trochu komplikovaných podmínek a nevědí, jestli mají nárok na odstupné. Nebo dostali upomínky od soudu kvůli dluhům. Ten člověk třeba vůbec neví, co s tím. Poradci zjistí, jaké má tekový člověk příjmy a výdaje, a podstátě s ním sestavují rodniny rozpočet. Zkoušenost ukázaly, že lidé sami musí řešit svůj problém, že poradna to nemůže vyřešit za ně. Když to udělá, tak ten člověk přijde do roka zase se stejným problémem.

Proto v Anglii vytvořili systém školení poradců tak, aby klienty vedli k samostatnému řešení problémů. Někteří stačí číst praktickou radu, něco vysvětlit a klient už je schopný jednat samostatně. Když ne, tak mu poradci třeba pomohou napsat dopis nebo zatelefonují na nějaká úřady. Tak existuje možnost, že toho člověka zašloupají i u soudů.

SOCIÁLNÍ PRÁCE 0/98

Řekla jste, že všechno funguje z výzvěsmné části na dobrovolné bázi. Nemáte neochoty, že naše podnikácká společnost neposkytuje dostatek kvalitních dobrovolníků pro tuhle práci?

No, ze začátku jsem tylo obavy měla, ale loňský rok mi je rozpuhl. Poradna musí mít profesionální jádro - vedoucího a minimálně na půl úvazku ještě jednoho pracovníka. Dobrovolníci budou ze tří skupin. Hlavním zdrojem jsou studenti, tedy hlavně studenti sociální práce v rámci práce. Druhá možnost jsou matinky na mateřské dovolené a třetí skupinu tvoří mladí důchodci.

Jak by měl být poradce disponován? Co by měl umět?

Dobrovolníky je potřeba vybírat velice opatrně. Zdaleka ne každý, kdo má zájem, se může stát poradcem. Školení těchto pracovníků je zaměřeno na to, aby si lidé byli schopni uvědomit své bloky nebo slabá místa. Je-li někdo například křesťanem a přijde mu do poradny satanista, musí se chovat nepochybně neutrálně. Pokud toho není schopen, tak musí pozvat nějakého jiného odborníka. To samé se týká třeba interrupci nebo rasistických otázek. Jde o to ponechat klientovi plnou svobodu rozhodování. On nesmí být ovlivněn a ten, kdo s ním vede rozhovor, ho nesmí manipulovat ani do něčeho, o čem si myslí, že je dobré. Měl by mu neutrálním způsobem naznačit možnosti a říkat, nechť na

21

Obáváte se nějakých kolizí mezi poradnami a místními úřady?

Asi budou, protože svým způsobem je poradna určitá kontrola úřadu. Ale zase na druhou stranu poradny úřadům mohou hodně pomoci. Pokud se vše podaří, tak na úřad přijdou z poradny poučení lidé, kteří budou vědět, kam jít a co říci.

Celou koncepci považují za výchovu k základním lidským právům a demokratickým hodnotám.

Myslím si, že by poradny měly být pro normální lidi s běžnými problémy, a s tím bude trošku problém. Do těch současných poraden chodí totiž hlavně lidé, kteří mají hodně velké problémy. Třeba bezdomovci, kteří nemají doklady, práci, nemají nic.

Vřově. Když k nim přijde člověk - bezdomovec, záhadou s tím potřebuje mít zajištěnou koordinaci a ním postupně pracovat. Pomáhají mu zavolat nějaké bydlení, práci. Řada akutních problémů se řeší tím, že se tam tyto lidé ubývají. Ale poradny by neměly být spojeny s ubytováním. A bude dost obtížné to oddělit.

V poradnách zapojených do sítě se bude provádět analýza dotazů, které se registrují, a budou se statisticky zpracovávat. A to by mělo být podkladem pro připomínky do parlamentu a místních zastupitelstev. Poradny budou upozorňovat na to, co lidi nejvíce pálí, budou ukazovat možná řešení, dávat návrhy, jak zákony upravit. V Anglii síť poraden zároveň připomínkuje.

Co se myslí pod pojmem "sociální" u nás a co v Anglii?

Co se týče sociální politiky, v Anglii je to všechno chápáno velmi široce. U nás je sociální politika velmi užší, vypadá jako podmožina té anglické. Tam do ní patří v podstatě veškeré občanské problémy lidí, problémy s bydlením, spotřebitelské problémy, v podstatě všechno to, co obsahuje téma občanského poradenství.

V Anglii se víc než u nás respektuje individuální svoboda lidí a právo mít vlastní názor. Sřadovoparoství je takové, že si lidé koukají jeden druhému do talíře.

Dalo by se říci, že sociální politika u nás je šitá tak, aby vyhovovala institucím, které ji provádějí? Tak bych se to neodvažovala formulovat, ale něco na tom bude.

Děkuji za rozhovor.

U vzdelání poradců přitom nejde. Důležitější je jejich lidský postoj.

si projít poradce nějakými kurzy?

U systému školení budeme upravovat podle anglického systému, který je velice propracovaný a z nich věcí lze určitě částečně převzít rovnou. Z Anglie sem do dvou až tří let přijdou dva roky jezdit školitelé a lektori. Doufám, že se vyvíjejí své vytvořené síť vlastních poradců.

to všechno skvěle, ale poměrně nákladně. Jak je princip financování této aktivity?

Práce jsou velkým problémem. Od začátku je to poradna samostatná a musí si na sebe penězů získat. Centrálním orgánem sdružení poraden je vzdělávací centrum. Já jsem zatím jeho jediný pracovník.

zameštanec. Ze začátku jsem předpokládala, že ubíle dobou už nás bude několik. Jde tak o to, že každá strana potřebuje mít zajištěnou koordinaci a finanční nadace, které třeba na tento projekt něco dali, čekají, kdy dá něco česká strana, aby se tím se projevuje naše vůle, aby to lada byla.

mama ovšem nechci budovat poradny, musíme uvažovat s těmi, které už něco podobného dělají a se nám hlásí spousta.

částečku je jasné, že taková síť poraden nemůže fungovat na základě grantů. Ministerstvo práce a sociálních věcí leď v rámci přípravy návrhu zákona občanskými pomoci zařadilo občanské poradenství jako druh poradenství, který obce budou muset poskytnout svým občanům. My jsme přišli s návrhem ucelené koncepce v době, kdy se to setkal s potřebou všeobecného poradenství. Poradny tedy v budoucnu mohly být financovány tím způsobem, že by obecni úřad vypsal veřejnou soutěž na vlastní kladele důraz na to, aby poradna byla součástí obecního úřadu? Proč by samostatná?

podstatná věc. Když totiž člověk na úřadu nepojede, tak v podstatě nemá možnost se na lom úřadu v poradně odvolat. Poradna má svou nezávislou instanci, která pomůže lidem odvolacím řízením proti úřadu. Tak často lidé vědí, co se na úřadě dozvědí, a chtějí si to ověřit. A my bychom byli rádi, aby občanské služby k tomu sloužily.

n problémem úřadu je lidský přístup. Úřad by podobně dával větší důraz na informaci se než na toho člověka. Ale často je informace hodná, proto mi je přístup k člověku.

měla vypadat taková ideální poradna? Já bych měla minimálně dva pracovníky a nějaký spolupracovníky, třeba právníka, byt by měl chodit jen jednou týdně.

SOCIÁLNÍ PRÁCE 0/98

Cile a principy

Občanské poradny mají dva základní cíle: Informovat a podávat rady klientům, aby nestrádali nedostatkem znalostí svých práv a povinností, dále aby věděli o dostupných službách a aby uměli své požadavky a potřeby efektivně vyjádřit. Druhým hlavním cílem je zkoumat vlivy na rozvoj sociální politiky a služby jak v měřítku místním, tak celonárodním.

Občanské poradny poskytují služby, které jsou: svobodné

důvěrné

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

nezávislé

SOCIÁLNÍ PRÁCE 0/98

23

judgements about the relative priorities to be accorded to various groups of needy people. These fundamental questions seem to call for political solutions. But politicians are reluctant to try to answer them, they often respond by providing roughly the mixture as before. In chapter 3 it was suggested, moreover, that the British form of democratic politics does not provide very satisfactory mechanisms for settling issues of this kind. Often the key issues are pushed back to the administrators and professionals, and believed to be matters for expert judgement. This is an issue that will be raised again in chapter 7 on the health service.

THE PLACE OF SOCIAL WORK IN THE SOCIAL SERVICES DEPARTMENTS

One of the most difficult elements for forward planning and priority determination within social services departments is that part of the service that is provided by social workers and related staff. It has already been suggested that many of the needs for social work help are seldom expressed, at least not in any straightforward sense. The pressures that lead to calls for more social work come from the anxieties of the public and politicians about child abuse, the deterioration of old people who live alone, or the disturbance caused by aggressive, mentally ill people; for example. These are issues of social control as much as of service. Pressure also comes from the many requests that come to social services departments that are not so much for specific services as for help with a wide range of problems of poverty and deprivation. Social work is seen as having a contribution to make to the problems of underprivileged communities in many different ways: indeed, often these expectations go far beyond the profession's capacities, particularly when political and economic problems are perceived as social or individual ones.

There is a wide but essentially diffuse demand, therefore, for the services of social workers. Forward planning exercises in social services departments find it difficult to categorize the actual contribution made by social workers. Social workers, inasmuch as they seek to protect their day-to-day activities from hierarchical scrutiny

volunteers). Second, if at the core of the social work task lies intensive work with individuals with special problems, to what extent can such work be done in public authorities and, if it can be done there, what arrangements need to be made to protect this case-work from the other pressures upon social work time? Third, and alternatively, if a wide range of work with problems of deprivation is to be performed by social workers, how are the boundaries to this work to be determined, and what are its implications for relationships between social services departments and other agencies?

The traditional model of social work, with its concern with individual problem-solving, sees as its key method 'case-work', requiring intensive relationships with individuals and families. But two other approaches to social work given increasing attention these days are 'group work' and 'community work'. To these should be added a fourth, an 'integrated' approach embracing all of the other three approaches according to the demands of situations.¹⁶ Group work clearly has a place within the statutory framework for local authority social work. This is emphasized by the inclusion within the 1969 Children and Young Persons Act of provision for 'intermediate treatment', involving help to delinquent children through shared activities with others. The position of community work is more controversial. This kind of work involves working with communities to help them solve their own problems. There is however a radical school of community work which stresses the importance of the mobilization of groups against the power structure in the community. There is scope for argument, first, as to whether this work really is social work and, second, whether it has a place within the framework of the local authority social services department. Schools of social work offer community work training, or a community work option, to their students. But community workers are also trained in other ways. Local authorities employ community workers to some extent, and some authorities tolerate relatively radical activities. They vary in the extent to which they see a need to integrate this work with social work.

There is one further dimension to the debate about the social work task which must be mentioned here. Before the integration of local authority social services departments, many social workers specialized by client group; indeed, this specialization was deter-

their own uncertainty about their work, and by controversy within the profession about the essential ingredients of the social work task.

There has been in recent years an extensive debate about what social work is, and a related one about whether it can be practised within local authority social services departments. This seems to have various interlocking dimensions. There is a concern about the relationship between social work and a variety of, perhaps more mundane, supporting tasks that may be performed. Thus Butrym¹² distinguishes between:

- (a) 'provision for the quality of inner life', which she regards as the social work task, above all;
- (b) providing 'support and containment', which is partly a social work task but may also be performed by others including volunteers;
- (c) dealing with 'matters of right and entitlement', where social workers need to know of the services available but should not be concerned with day-to-day administration;
- (d) dealing with other agencies, where the social worker's task is to transmit relevant needs 'to appropriate institutions and to press for necessary changes to policies'.

A British Association of Social Workers working party has similarly published an elaborate attempt to distinguish some of the more complex tasks which require special skills, including in particular skills in dealing with interpersonal relationships, from more mundane activities.¹³ A quasi-official investigatory committee which looked at this issue in response to growing criticism of social work broadly endorsed, in a report published in 1982, these attempts to distinguish a core of social work expertise from the wider activities surrounding it.¹⁴

But critics of social work have condemned the quasi-psychiatric emphasis in some of this theorizing, suggesting that above all social workers should give relatively straightforward and practical help to people trying to cope with problems of deprivation.¹⁵ The significance of this debate is, first, its implications for the balance to be

mined largely by the department within which they worked. Part of the case for integration of the personal social services was the argument that social work involved skills usable with, or transferable to, varying client groups. The new generic departments matched a generic concept of social work. The initial problem for most departments was to get social workers from different backgrounds to work together. To this end the generic approach was emphasized. Once the achievement of integration was no longer an issue, social workers began to explore the scope for specialization within the generic department. This specialization might be in terms of methods of work, or in terms of kinds of problem tackled; but it may also be a return to client group specialization.

At the same time, however, an informal, *de facto* kind of specialization is developing within departments. Child care work is seen as particularly deserving of expert attention. This may be attributed to a variety of things: the clear statutory requirements about visiting and reporting where the courts are involved with child care problems, the very high anxieties raised within social work and the public at large by child abuse and neglect, and the importance within the departments of staff with children's department backgrounds. Mental health work is also seen as important in some areas, and its underlying significance is emphasized by the emergency powers possessed by social workers. Work with the mentally handicapped, physically handicapped and elderly, on the other hand, is seen as less pressing and more routine. The consequence is that child care work and sometimes mental health work is regarded as requiring the attention of the most experienced qualified staff, while the other activities are more readily delegated to others. Social work teams are likely to contain some qualified staff, some unqualified social workers (long-standing social work staff who have not yet received training, and new staff who are often employed for a while as trainees before secondment to courses), and some social work assistants (or social services officers). Matching this hierarchy of 'skill' there tends to be a hierarchy of work on the lines suggested above. Often social work assistants are the only 'specialists' in work with the elderly.¹⁷

Recently, attempts have been made to ensure that real specialization occurs in social services departments as opposed to this *de facto* specialization with its unfortunate assumptions about kinds of

clients and levels of work. However, the argument for and against specialization continues to be a live one. One movement back against specialization has emphasized the need for social workers to relate to small areas or 'patches'.¹⁸ This derives its strength from the concerns with community work or with 'integrated' work discussed above.

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE PERSONAL SOCIAL SERVICES AND INCOME MAINTENANCE

Key issues in the British system are clearly the relationship of these services to the health service and to the other departments of local government. Some of the functions that today are within the social services departments have at earlier times been within local authority health, education or even housing departments. However, further back in time, before 1948, there was a strong association between the personal social services and income maintenance within the poor law. It is worthwhile to look a little more at the separation of these two services that exists today, and at some of the factors that partially undermine that separation, particularly because they have important implications for some of the dilemmas about the social work role.

The political commitment, in the 1940s, to separating income maintenance from the personal social services was influenced by a hatred of the poor law. It was seen as possible to develop services for all freed from the stigma of the means test and the workhouse if the National Assistance Act of 1948 gave all income maintenance responsibilities to a national body and the duty to provide residential and domiciliary care to the local authorities. The services for children were given a quite distinct identity by the Children Act of 1948, and developed their own special approach to community care within the children's departments of the local authorities. A concept of social work was able to develop, very different from that within the American welfare departments, where income maintenance and social work are closely linked. Social workers, regardless of their political persuasion, have come to see it as very important that they are able to give aid, advice and support to their clients without

include arguments about the extent to which the rich can hide their pathology, or seek help from sources other than social services departments; about the extent to which poverty causes social pathology and vice-versa; and about the extent to which this 'deviancy' simply involves a labelling of the non-conformity of the poor. The fact is however that it is primarily low-income people who become the clients of publicly employed social workers.

It is this fact that leads many who have written about social work to stress the importance of a relationship with the poor that does not include responsibility for their incomes.²¹ Yet at the same time many social workers recognize a need to help clients with their income maintenance problems. There is a power, under Section One of the 1963 Children and Young Persons Act and under a related but rather more all-embracing provision in Scotland, enabling money payments to be made to help social services clients where these might assist in keeping children out of care. Here, then, is a statutory recognition of a connection between lack of money and social pathology. Yet this power is comparatively little used, and several writers have drawn attention to the danger that it might be used to reward good behaviour and become a social control device within social work.²² In general, an alternative approach is preferred in which social workers assist clients to claim benefits from other agencies. The complexity of British income maintenance policies (which chapter 5 perhaps illustrated) makes this an important task. The problem here for social workers is that it may come to dominate their work. Other aid and advice agencies do exist, including notably Citizens Advice Bureaux, but are insufficient for the need; social workers face a further problem in determining when their help is needed with income maintenance problems and when they can refer on to others.

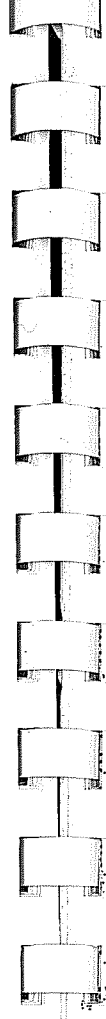
THE ROLE OF THE VOLUNTARY SECTOR

Reference has already been made to the 'mixed economy of welfare', voluntary agencies are, alongside family, community and private enterprise, an element in this of considerable importance. Voluntary organizations carry out many functions on behalf of

at the same time having responsibilities for their incomes. What this implies is that, whereas personal social services under the poor law were essentially for the poor, and were very involved in the control of the lives of the poor, today in the British system it is possible to conceive of the benefits of the services as available to all without discrimination.

That, then, is the ideal; the reality is a little different.¹⁹ It is clearly the case that a very high proportion of the users of the personal social services are low-income people. It is quite hard to envisage a situation in which it could be otherwise. The peculiarity of the personal social services is that they are concerned with a range of benefits that is also provided in other very different ways, by both commercial enterprises and voluntary activities. The very existence of a statutory group of services of this kind poses some delicate questions about the nature of the balance between this and individual, family and community, provisions. The assumption is that the statutory provisions are necessary when the others fail. Politicians get worried about the possibility that private responsibilities will be abandoned in favour of public ones. This is possible; it is in the nature of statutory intervention into areas generally the realm of private action that it may alter behaviour. However, the evidence is that typically those who seek help from the personal social services do so when other possibilities no longer exist. An absence of other ways of meeting such needs is particularly associated with poverty.

Several connections between income maintenance and the personal social services therefore exist. Many of the services are rationed by means of charges, motivated at least partially by that political concern to keep down the expected volume of demands upon the service. If charges are not to deter the poor, however, they must be abated through means tests. These need to be related to the other means tests within the social security system. That is one connection; the other is more complicated and more clearly explains the social work concern about separation of their service from income maintenance. There is a correlation between the forms of social pathology that come to the attention of social workers—delinquency, child abuse, even publicly threatening mental illness—and poverty.²⁰ It is difficult to summarize here a very complex, and deeply value-laden, debate. Strands within it

social services departments. These entail large grants, and in some cases the voluntary component of the work is small. Thus some departments use a voluntary agency to provide a range of services to the blind. A service widely provided in this way, but involving a large component of voluntary work, is the 'meals-on-wheels' service. The Women's Royal Voluntary Service is often responsible for this.

Social services departments also help to support the activities of voluntary organizations. These range from large organizations offering special forms of residential and domiciliary care to quite small local community ventures. While some of this work may be meeting needs that would otherwise be met by the departments, in many cases the voluntary ventures that are subsidized undertake tasks that are quite distinct, and are perhaps innovative.

There is a variety of ways in which individual volunteers are used in the personal social services. They may be deployed under the auspices of voluntary agencies. They may be organized under schemes requiring community services of convicted offenders, or schemes to provide work for the unemployed in return for special allowances (should those in these two categories properly be called volunteers?); or they may be individuals who undertake, by direct arrangements with departments, to help with particular tasks. A wide range of tasks may be involved: supportive visiting of clients, taking people from residential homes out in cars, helping social services clients with decorating or gardening, helping to run clubs and day centres, and so on.

All this voluntary input into the personal social services may be seen as helping to multiply the amount and range of services available for a given amount of public expenditure. It may also be seen as adding a community dimension to a service that is in danger of becoming too bureaucratized or professionalized. Some of it is a logical extension of the way in which the personal social services are called in to replace or buttress independent caring in the community. It may be seen in this way as helping to put back a community support system that, in the best of all worlds, should have been there.

However, there are problems about this balance between statutory effort and voluntary effort. It may be seen as a way of achieving personal social services 'on the cheap', with departments helping to

provide partial and inadequate voluntary services instead of meeting their obligations to provide more comprehensive direct ones.

While above it was suggested that volunteer services may be better than bureaucratic or professional ones, they may alternatively be worse. Social workers who are reluctant to make use of volunteers suggest that they may be unreliable, they may be indiscreet, they may give gratuitous advice where none is desired, and they may give bad advice and interfere in problems they do not understand.²¹ Voluntary help typically comes from people who are very unlike the people who need help—groups such as middle-class, middle-aged, married women are prominent among the ranks of volunteers.

It may be argued that what is needed in many situations is the development of community-based self-help activities, not the importation of volunteers from outside. On the other hand it would be rash to suggest that this form of voluntary activity is without its problems. Some of the points about reliability and discretion certainly apply with this form of voluntary activity. Equally, encouraging situations in which communities help themselves may also be seen as providing social services on the cheap. If it is not to be seen like this then another problem must be confronted, that community self-help may also entail the making of demands for new services from the departments. This form of voluntary activity may therefore imply situations in which departments subsidize their own pressure groups. Some social services departments have been able to accept relationships with the voluntary sector that involve this. However, many others have been unwilling to see volunteers in other than traditional, supplementary, service-giving roles.

THE RELATIONSHIP BETWEEN PERSONAL SOCIAL SERVICES AND THE HEALTH SERVICE

In many respects the concerns of the health service and those of the social services departments overlap. The following are a few key examples. In the planning of services for the elderly, the mentally ill, the mentally handicapped and the physically handicapped attention has to be given to the way in which people are likely to require

mixtures of health care and social care. In this example what is particularly relevant is the modern concern to maximize care within the community rather than inside institutions. What this implies is a combination of medical care from general practitioners and community-based nursing staff, on the one hand, and social care from home helps, social workers and so on, on the other. Deficiencies on either side may have to be made up by extra services on the other.

The discharge of patients from hospital in itself has substantial implications for personal social services provision. It is important that social support services are readily available at this stage. Hence day-to-day co-ordination between the two services is crucial. Reference has already been made to the extent to which discharge of people from geriatric wards will have implications for residential homes. Conversely, when old people's homes can no longer cope with their sickest inhabitants hospital services need to be readily accessible. Indeed, this two-way exchange encourages forms of 'trading' between the two departments.

A very different example of the need for inter-service, co-ordination and co-operation is supplied by the problem of child abuse. Non-accidental injury to children is frequently discovered by doctors and health visitors, yet it is the social services departments that have the responsibility for preventative and legal action in these circumstances. On the other hand, where social workers suspect child abuse they may need medical confirmation of their suspicions. Once child abuse is suspected continued vigilance is necessary. Sometimes it is a health service worker who is best placed to maintain a watching brief, sometimes it is a social worker. In many cases both departments accumulate evidence on this problem; it is important that they share that evidence both formally through case conferences and informally.²⁴

These are just a few examples of situations in which the relationship between the two services is significant. Many others could be given, both where joint planning of services is important and where joint action and cross-referral is required. Their importance has led DHSS to encourage, and the local agencies to adopt, a variety of means of developing links.

At the service planning level the DHSS has led the way by emphasizing the need to look at national and personal social

158 *The Personal Social Services*

services together.²⁵ Within individual localities they have encouraged the development of formal joint planning activities. A particular stimulus to this has been provided by joint financing. Money from within the health service budget is made available to help to finance projects within the social services departments that can be considered to meet needs that might otherwise have to be met by the health service. In the long run social services departments are expected to take over the full cost of these ventures. They are therefore suspicious of them, but this has not deterred a wide range of developments. They have certainly required the two agencies to relate more closely on such planning. At the time of writing joint financing is under review. Expenditure controls have diminished its relevance but this may be merely a temporary setback. Ways of developing it and extending it, perhaps to embrace other agencies such as housing and education departments, are being examined. It seems to have been an important device for facilitating joint approaches to welfare needs.

Joint planning is seen also as helping to stimulate joint working. On matters of day-to-day collaboration there has not been the same emphasis upon formal devices, but efforts are made to bring field-level staff together. Much progress is being made in individual localities. Sometimes the key problems are not so much relationship problems between the field practitioners as situations in which it is more distant people who make key decisions or command key resources. However, there are also many problems for co-operation at the field level that arise out of professional jealousies, problems in understanding each other's tasks and constraints, and different perspectives on problem causation.

CONCLUSIONS

The responsibilities of the social services departments, in England and Wales, involve a wide collection of activities. These range from the provision of relatively precise benefits through a variety of residential and day care facilities, to a number of very personal and individualized services. They include a high proportion of the social work practised in this country.

mixtures of health care and social care. In this example what is particularly relevant is the modern concern to maximize care within the community rather than inside institutions. What this implies is a combination of medical care from general practitioners and community-based nursing staff, on the one hand, and social care from home helps, social workers and so on, on the other. Deficiencies on either side may have to be made up by extra services on the other.

The discharge of patients from hospital in itself has substantial implications for personal social services provision. It is important that social support services are readily available at this stage. Hence day-to-day co-ordination between the two services is crucial. Reference has already been made to the extent to which discharge of people from geriatric wards will have implications for residential homes. Conversely, when old people's homes can no longer cope with their sickest inhabitants hospital services need to be readily accessible. Indeed, this two-way exchange encourages forms of 'trading' between the two departments.

A very different example of the need for inter-service, co-ordination and co-operation is supplied by the problem of child abuse. Non-accidental injury to children is frequently discovered by doctors and health visitors, yet it is the social services departments that have the responsibility for preventative and legal action in these circumstances. On the other hand, where social workers suspect child abuse they may need medical confirmation of their suspicions. Once child abuse is suspected continued vigilance is necessary. Sometimes it is a health service worker who is best placed to maintain a watching brief, sometimes it is a social worker. In many cases both departments accumulate evidence on this problem; it is important that they share that evidence both formally through case conferences and informally.²⁴

These are just a few examples of situations in which the relationship between the two services is significant. Many others could be given, both where joint planning of services is important and where joint action and cross-referral is required. Their importance has led DHSS to encourage, and the local agencies to adopt, a variety of means of developing links.

At the service planning level the DHSS has led the way by emphasizing the need to look at national and personal social

PROBACE

Ivana Kabátová

silivou se rozumí, trest nespojený s odnětím trestu, resp. trest ukládá soudce v případech, ve kterých by jinak byl pachatel odsouzen k trestu odnětí svobody. Do skupiny alternativních trestů patří alternativní tresty a trest obecně prospěšných prací. Tyto tresty se svou cíleností nachází mezi trestem odnětí svobody a peněžitým trestem.

Alternativní tresty jsou někdy ženy i odklonny o podmíněného zastavení trestního řízení. V našem trestním řádu existují jako alternativní tresty a trest obecně prospěšných prací. Tyto tresty se svou cíleností nachází mezi trestem odnětí svobody a peněžitým trestem. Cílem je sekat obviněného a poskozeného, aby se vracel k životu a přiznal se k tomu, že se dopustil trestného činu. V těchto případech nekonečně trestní řízení s cílem je sekat obviněného a poskozeného, aby se vracel k životu a přiznal se k tomu, že se dopustil trestného činu. V těchto případech nekonečně trestní řízení s cílem je sekat obviněného a poskozeného, aby se vracel k životu a přiznal se k tomu, že se dopustil trestného činu.

1996 je v našich zákonech nový alternativní trest – obecně prospěšné práce (OPP). Soudce ukládá tento trest v rozsahu 50–400 hodin za určitých podmínek. Na který zákon stanoví trest odnětí svobody maximálně pět let. Takové trestné činy jsou například krádeže (v obchodech, autech), nedovolený vstup na území cizího majetku (hlavně aut), maření veřejného pořádku (hlavně v ulicích) nebo neplnění povinností. Odsouzení – klienti jsou často mladí lidé, kteří jsou v blízkosti svých rodičů, a proto mají vysokou šanci na úspěšné zvládnutí trestu. Ve věku blízkému mládívům jsou tyto tresty často ukládány i mladistvým.

Obecně prospěšné práce spočívá v povinném vykonávání práce pro veřejnost. V našem trestním řádu je tato práce spočívá v povinném vykonávání práce pro veřejnost. V našem trestním řádu je tato práce spočívá v povinném vykonávání práce pro veřejnost. V našem trestním řádu je tato práce spočívá v povinném vykonávání práce pro veřejnost.

Rozhovor s Ivanou Kabátovou

o probaci, mediaci a setkání sociální práce s justicí

„*Prostože sociální práci teprve studujete, jestli už dnes k mnoha lidem, kteří mají na svědomí životní zkušenost s probační prací, se můžete dostat? Jak se to podařilo?*“

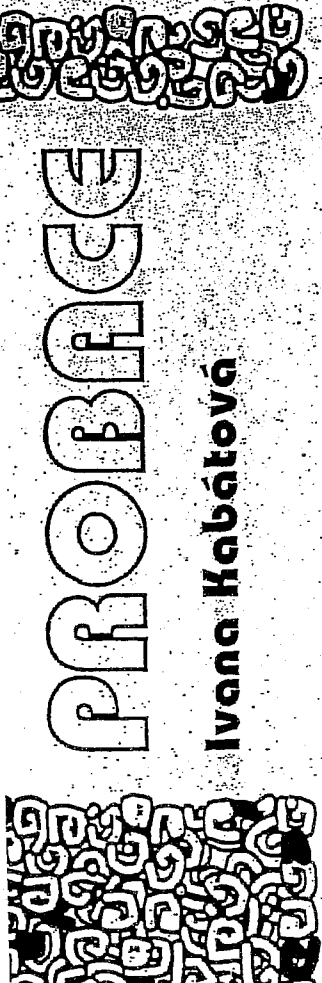
Některá lety jsem si přečla zprávu o experim. Dr. Kopolcové, který se věnoval mimo jiné i práci s mladistvými. Hlavní myšlenkou tohoto projektu bylo, že se pachatel seje s poskozeným ještě před trestním řízením a domluví se na nahrazení trestu. To bylo velmi zajímavé, protože jsem se sešla s některými z nich, kteří se s pachatelem sešli před trestním řízením a domluví se na nahrazení trestu.

„Ještě pořád Ti to tak připadá?“

„*Je to jako něco nového, ale pořád mně to přijde dobře. Zvyk jsem si nechávat některé své případy s právníkem a soudcem. Takže jsem se sešla s pachatelem a domluví se na nahrazení trestu. To bylo velmi zajímavé, protože jsem se sešla s některými z nich, kteří se s pachatelem sešli před trestním řízením a domluví se na nahrazení trestu.*“

„Co to znamená dělat probační práci s klientem? Dělat víc úřednických věcí?“

„*Je to jako něco nového, ale pořád mně to přijde dobře. Zvyk jsem si nechávat některé své případy s právníkem a soudcem. Takže jsem se sešla s pachatelem a domluví se na nahrazení trestu. To bylo velmi zajímavé, protože jsem se sešla s některými z nich, kteří se s pachatelem sešli před trestním řízením a domluví se na nahrazení trestu.*“

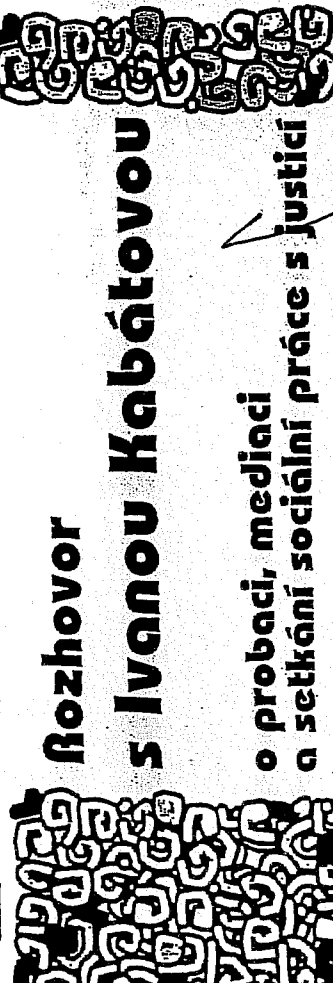

Údržba veřejných prostirání, úklidu, veřejných budov a komunikací, nebo jiné práce sledující veřejný prospěch. Po vykonání OPP se na pachatele hledí jako by nebyl odsouzen, je mu vyměřen zápis o trestu OPP z výpisu rejstříku trestů. Pokud klienti zaviněné trestné činy neoprotivě, ale souběžně s výkonem trestu, mohou být zaměstnáváni v rámci trestního řízení, zejména v oblasti, která jim byla uložena. Trestní řízení OPP se koná v rámci trestního řízení.

Po rozhodnutí o trestu, tedy po vyhlášení rozsahu trestu, musí být pachatel informován o právech a povinnostech, které mu vyplývají z trestního řízení. V rámci trestního řízení OPP se koná v rámci trestního řízení.

Modelový případ klienta odsouzeného k obecně prospěšným pracím – jak je trest OPP aplikován: probační pracovník na základě rozsudku nebo trestního příkazu povolí klienta, návštěvně poskytí informace, právní organizaci, o trestu obecně prospěšných prací, o pravidlech, kterými by se měl řídit. Probační pracovník také navrhuje, aby se na ně v případě potřeby obrátil. Spolu určí místo výkonu – kde bude klient OPP pracovat. Klient (odsouzený) vykoná v trest OPP v období okresního soudu; kde bydlí, se svým souhlasem i mimo tento obvod, při obecních úřadech nebo úřadech městských částí. Na každém úřadu je kontaktní osoba, která s klientem dojednává přesně podmínky výkonu obecně prospěšných prací, čas, místo, konkrétní práci apod. Probační pracovník je s kontaktní osobou v neustálém kontaktu.

„*Prostože sociální práci teprve studujete, jestli už dnes k mnoha lidem, kteří mají na svědomí životní zkušenost s probační prací, se můžete dostat? Jak se to podařilo?*“

to hlavně autonomie a nebalost. Mám i zkušenost, že se odklon nepovedl, protože jsem se snažila. Strany se prostě nedohodly. Stalo se to na začátku a já jsem to cítila jako velkou ránu osobní selhání. Teď už na to mám jiný pohled. Považuji za důležité, že zúčastnění strážníci jsou u stánu bez osobní účasti a celé trestní řízení se děje dost odosobně.

„Takže jde v této práci o to, naučit lidi, aby se dokázali domluvit? Jak to děláš?“

Neručím je. Dávám pozor, abych je do řešení nevstříkala. Jsem takový neutrální předek, který především umožní lidem, aby se setkali. Potom při dohodě dávám pozor na to, aby požadavky na náhradu škody nebyly příliš vysoké nebo zase příliš malé, aby to bylo přiměřené. Udržuji to jednáni v nějakých širokých mantinělech. Ale hlavní aktívita je na poskozeném a na pachatelem. Jen když už neví, jak z místa, může jsem napovídat nebo nabídnout nějaké alternativy.

Základem jednání by měly být nějaký konflikt, který bud předchází, nebo následuje trestnému činu. Konflikt často doprovází nedostatek informací nebo špatná komunikace mezi stranami. Vyplývá z toho jediná možnost – komunikace. Mám zkušenosti, že bych si to věděla, co chce druhá. Mám zkušenosti, že bych si to věděla, co chce druhá. Mám zkušenosti, že bych si to věděla, co chce druhá.

„Hádají se někdy?“

„*Ano, hádají, ale když už je to moc, tak tomu uložím hrady. Využiji i své autority a přeruším je, když...*“

výkonu obecně prospěšných prací. V rámci Brna (v působnosti Městského soudu Brno) pracoval při osmnácti úřadech městských částí více než sto dvacet klientů. Čtvrtina z nich výkon OPP ukončila, v některých případech byl trest OPP zrušen. Většina zbývajících klientů odsouzených k OPP je účastníkem amnestie prezidenta republiky z 3. 2. 1998. V nynější době, tedy vykonává v Brně obecně prospěšné práce 19 klientů.

Současní praxe ukazuje, že v průměru trestu je přiřazeno 400 hodin. Zejména z pohledu pachatele je příjemné tak rozsáhlého trestu v nedohlednu. To může vést ke snížení akceptace trestu, nedodržování určitých podmínek výkonu i ke ztrátě motivace.

Dalším problémem se jeví využití kvalifikace – potenciálu klienta. Je to patrné proto, že zákon předpokládá ukládání výkonu OPP klientovi s alespoň základní kvalifikací (jak bylo uvedeno výše). Zjištěná kvalifikace klienta může mít význam při výběru druhu práce, při jejímž výkonu by klient mohl využít svých odborných znalostí a dovedností. S tím souvisí problémy, které se objevují při zařazení práce přímo pármou působnosti úřadu městských částí (např. v sociálních ústavech, nemocnicích, knihovnách apod.). Některé z institucí odmítají nabídky výkonu OPP z důvodu, že by byla prováděna pachatelem trestného činu, nedůležitý výkon práce nebo poukazují na špatnou kvalitu výkonu, civilní služby. Rozšíření spektra možností a druhů práce pro odsouzené k OPP by jim umožnilo vykonávat takovou práci, která je jim blízká, kterou si (do jisté míry) sami vyberou, a to je velmi důležité pro soběstačnost a zodpovědnost.

Někdy bývá vyslovována pochybnost, že práce, i když jde o práci obecně prospěšnou, je možné považovat za trest. Na to lze odpovědět, že práce, i když jde o práci obecně prospěšnou, je možné považovat za trest. Na to lze odpovědět, že práce, i když jde o práci obecně prospěšnou, je možné považovat za trest.

Přínos institutu obecně prospěšných prací je možné vidět ve dvou rovinech, v konkrétní prospěšnosti pro klienta – odsouzeného k trestu obecně prospěšných prací v širším kontextu užitelnosti pro společnost. Klient má možnost vykonat trest na své vlastní vůli, která je pro něho velmi důležitá.

„*Prostože sociální práci teprve studujete, jestli už dnes k mnoha lidem, kteří mají na svědomí životní zkušenost s probační prací, se můžete dostat? Jak se to podařilo?*“

„*Prostože sociální práci teprve studujete, jestli už dnes k mnoha lidem, kteří mají na svědomí životní zkušenost s probační prací, se můžete dostat? Jak se to podařilo?*“

Obecně řečeno, rezervy v lidském potenciálu klientů. V tom, co dovedou a co by mohli dokázat, kdyby s nimi bylo určitým způsobem jednáno. Dnes je to tak, že v zákoně je vyčten prací. Jsou to úplně jednoduché práce, třeba zametání – úklid venku. Možná menší klientů, ale určitě podstatná část, má schopnosti, které by se daly využít. Jsou prostě kvalifikovanější. Nebo by se dokázali o někomu starat. V současné době není jednoduché, aby dělal jinou práci, než tu jednoduchou manuální. To znamená, že když je třeba nějaká žena odsouzená k obecně prospěšným pracím a chtěla by pracovat v nějakém sociálním zařízení, tak to téměř nejde. Většinou při osobním jednání s podobnými situacemi vyplývá na povrch špatná zkušenost s civilní službou nebo nedůvera k tomu, že by měl něco do čínských čívek, který porušil zákon. Je to také trochu předevš, protože často jde o delikty, které se mohou stát komukoli.

„Dovedu si představit, že se i já dopustím trestného činu třeba v souvislosti s řízením to tradičního trestu mohl svůj přestupek smyslně potrestán a pomohl by mi to trest zraffektovat. Navíc by mi to dělalo dobře – být užitečný. Je taková situace hrdubou budoucnosti, nebo nedostatečným ideálem?“

Já doufám, že spis hrdubou budoucnosti. Doufám, že do dvou let se mi podaří, aby třeba tři lidé odpracovali svůj trest jinak než při obecním úřadě zametáním. Jde o to, aby se cítili potřebni, protože spousta klientů má pocit, že je degradován a ponižován. Vykonávání OPP, např. formou uklízení ulic, není to také trochu záměrem? Jde předem o trest.

Tady se odlišuji od právníků a myslím si, že se záměrem není. Ten člověk je potrestaný tím, že se má bera volný čas. Ponížovat ho, i mimoděk, je zcela zbytečné.

„Takže jednoduchý argument: „když jste se nestyděl vykrádat auta, tak jakýpak stydět při veřejném zametání...“ Ti moc neseďte?“

Neseďte. Zvlášť u mladistvých, kteří nemají sebejistotu pozici sami k sobě. Pro ně je představa, že půjdou někde zametat a někdo je tam nedejbože

Ivana Kabátová, 1973

Je zaměstnána jako probační pracovníce soudů v Brně a současně studuje sociální Fakultu sociálních studií MU v Brně.

ce alternativní, nedochází k zpratrňár sociálních (rodinných) vztahů, k nedaření klienta. Vězeňskou subkulturou dále pokračovat ve svém povolání ne na ně. Po vykonání trestu – uložení se na něj hledí, jako by nebyl odsouzen záznam ve výpisu rejstříku trestů stigmatizován a handicapován, například. Trest OPP může přispět k tomu, že klient uvědomí důsledky svého činu. Odsouzení k OPP vykonávají v otáče. Obecně má možnost využít tyto síle společnosti, které nejsou u nás v podobě finančních nákladů. Odrá mohou dělat nejen jednoduché manuální činnosti náročnější, podle svých schopností. Obce prostřednictvím OPP přispí k kriminalitě ve vlastním regionu.

Vyjdeme-li z nákladů na výkon trestu, přináší obecně prospěšné práce finanční efekt. Přispívají k snížení a správně řízklo

„*Prostože sociální práci teprve studujete, jestli už dnes k mnoha lidem, kteří mají na svědomí životní zkušenost s probační prací, se můžete dostat? Jak se to podařilo?*“

„*Prostože sociální práci teprve studujete, jestli už dnes k mnoha lidem, kteří mají na svědomí životní zkušenost s probační prací, se můžete dostat? Jak se to podařilo?*“

Ano, máš pravdu, sřet tu je. Občas se mi že kvůli tomu lítám ode zdi ke zdi. Z hlediskaální práce se lidi snažím vnímat jako svébytný individuální a chci jim pomoci. Na druhou stranu právo a zákony, které se musí dodržet. Musí si být hrozně dávat pozor, abych udělala všesprávně podle zákona, administrativně si a zároveň pořád člověka vnímala jako člověka jako „případ“. Někdy je to těžké, zvlášť když já jako „případ“.

Justice je silný obor, který má svou sílu hroutit a svojí prestiží. Sociální práce rovněž s ní hrášík. Berou tě soudci a rozumějí ti? Obecně si myslím, že spis ano. Spis ano, když hodně záleží na jednotlivých soudcích. Jsou nadšení a někteří je to jedno. Spolupracovat s lidmi, kteří třeba nemají úplný pohled a představu, ale alespoň vůli ke práci. V současnosti to stačí.

„*Je na straně soudu, nebo na straně Jsem zaměstnanec soudů. Ale musím ani neprobovat a nefčík: „to je dobré i špatné“, protože to už udělal soud a klient dostal.*“

„*Mám takovou představu, že trest i smysl. Možná, že se vztáhné odsouzení podaří ho zraffektovat, ale osobně je svěděn, že existuje i jakási osvobodní funkce trestu. Je probační práce i o určité ano. To je asi to nejjednější. Nejvíce klientů, jak je přístupný.*“

Zrovna minulý týden jsem mluvila s čl. ktery by se dal označit jako „oblíbený klient asi padesátiletý pán, který dostal obecně ná práce za to, že neplatil alimenty a ještě věci. On to vidí tak, že je platiť, ale když i

„*Prostože sociální práci teprve studujete, jestli už dnes k mnoha lidem, kteří mají na svědomí životní zkušenost s probační prací, se můžete dostat? Jak se to podařilo?*“

by práve propuštěné po dovršení zletlosti z vý-
mných ústavů. Práve pro tyto lidi vznikají v dneš-
lobě tzv. DOMY NA PŮL CESTY, kde jim je
vytvářeno ubytování a funguje nenápadná kurá-
torská intervence, kontirola. Mají za úkol věst dané
člověka k tomu, aby se naučil samostatně žít,
soudaři s prosředky, pláti nájemné, řádně už-
řičitelný byt. Neměly by to tedy být, podle slov
teigera, ani kasárnský dtil, na který jsou zvyklí,
ase úplná volnost.

stasnyu trendem v práci kurátorů je kontinuál-
ce s klientem, to znamená, že se s ním začíná
vnit, již v okamžiku, kdy se dostane do vazby;
řátine mu např. řeší věci, které jsou pro něj
ávaní pro nezáživné – zabezpečit byt, v době
u trestu třeba i jeho promájení atd. Dobužel
i až do této podoby klienti nespolupracují,
á dr. Pejger.

lastně konté Vaše práce?
práce konté řim, že nad spisem udlááme kříž,
resocializován, že unci klidem je zcela ošce-
leho spis u nás dle zůstává a máme zkuče-
e kdo jednou s kurátorem začal pracovat,
objeví.

ročních spisu zůstává dlouhodobě v užívá-
ž. se nechají úplně bez kontaktu, neustále
e velmi lebre zranitelné, labilní. Normální
má většinou vybudovanou ochrannou hráz
tje, aby tuto hráz udržel. Toho naši klienti
různých důvodů schopní. Začíná to jejich
činnim z roliny a zůstává jim jen societa lid
ých. Kontakty pak udržují pouze v tomto
a tudíž si hráz nejsem schopni vybudovat.
z nich na tom byla dříve lépe, protože exis-
elké předitky s ubytování, velké stavby
něrně velký lid po pracovní síle. Kurátoři
nivali s tehdejšími odhorem pracovních sil,
dohodovat o tzv. unáštěnkách, které musely
respektovat. Lidé s tímto „potvrzením“
a do daného podniku přijí. Poměrně rych-
zaněstáválo, nezaměstnanost byla k tomu
inimalizována jako příživnictví.

práce dostali ovšem řito lidé také ubytování
o též místo v kolektivu normálních lidí,
szalili a pracovali. Tento kolektiv jim tak
al i mnoho jiné určité citové zážení, v němž
i způsobem přijímání a hodnocení – díky

tomu měli i tendenci se zlepšovat. Přesto to byli
stále bezdomovci. Rozpadem tohoto mechanismu
nepřijili řito lidé jen o práci, ale také o své prosředí
a vazby, na něž byli zvyklí a v nichž se naučili fungo-
vat. Zůstaly jim tak pouze vazby na lidi ve stejné
situaci. Znižil kontakt s normálním prosředím.

Nakolik úspěšná je Vaše práce?
Má práce je naprosto sysyloská. Ani se nenažim
klást si za cíl, že udělám z těchto lid někoho úplně
normálního. Je to málo pravděpodobné. Nám se
dáří je zachytit, aby nespádli ještě hloub. Jde nám
o to, aby se naučili věst alespoň relativně normální
život. K tomu máme ovšem málo „psik“. Chybí nám
např. tzv. chráněné dílny. Podobně, jak je vynezuje
zákon pro tělesně postižené, by i lidé málo sociál-
ní – přesněji sociální devianti – potřebovali něco
podobného. V normálním zaměstnání se neurčí,
pokud nějaké vůbec dostanou, jsou psychologicky labil-
ní, vyvolávají hádky, zaspávají atd. Chráněné dílny
by neměly být zřizovány ani tak pro potřeby ekono-
mické jako spíš sociální, a to je dnes poměrně pro-
blematické. Měly by poskytovat prostor pro onen

JAKO

důležitý proces resocializace. Mistr by byl neustále
v kontaktu s určitým sociálním pracovníkem, který
by mu pomáhal řešit vzniknuvší problémy.

Obdobná situace – tedy nedostatek práce – je i ve

Atno, bolužel. Nedávno jsem byl ve vězení v Kuit-
mi. Z dvanacti postelí bylo celých šest v pravé podle-
ne obsazených. To není vězení, ale špatně vedený
chlapceký internát. Myslím více by se mělo ve vě-
zení dbát na to, aby zde probíhala jakási převýcho-
va. Máme klienty, kteří strávili dohromady třeba
i deset let ve výkonu trestu, a stále ještě neumějí číst
a psát.

Když se tedy nějaká práce naskytne, jsou vězni ve

vězení nuceni pracovat, nebo mít vězení právo prá-
ci odmítnout?
Vězeň má právo být zaměstnan a je povinen pracovat,
pokud je mu práce nabídnuta. Jestliže odmítne,
nemá k práci nucen. ale jde mu pak výkon trestu
k ňží. V případě, kdy práce není, sedí vězni ve vězení
na státní útratě a zcela zbytečně zahuňejí, jak jsem již
řikal.

Setkáváte se také s lidmi, kteří spáchali opravdu
závažný trestný čin a žádají Vás o pomoc?
Ano. Pokud jde o násilný trestný čin s dlouhým trest-
tem, pak jsou pachatelé po propuštění zcela mimo
realitu. Ono stačí odvést si čtyři roky a člověk ztra-
tí jakýkoli kontakt.

A vy o těchto lidech víte již v průběhu trestu?
Okamžitě se jim zakládá spis a my víme vše o jejich
pohybu v průběhu výkonu trestu. Ideální by bylo,
kdyby kurátor mohli každého hned kontaktovat, k
tomu by ale nemohl mít přes dvě stě klientů ročně.
Správné by se jejich počet měl polybogat okolo
padesáti až osmdesáti.

Nemáte někdy problémy s tím, že pomáháte právě
člověku, který někoho zavraždil nebo zmráčil?
Pokud bych se má to dítal taktu, rozhodně bych ne-
mohl tuto práci vykonávat. Já tyto lidi beru jako
nemocné. Kdo může za svou nemoc?

U většiny klientů najdete dysfunkčnost nebo dokon-
ce neexistenci rodiny, citový rozpad, navybudova-
nost atd. Mnohdy jsou u nich i psychiatrické nálezy.

V POHÁDCE...

On výkon trest a trest je očistující. Já s ním komu-
nikuji ve chvíli, kdy vyjde z trestu a má šanci znovu
začít, i když s jistými poznamenáními. Pro ně začít
stano u mě postarat. Dostanou vše potřebné
a nepracují, protože získat práci pro odsouzené je
dostl náročné. Jsou to nemocní lidé, sociálně ne-
mocní.

Klára Kuběňová

V úvodu článku jsem vyjmenovala sociální skupinu,
jíž se práce kurátorů zabývá. Je však nutno uvést, že
to jsou spíše tzv. „sociálně nepřizpůsobiví“ osoby
se neustále doplňuje a vyměňuje. Nikde není psá-
no, že bezdomovec již nikdy nezíská domov ani že
zaměstnanec nepřijde o práci. „Spadnou“ v životě
může každý. Důvody jsou různé, v popředí však fi-
gurují hlavní dva: nedostatečné rodinné zázemí
a alkohol (nebo drogy obecně). V nížku oka jate na
tuli, bez práce a na krku alimcenty, které nemůžete
splatit, viduje se pak jen krůček do vězení...

Existuje nějaký způsob, jak z tohoto kruhu vyjít ven?
Ministrstvo vnitra, spravlnosti plus sociálka by
měly vytvořit v rámci komise pro prevenci kriminali-

1990, 69, No 2

The Downtown Welfare Advocate Center: A Case Study of a Welfare Rights Organization

Megan H. Morrissey

By 1968 a conflict of goals among the radical leaders of NWRO was evident. Wiley clearly wanted to establish a permanent political organization composed of poor people and not simply focus on enrolling new members in AFDC. Others, including Piven and Cloward, felt that poor people were already engaged in political action and what was needed was mobilization to continue the drive to enlist new recipients. Supporting Wiley, delegates to the 1969 national convention voted to extend formal membership to persons who were not welfare recipients. Families of four with an annual income of less than \$5,000 became eligible for membership, making NWRO no longer a recipient organization.¹⁹

Despite its early success, by 1970 NWRO was losing members and its influence was declining. By 1972 it was on the verge of bankruptcy, and it disbanded in 1973 without having achieved its goal of disruption of the welfare state.
It is tempting to view 1973 and the demise of NWRO as the end of the welfare rights movement. To do so, however, is to overlook the second generation of welfare rights groups. These groups expressed a different goal and focused specifically on welfare as a women's issue, though they employed many of the same disruptive tactics as did NWRO.

A Second-Generation Welfare Rights Organization

The Downtown Welfare Advocate Center (DWAC) is an example of a welfare rights organization of the second generation. It was formed in Manhattan in 1974 by a group of single mothers on welfare who met informally for the purpose of giving mutual support. Sharing and analyzing their common experiences as poor single parents, the group borrowed from the consciousness-raising model of the women's movement. The organization was dedicated to mutual self-help by welfare recipients and developed out of a perceived need for welfare mothers to come together to help one another improve their own lives and the lives of their children.

History and Origins of DWAC

The early history of DWAC is difficult to piece together because the preserved written records are sporadic and incomplete, but the organization is known to have evolved from a group of welfare mothers who gathered on Sunday afternoons for consciousness-raising discussions.¹⁴ The women sought to inform themselves of laws and regulations related to the awarding of welfare benefits, as well as to share personal experiences. One of the early key members was Anita Hoffman, wife of social activist Abbie Hoffman and mother of a young child, who found herself alone and economically destitute following her husband's

retreat underground.¹⁵ Another important member was Theresa Funicello, who first learned of DWAC from another welfare recipient. Funicello would eventually become the director of DWAC from 1976 to 1981.

It was during these consciousness-raising experiences of the Sunday meetings that the women became politicized and decided to take action by forming an advocacy organization and staffing a welfare information hotline. They moved into a space they shared with the People's Information Center (PIC), another welfare information resource group. Volunteers originally staffed the phone lines and provided individual advocacy work on a case-by-case basis. The volunteers, primarily welfare recipients themselves, emphasized outreach into the community and gave speeches at public gatherings, held press conferences, and made radio and television appearances to raise public concern about welfare. In public appearances, DWAC challenged the popular myth of the welfare recipient as lazy and dependent and appealed for a grant increase for recipients. They made a conscious effort to reach people at a young age, making many appearances in grade school classrooms. The early organization also sought to form alliances with other social activist groups and participated at meetings of organizations such as Mobilization for Survival and Advocates for Children.¹⁶

Goals of the Organization

As a self-help organization, empowerment of recipients was a fundamental goal of DWAC. Other goals of the organization were outlined in a brief history of the organization written in 1977. They were (1) to inform and counsel poor people about organizations, services, and entitlements available to them (through government grants, charities, and other sources); (2) to help solve problems of individuals in relation to agencies; (3) to promote a more sane, realistic, and humane approach to dealing with the urban poor in the government, media, and public consciousness; (4) to make information available to poor people and, in that capacity, to act as an information clearinghouse; and (5) to provide crisis intervention services to poor persons.¹⁷

As a means to reach these goals, DWAC members set up roving welfare clinics in poor neighborhoods in New York City to attract new members and to provide services. They held public meetings to inform recipients of ways to maneuver the channels of the welfare system. In 1977 the organization sponsored the attendance of 20 welfare recipients at economic training sessions held in Massachusetts and New York.¹⁸

The first 2 years were particularly precarious for DWAC. While a major problem was maintaining consistent coverage of the phone lines, a more significant issue was the lack of money. Minutes from an early meeting provide a picture of an office assembled from remnants

found in basements and secondhand stores. "The 9 x 5 grey cabinet on top of the desk can be used for client files. We can set up folders for complicated cases. Diane mentioned that she might be able to get a four drawer filing cabinet. Lala added that she might be able to get a car to transport it. . . . Anita went on to say that Diane Rose may get an old typewriter as well as the filing cards. It costs \$656 a year to lease a Selectric type writer, but we may be able to use the typewriter in the church office."¹⁹

The Membership Movement: Redistribute America Movement (RAM)

From 1975 to 1978 DWAC staffed a welfare hotline with volunteers and did individual advocacy work. By 1978, however, members of the DWAC staff realized they could not continue to exist simply on a case-by-case welfare advocacy basis, and they made the decision to begin organizing welfare recipients. To bring welfare recipients together for collective action they added a membership arm, the Redistribute America Movement (RAM), a movement designed to "force the redistribution of this country's wealth, which is now held by the few, to the majority of people—including welfare recipients, elderly persons and low-income wage earners."²⁰ For DWAC/RAM this meant the establishment of a just working wage for poor mothers on welfare whom they described as poor working mothers.

The Redistribute America Movement was an organization of poor people whose lives were directly affected by policies touching the poor, particularly those that outlined the awarding of welfare benefits. The first RAM chapters were organized in New York City. Though the movement later expanded to include statewide chapters, most members lived in New York City.

At the state level RAM consisted of a loose affiliation of RAM chapters that were organized at the local level. To form a RAM chapter required three dues-paying members, and by 1981 there were over 5,000 RAM members in 14 different chapters across the state. Members of RAM paid yearly dues of \$5.00 to the central chapter, and some local chapters charged dues up to \$5.00, in addition. Paying dues and being a member of a RAM chapter allowed a member to vote on decisions, participate in all RAM events, and attend statewide meetings. A support organization, the Friends of RAM, also organized members, but little attention was devoted to this group in the organization papers, and it is felt that it was of marginal influence. Friends of RAM members paid dues and could participate in all open RAM events and meetings, but they were not eligible to vote on RAM decisions.²¹

At the local level the structure of RAM was quite informal. There was a commitment to developing leadership from among the members of RAM, and organizing materials suggested a rotating chair for each

meeting. Instructions to groups wanting to begin a RAM chapter emphasized the importance of preparation before actually beginning the chapter. Organizers were urged to become familiar with the geographical area, to know the location of standard housing, to speak with community leaders including ministers and grocers, and to hold initial meetings in public places. Organizing instructions suggested going door-to-door in poor neighborhoods in order to enlist members in RAM. To sustain membership they noted the need for quick public action and continual evaluation of actions taken by a local chapter. One area of organizing that received a great deal of attention was the need to collect dues and conduct fund-raisers in order to maintain the chapter. "Nobody ensures our survival except ourselves. For our organization to last, the bills have to be paid. We have to be as good at taking in money as we are at spending it. It costs money to maintain local groups and leaders and members of local groups have to realize this. We all must spend a certain amount of time raising money through dues and projects."²²

Organizing RAM chapters was a difficult task often discussed at the DWAC staff meetings. Minutes of the DWAC staff meetings include accounts of developing strategies to organize recipients. Participants in these meetings observed that welfare recipients needed a clear reason to participate in RAM. Organizers were to stress concrete gains to members from joining a welfare rights organization, such as securing a grant increase and ending brutality at the welfare centers. A popular theme in these discussions was the need to identify "winnable" issues (i.e., issues that would provide immediate benefits to participants) as a way to secure participation.²³ It is significant to note, however, that while the organization's papers stress "winnable" issues in its organizing literature, the overall goal of RAM—the redistribution of wealth—was not realistically considered "winnable" through available legal channels. This primary goal of RAM was maintained even while smaller, short-term goals were stressed in organizing literature.²⁴

In addition to active recruitment of members into RAM, DWAC also urged recipients who used the advocacy service to become members. Advocacy assistance was offered to any first-time caller to DWAC. Before advocacy assistance could be used a second time, however, a recipient had to become a member of RAM.²⁵

When RAM chapters were formed, DWAC urged them to engage in actions at the local level to raise the issue of welfare in the public consciousness. To accomplish this, DWAC encouraged RAM chapters to borrow from organizing tactics outlined by social activist and organizer Saul Alinsky. Some of the tactics suggested included: "(2) Never go outside the experience of your people. . . . The result is confusion, fear and retreat. . . . (4) Make the enemy live up to their own body of rules. (5) Ridicule is a very important, potent (strong) weapon. It

infuriates the opposition who then react to your advantage. . . . (12)

Pick the target, freeze it, *personalize it*, and polarize it. The target is always trying to shift responsibility to get out of being the target. PIN THE TARGET DOWN SECURELY. Choose a person as a target, although the reason that person is chosen is because of her/his position (center director; etc.). (13) The enemy properly goaded and guided in his reaction will be our major strength."²⁶

The Redistribute America Movement enjoyed early success. Despite organizing difficulties and financial hardship, RAM quickly gained new members, and several chapters organized across New York State. By the spring of 1981, however, staff members at DWAC expressed concern about the loss of direction in the leadership of RAM. A memo from staff member Cindy (no last name was indicated) dated April 6, 1981, noted the lack of direction following the development of chapters outside of New York City in 1980. She observed that since March 1980, chapter development had all but ceased in spite of several successful public actions on the part of DWAC/RAM. She further suggested that perhaps chapter development had died out because of the many campaigns undertaken, feeling that energy had been devoted to planning public actions and not maintaining membership. In any case, she felt that RAM had been a much stronger organization at the end of 1980 than it was in the spring of 1981.²⁷

The Philosophy of DWAC/RAM

The philosophical and political stance of DWAC/RAM can best be seen in the writings and speeches of Theresa Funicello, director of DWAC, and through the public demonstrations and statements by members of RAM. As an organization, DWAC/RAM identified welfare as an issue of particular concern to women and asserted that welfare recipients were poor because they were women.²⁸ It was dedicated to the empowerment of its members—welfare recipients—whom they consistently identified as women and mothers. They were further dedicated to transforming the social image of welfare mothers. They tried to accomplish this through public actions and demonstrations in which they sought concrete gains for welfare mothers and also to publicly define the work of welfare mothers as the performance of a valuable social role—that of mothering.

The Downtown Welfare Advocate Center/Redistribute America Movement defined itself as a women's organization for several reasons. It was an organization dedicated to improving the life conditions of poor women and was composed primarily of women. The DWAC staff and volunteers were overwhelmingly women, as was the board of directors. Additionally, women accounted for almost 95 percent of the membership in RAM.²⁹ At the same time, however, DWAC/RAM

considered itself to be outside the women's movement as they felt their concerns were ignored by activist women. Specifically, DWAC/RAM felt that concerns of poor women, especially welfare mothers, were overlooked by the National Organization for Women (NOW).

Conflict with the women's movement.—While defining itself as a women's organization, DWAC/RAM found itself at odds with the women's movement over the exclusion of the concerns of poor women. Theresa Funicello, director of DWAC, articulated this position in a speech delivered at a conference on urban women sponsored by the New York chapter of NOW. She challenged NOW members to consider the needs of poor women, and she stated, "We believe it is time the Women's Movement in general and N.O.W. in particular became responsive to the needs of poor women."³⁰ This tension between DWAC/RAM and the women's movement, in general, and NOW, in particular, is not articulated in the organization's papers. However, it is clearly stated in DWAC's comparison of women in NOW with poor women. Funicello stated that poor women were less dependent than the members of NOW attending the conference, for poor women had survived outrageous odds without the luxury of someone to support them. Funicello further accused NOW of overlooking the fact that the majority of welfare-recipients were women and, consequently, welfare was an issue about which NOW should be concerned.³¹ She urged NOW to adopt the position that poor women deserved an adequate income because they were performing a socially useful role and, further, because they were clever, resourceful, and hardworking.³²

Though critical of the women's movement, staff members at DWAC knew that supporters of the women's movement represented a possible source of support to DWAC. Staff members were willing to court middle- and upper-class women to get support as well as financial backing for DWAC's goals. An undated memo described a presentation on DWAC to be made at the homes of middle- and upper-class women. It is unclear who wrote the memo, but it provided a detailed set of instructions on how to motivate middle- and upper-class women for political action, provide consciousness raising about welfare as a women's issue, and end an evening by securing a financial commitment from the group.³³

Actions and demonstrations.—The public actions and demonstrations of DWAC/RAM also expressed their philosophical stance, as well as their analysis of the welfare state. All of the actions were designed to further the long-range goal of RAM, to bring about an equitable redistribution of income, as well as the short-term goals of both DWAC and RAM, to improve the lives of welfare recipients and their children and to transform the public image of the welfare recipient.

Actions generally were one of three kinds. The first-called public attention to welfare received by the rich in the form of government

subsidies and tax benefits. Actions of this type included demonstrations at Mobil International Headquarters and Saratoga Springs Racetrack. The demonstration at Mobil International Headquarters was held on April Fools' Day in 1981 and was attended by over 500 protesters. It focused on publicly redefining the concept of "welfare." Members of DWAC/RAM pointed out that tax benefits were welfare for the wealthy, and they used the public forum to oppose as well as expose the trickle-down theory. Downtown Welfare Advocate Center director Marcy May noted, "About the only thing that trickles down to the average welfare mother in New York is the leak in the apartment upstairs . . . if her building has running water at all."³⁴ Part of the demonstration involved street theater that featured guest appearances by "Ronnie and Nancy," who were on hand to present a huge "welfare" check to Mobil.

In the summer of 1981, RAM members protested tax breaks to racehorse owners by demonstrating at the horse auction in Saratoga Springs, New York. About 75 protesters arrived carrying signs proclaiming, "Let Them Eat Oats!" or "Subsidies for Colts and Mares—Welfare for the Millionaires."³⁵ As part of that demonstration, protesters passed out a fact sheet that listed the names of corporations receiving federal tax incentives and the amount of "welfare" each received. It also pointed out that the "trickle-down" theory meant a diversion of funds from the poor to the wealthy. The distributed flier began: "The billions of dollars of so-called 'tax incentives' offered to American corporations by an intricate set of federal, state and city programs are traditionally defended in terms of the pseudo-economics of the 'trickle down theory.' The benefits to the public from these programs have historically trickled down no farther than the bank accounts of big business."³⁶ Among the New York-based corporations named by DWAC/RAM were Tiffany and Company, IBM, New York Hilton, AT & T, and Philip Morris.³⁷

A second type of public action was designed to get immediate benefits for women living on AFDC. Examples of this type of action were the Clothe Our Children Campaign and the antibrutality campaign. In 1980, New York state law provided for the replacement of children's clothes when loss was the result of a catastrophe.³⁸ Members of DWAC/RAM interpreted this law in a new way and used the catastrophic clause to point to the inadequacy of welfare grants. Literature by DWAC/RAM noted that the amount of money welfare had allowed per year for clothing had never been adequate. In 1980, welfare recipients were allowed \$48.00 per year for clothing for children from birth to 5 years. Children from 6 to 11 were allowed \$73.00 per year, and recipients over 12 were allowed \$89.00. The DWAC/RAM pointed out that with such low benefits, welfare mothers could not afford to replace clothes for their children, or prevent them from growing out of their clothes. They further pointed out that welfare grant levels

had increased 26 percent in the period from 1972 until 1980. During that same time, inflation increased 120 percent. For recipients of welfare this rate of inflation was truly catastrophic.

The Clothe Our Children Campaign was designed to help recipients apply for catastrophic clothing grants. The campaign included organizing members, assisting them in filling out request forms for a catastrophic clothing allotment, and marching to welfare centers to present the requests.³⁹ On September 15, 1980, 800 protesters filled out catastrophic clothing allotment requests and marched to the welfare centers. The demonstrators remained at the centers until they received a signed receipt from the welfare worker verifying that the request had been received. It was made very clear by DWAC/RAM that the clothing allotment was not a substitute for a grant increase but simply a means to help tide women over until a grant increase was provided by the legislature. Unfortunately, there is no discussion of the results of the Clothe Our Children Campaign in the organization's papers.

The antibrutality campaign was another example of an attempt by DWAC/RAM to improve the lives of welfare recipients. Newspaper accounts in the organization papers describe different incidents in which women who went to welfare centers to apply for benefits or to see a caseworker were beaten by guards at the center, arrested, and charged with assault.⁴⁰ In 1978, DWAC was receiving up to 10 calls each week reporting violence toward women by the guards at welfare centers. In August 1978, DWAC held a public meeting to call attention to the brutality at the welfare centers. As a result of this meeting, the New York City Council Welfare Committee agreed to begin investigating these reports. In January 1979, the committee announced a new training program for welfare workers and security guards. By September 1979, calls reporting violence in the centers had dramatically declined.⁴¹

The third type of public action involved large demonstrations at the state legislature in support of an overall AFDC grant increase, DWAC's constant goal despite the attention given to advocacy and organizing. Demonstrations at the legislature began in 1979 and grew bigger each year. The demonstrations generally involved a march of welfare mothers with their children to various symbolic sites, such as the governor's mansion.⁴² The planning committee made certain there was a great deal of press coverage at the demonstrations, and weeks prior to the actual demonstration they sent out welfare "fact" sheets to the press. To gain support for their position, DWAC/RAM sought an endorsement for a grant increase from significant individuals and organizations in New York. These groups and individuals conducted letter-writing campaigns to the governor and legislators prior to the vote on an increase. The endorsers included priests, ministers, and New York City council members Mary Codd and Ruth Messinger. Professional organizations, including the Harlem Lawyers Association,

the New York City Chapter of the NASW, and the Radical Alliance of Social Service Workers, offered their support. In addition, social service agencies such as the Henry Street Settlement endorsed the DWAC position.⁴³

The March 1981 demonstration at the state legislature attracted more than 2,000 participants. This demonstration had a 2½-month buildup. Participants followed Governor Carey around the state, demonstrating at many of his public appearances, frequently interrupting public speeches and demanding that welfare grant levels be increased. The press coordinators and demonstration organizers made extensive use of the death of Jessie Smalls, a 47-year-old welfare recipient who froze to death in her apartment after her heat had been turned off. Smalls was the sixth recipient to freeze to death in her apartment in the winter of 1980-81, and the demonstration organizers used the story of her death to indicate the need for a grant increase. Many times they arrived at Carey's public appearances bearing a coffin and carrying signs stating, "Welfare Grants Are Frozen. The Poor and Elderly Are Freezing—to Death."⁴⁴

After 3 years of demonstrating, a grant increase was won. The New York state legislature passed a 15 percent welfare grant increase in 1981. There was general celebration at DWAC/RAM surrounding the grant increase, but as Funicello pointed out, it was in some ways a bittersweet victory, and simply an organizer's answer.⁴⁵ The increase was a concrete gain DWAC/RAM organizers could claim to attract new membership, but the increase did not bring grant levels up to the poverty line, nor did it come close to covering 100 percent of need for women on welfare.

The DWAC/RAM adopted an optimistic and triumphant tone in announcing the grant increase. The Ram's Horn, RAM's newsletter, announced in its May 1981 issue, "We Won!"⁴⁶ But the attainment of the increase was a mixed blessing. On the one hand, it represented the achievement of a significant short-term goal. On the other hand, the increase did little to contribute to DWAC/RAM's long-term goal of securing a just wage for poor mothers on welfare and, in fact, slowed momentum toward that goal. The optimistic tone adopted by DWAC/RAM in response to the increase was perhaps more indicative of their recognition that it could be used to promote further organization of welfare mothers. Yet, while an important short-term victory, the increase ultimately contributed to the organization's decision to fold.

The Demise of DWAC/RAM

The written historical record of DWAC/RAM devotes little time or attention to the decision to fold, but a number of factors appeared to have contributed to this decision. A major blow to the organization

Jvod do alternativních přístupů v trestním soudnictví

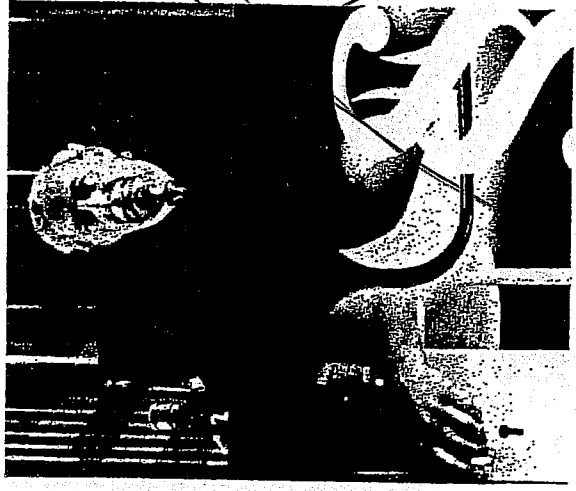
NĚKOLIK
ZÁKLADNÍCH OTÁZEK

Lenka Ouredníčková je absolventkou katedry
lní práce na FF UK a v současné době pracuje
probační pracovník na Městském soudu v Prá-
prohovorů s ní vznikl tento článek, jehož cílem
líší pohled na alternativní postupy
stním soudnictví, pojmy probace a mediace
znamenání a občanským sdružením s názvem
zení pro rozvoj sociální práce v trestní justí-
PJ), jehož je Mgr. Ouredníčková předsedkyní.

OBČANSKÉM SDRUŽENÍ SPJ

to „Sdružení pro rozvoj sociální práce
ní justici“ (SPJ)
ní bylo založeno v květnu roku 1994. Jeho
stí je zaměřena na popularizaci nových myšle-
trestní politiky a sociální práci, zejména alter-
ní metod práce s pachatelé a oběťmi trest-
činní a na prezentaci nových oblastí jejich
čení. Sdružení má okolo 30 členů, z nichž třet-
né aktivitních bývá asi osm.

spočívá činnost SPJ
občanské sdružení se soustředí především na
ování odborné a laické veřejnosti o nových přit-
b i trestních činných. SPJ pořádá semináře,
tvarí aere, vydává informační publikace a zapro-
ává kontakty a výměnu informací s organiza-
ujícími se sociální práci v trestní justici v za-
č. Spolupráce se zahrnuje s partnery
avje významnou oblast činnosti Sdružení.
sovislosti je důležité zmínit, že se SPJ v minulém
to členem Evropské síle konference o proba-
). Sdružení pravidelně pořádá záchranné programy
pro klienty, jeho cílem doposud bylo přeče-
ukázat na možnosti rozvoje sociální práce
i justici, popřípadě vznik a rozvoj mediace a pro-
užby a otevřít prostor pro fungující spolupráci
činných v trestním řízení a organizacemi
ní v oblasti práce s rizikovou mládeží a záby-

válčení se převládá řešení kriminality a dalších sp-
čenských a právních jevů.

Jak jsou aktivní SPJ financovány
Sdružení žije, stejně jako většina nestátních neziskových
organizací, z grantů. Většinou to jsou granty NKOS,
občanská je i přírůdní podpora ze zahraničí. Spolupráce se
zahraničím má úroveň forum a škola kontaktů je velmi
široká od malých neziskových organizací až po vládní
úroveň. Příkladem příné spolupráce je pomoci ze strany
zahraničních kolegů může být poskytování literatury,
literatury, pozvání na odborné semináře a konference,
finanční podpora při vytváření sborníků apod.

Jaká je vize SPJ

SPJ usiluje o rozvoj a popularizaci sociální práce
v oblasti trestní justice, tj. především v oblasti reab-

zace trestů a opatření vykonávaných ve společen-
ství. Zjednodušeně řečeno lze rovněž říci, že se jed-
ná o podporu nového pojetí trestní spravedlnosti –
tzv. konceptu „obnovující justice“, který na rozdíl
od klasického pojetí „odplatné justice“ usiluje pře-
devším o obnovu trestným činem narušených vzta-
hů, zohlednění zájmů poškozených a posílení od-
povědnosti pachatelů trestných činů za své chování
a jejich efektivní nápravu a začlenění do běžného
života.

Kdo se může stát členem SPJ
Členem se může stát každý, kdo si myslí, že má smy-
sl rozvíjet nové formy sociálních služeb v justici, pro-
baze vyvíjet možnosti jak se účinněji a levněji vy-
rovňovat s kriminalitou. Vítání jsou nejen sociální
pracovníci a právníci, ale i psychologové, pedago-
gičtí a zdravotní pracovníci a další odborníci pří-
buzných oborů. Kontaktní adresa: *Sdružení pro roz-
voj sociální práce v trestní justici, U přehradny 58,
Praha 4, 140 00.*

O PROBACI

Co je to probace
V roce 1996 byla na jednotlivých soudech zřízena
nová místa probačních pracovníků. K tomuto klo-
ku bylo přistoupeno v souvislosti se zaváděním no-
vých forem alternativních trestů a opatření s cílem
zajistit realizaci těchto nových trestněprávních insti-
tutů v praxi. V rámci této nové sociální služby se
odvíjí dvě základní oblasti působení probačních
pracovníků – probace a mediace. Prohlášenými akti-
vami mediace a probační služby je působení
v oblasti vypracovávání zpráv pro soud (tzv. soudní
pomoc), jejichž cílem je shromáždit informace
o obviněném, jeho postoji ke spáchanému trestné-
mu činu, nastínění pohledu poškozeného, možnos-
tí náhrady škody a nápravu pachatele a tzv. včasná
pomoc spočívající v náhradě vazby jiným opatřením.

Práce s klientem v rámci probace (resp. probač-
ního dohledu) se odvíjí od rozhodnutí soudu, kte-
rým je obviněnému uložena povinnost být po zku-
šební dobu v pravidelném kontaktu s probačním
pracovníkem soudu, podříbit se jeho psychoso-
ciálnímu vedení a kontrole. Probace v sobě zahr-
nuje jak složku psychosociální pomoci, tak složku
kontroly.

Co je smyslem probačního dohledu

Cílem probačního dohledu je rozšířit formy indivi-
duální práce s pachatelé trestných činů s cílem jejich

nápravy a samozřejmě ochrany společnosti. Probač-
ní dohled by měl být využíván především tehdy, lze-
li předpokládat, že při uložení trestu bez prvku in-
dividuačního psychosociálního působení zůstává
vysoké riziko recidivy pachatele na straně jedné
a na straně druhé trest odnětí svobody představuje
nepřiměřeně intenzivní způsob reakce na daný trest-
ný čin. Probační pracovník má v rámci soudem ulo-
ženého dohledu více nástrojů a možností, jak své-
mu klientovi pomáhat, dohlížet nad jeho chováním
a minimalizovat rizika jeho dalšího selhání, než má
soud v rámci formálních dotazů a výpisů z trestního
rejstříku.

Kdo je probační pracovník
Probační pracovník, v profesní mluvě probátor,
resp. mediátor, je sociální pracovník na soudu. Jeho
úkolem je vyvíjet podmičky pro využívání alterna-
tiv k tradičnímu soudnímu postupu. Slovo alterna-
tivně zde třeba vnímat v tom nejširším slova sou-
středě od rozlišných přístupů upravujících a zkracujících
standardní trestní řízení až po způsob řešení trest-
ních případů, které nejsou spojeny bezprostředně
odnětí svobody. Dalším úkolem probátora je, aby
zajišťoval výkon těchto institutů v praxi.

Kdo může nebo by měl být probačním pracovníkem
Probační pracovník by měl být vzdělán v oblasti so-
ciální práce nebo jiných pomáhajících profesí. Vel-
mi vhodné je vzdělání z oborů psychologie, speciál-
ní pedagogiky, sociologie, ale také práva. Problémem
bývá, že ze strany ministerstva spravedlnosti,
a tedy i soudů není prozatím vůle přijímat kvalifika-
čně odborníky a místa probačních pracovníků jsou
zpravidla pokryta stávajícími soudními úředníky.
Těm by kromě jejich původní práce navíc přiděle-
na ještě i probační činnost, takže jejich pracovní
nasazení je vedle nedostatečné kvalifikace také znač-
ně limitováno kumulací funkce. Tato tendence pod-
cenovat význam profesní přípravy a kvalifikace pra-
covníků mediace a probační služby bohužel značně
brzdí rozvoj nových forem řešení trestních případů
a rozvoj mediace a probační služby.

Jaký je vztah probačních pracovníků a soudců
Probační pracovník a soudce, resp. státní zástupce,
by měl být blízkými spolupracovníky, kteří se spo-
lečné podílejí na řešení jednotlivých trestních pří-
padů, přičemž soudce přispívá svou právní erudicí
a probační pracovník svou odborností v oblasti so-
ciálních věd. Do jaké míry se dají tento partnerský
vztah budovat, záleží na osobě konkrétního pro-
bačního pracovníka, na tom, do jaké míry je scho-

chovných důvodů dát soudu podnět k jeho administrativnímu ubytování mimo zařízení. Jestliže světeci, kteří by podminěně ubytováni v tomto zařízení má výchovné problémy, ředitel to podminěně ubytování mimo zařízení zru-

HARAKTERISTIKA SOUČASNÝCH DĚTÍ

solivita u dětí a mladistvých za posledních deset let výrazně stoupla. Při průzkumu Ústavu pro kriminologii a prevenci téměř 90 % odborných pracovníků výchovných a diagnostických, že se jedná o tzv. typický pro celou naši země. Trestné stíhaných mladistvých bylo v roce 1995 153 % proti roku 1999 a 164 % v roce 1994. V současné době je třetina mladistvých pouze z 50 % páchaná v oblasti majetkové, což je varující signál, protože to v minulých letech bývalo zhruba 80 %. To posun signalizuje skutečnost, že se charakterizuje do oblasti násilné. Zmíněné statistické údaje významně pro uvědomění si, že pověšence v výchovných ústavech, která má vězeňské věšiny a ačkoliv je, která má větší věšiny, ale většinou také sociálně nejvíce povinností a více sebevědomí. Má většinou na stravu, ná oblečení, a co je velice důležité, i na interpersonální vztahy. A práce docházíme k neuralgickému bodu práce výchovných zařízení. Výchovný pracovník může muset zákonitě volit při pozitivním ovlivnění jiné, složitější přístupy v komunikaci než v minulých. Práce v ústavech je tak podstatně náročnější než dříve. Jediné zjištění ústavů po neustálé konfrontaci s autoritou je tak je tomu i v dnešní době a nespojuje se s poubým neobnoveným mentálním vyčerpáním, s jednoduším režimem, který se snaží strukturou dění program. Největší se svěřence ústavu přátelský pohledem sledování přeseň dílčí i vzdělání cíle při intervencích do jeho osobnosti. Největší se jej umět překvapit rovnoprávným vztahem a pokud možno často na úrovni dospělých. Takto s ním téměř nikdy nejd-

64 KONFERENCE - KRIMINALITA DĚTI A MLÁDEŽ

rodiny. Působnost tohoto orgánu je navrhována a vládní úrovni.

INSTITUCIONÁLNÍ PREVENTIVNĚ VÝCHOVNÁ PÉČE VE ŠKOLSTVÍ

situacionální preventivně výchovná péče školství, v tomto případě na úrovni druhé třídy hlediny prevence sociálně patologických jevů, obsáhá jednak ve středních výchovné péče peče a mladě (§ 81 a, zák. 76/1978 Sb. o školských ústavcích), která poskytuje všestrannou preventivně výchovnou péči dětem a mladistvým s negativními patologickými projevy chování, pokud nejsou vedy pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve speciálních výchovných zařízeních, a jedná o diagnostických ústavcích formou krátkodobých dobrovolných diagnostických pobytů.

ŘEDISKA VÝCHOVNĚ PÉČE CO DĚTI A MLÁDEŽ

řediska výchovně péče jsou institucemi zajišťující práci se školní populací přímo ohroženou sociálně patologickými jevy a často již s prvými zkušenostmi s asociativou. Pracují na úrovni především nižší než hlediny prevence. Podmínkou přijetí do střediska je svolobodně rozhodnutí klienta a jeho rodičů. Hledem k sekundární prevenci musí úzce spolupracovat s ním intenzivně na úrovni individuálního výchovně-vzdělávacího plánu. Tj., kteří ostředními partnery u selhávajících jedinců. Jeho úkoly na této preventivní úrovni jsou především rozvíjením komunikace a pozitivních vztahů v rodině, jelikož právě ty nejvíce při selhávání dítěte i a v individualitě, resp. skupinové práci s klientem. Ve střediscích jsou pracoviště ambulancí léčebná. V těch druhých se často otcijí adepti intervence nesací. Zde jedinec setrvá asi dva měsíce. Pracuje se s ním intenzivně na úrovni individuálního výchovně-vzdělávacího plánu. Tj., kteří selhávají i zde a pokračují v sociálních projevech, což vede k umisťování v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy.

OTŘEBA DALŠÍCH AKTIVIT RO NEJMLADŠÍ POPULACI A JEJICH ODICE

evenci v boji se sociálně patologickými jevy třeba ještě více zefektivnit a dále rozvíjet. Změřtější cestou je cílené a systematické

nal, toho si často dokáže cenit více, než klasické pozice učitel-zák, případně rodič-dítě, s nimiž má převážně zkušenost negativní. Rovněž je třeba si uvědomit, že existuje stále větší procento světců, kteří sice jsou ve výchovném ústavě, ale vzhledem k hloubce jejich osobnostního či intelektového poškození jsou schopni jen změny minimální, a to v tom nejlepším případě. Pěčí o tyto jedince je pak nutné řešit ve spolupráci s ostatními resorty. Patří sem mentálně retardovaní a jedinci s psychiatrickou diagnózou.

PROBLEMATIKA PROFESIONÁLNÍ ÚROVNE PRACOVNÍKŮ

I přes výrazný nárůst agresivity u dětí a mladistvých by nebyla správná cesta instalovat do zařízení bezpečnostní agentury, rodat výchovatelům různé apréje, umožnit jim používat půl či dalších donucovacích prostředků. Můžeme se soustředit na prohlubování profesionality a promyšlený odborný přístup ke světcům. Nikoliv združňováním dlouhých let práce a léty osvědčených postupů bez dalšího prohlubování profesionální úrovně odborných pracovníků. Samotná léta práce skutečně nejsou hlavními měřítkem kvalifikovanosti. Bez větší motivace a nezájmu o dopřívání, které vané pracovat a jistě dokušit deformovanou často nedokážou osudem" se prostě nedá. Dlouhodobé působení ve výchovných zařízeních znamená k extrémní psychické náročnosti a možné profesionální vyhoštění" nemusí být proto výhodou, zvláště nyní, kdy dochází k hlubokým proměněm nejen ve společnosti, ale i v osobnosti mladého člověka.

Proto MŠMT organizuje v posledních letech pro výchovné pracovníky množství kurzů a výukových programů za účelem prohloubení profesionality (např. výcvik v psychoterapeutických či socioterapeutických technikách, v komunikaci, v práci s mladými toxikomany, v práci s jedinci s poruchou osobnosti atd.). A tak si nemyslím, že hlavním problémem dneška ve výchovných zařízeních je absence nejvyšších výchovných znalostí a zkušeností v oblasti výchovných zařízeních, ale absence výchovných znalostí a zkušeností v oblasti výchovných zařízeních, které v minulém podání pouze ještě více utvářely jednotlivce, v nepotřebě hledání své identity. Absolventi denního studia pedagogických fakult nastupují do práce oboru, jenž vystudovali a který patří mezi nejnáročnější, velice zátká a formy dálkového studia pro kolegy, kteří již v

oboru pracují, a tedy je pravděpodobně, že v oboru zůstanou i po ukončení studia, nejsou otevřeny v potřebném množství.

KOOPERACE MEZI RESORTY

Přestože činnost, koncepce, míra smysluplnosti výzkumné práce a ekonomické zajištění jsou v kompetenci MŠMT, výsledný efekt práce v těchto zařízeních je odvislý mimo jiné i od míry spolupráce s resorty dalšími. Zatímco s resorty vnitra a práce a sociálních věcí je spolupráce dobrá, se zdravotnictvím je nevyhovující, a to v případě k mladým toxikománům s nařízenou ústavou a ochrannou výchovou a v práci s dětmi a mladistvými, kteří s nařízenou ústavou či ochranou výchovou mají výrazné psychologické problémy, výrazně limitující úspěšnost výchovně-vzdělávacího procesu (psychiatrické a neurologické diagnózy), složitá je spolupráce se soudy, které někdy rozhodují nepřítulí a s neznačist poměrů, které v ústavách pánij.

K 1. 10. 1998 bylo ve všech zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy, tedy včetně dětských domovů a zvláště škol internátních, 5400 dětí, v dětských výchovných ústavcích asi 1000 dětí, ve výchovných ústavcích pro mládež asi 1400 mladistvých. V pěti zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy je tedy v současné době celkem asi 7800 dětí a mladistvých. Diagnostických ústavů je 12 o celkové kapacitě asi 300 dětí a 160 mladistvých.

CHYSTANĚ KONCEPČNÍ ÚPRAVY

Pokyn ministra k upřesnění činnosti školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy

1. vymezení oblastí spádové působnosti diagnostických ústavů ve smyslu zajištění potřebného spektra výchovných zařízení pro každý diagnostický útvar a možnost modelovat místní potřeby v síti zařízení v obvodu územní spádovosti odborného a metodického vedení výchovných zařízení diagnostickým ústavem, včetně koordinace jejich činnosti, včetně zabezpečování růstu potřebné diagnostické odbornosti pracovníků, vykonávání supervize, součinnosti s Českou školní inspekcí a účastí při výběru nových ve-

doucích pracovníků výchovných zařízení v aktivním radu diagnostického ústavu.

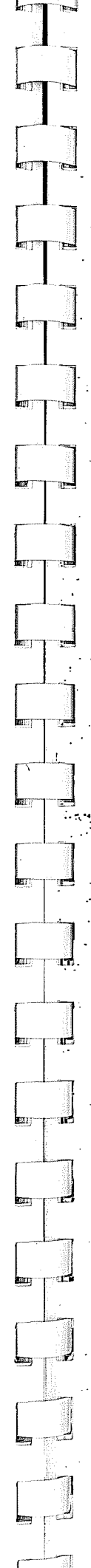
ZÁKON O ZÁŘÍZENÍCH PRO VÝKON ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY

Dalším chystaným zásahem do systému zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy je práva Zákona o školských zařízeních pro děti a mládež (zákon č. 563/2002 Sb.) a zákon o ochrannou výchovu a zařízeních poskytujících preventivně-výchovnou péči. Současná vyhláška se dotýká práva světců a jejich zákonných zástupců a stanov jim některé povinnosti, vyplývající ze soudního rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy a uložení ochranné výchovy. Toto není v souladu s Listinou základních práv a svobod. Proto je nezbytné upravit výkon ústavní a ochranné výchovy zákonnou normou. Jejím smyslem je co nejvíce určit vymezení právomoci a povinnosti školního zařízení (resp. jeho ředitele) vůči nezletilému a jeho rodičům, formulovat práva a povinnosti nezletilého, světců do péče školního zařízení a současně stanovit míru omezení práv jeho rodičů, kteří jsou však i nadále zákonnými zástupci umístěného dítěte. Všechna ostatní práva budou rodičům zachována, pokud nedojde k jejich omezení soudem. Jeho charakter je neslučitelný s charakterem ostatních zákonů v oblasti školství, a musí být tedy zpracován jako samostatný zákon. Zákon bude obsahovat přesný výčet druhů a typů výchovných zařízení, která je možné zřizovat, včetně počtu a velikosti výchovných skupin.

3. RADA PRO DĚTI, MLÁDEŽ A RODINU

Problematika dětí, mládeže a rodiny je z hlediska kompetenci řešena v různých resortech státní správy různě, což není vždy efektivní. Situace týká se prevence sociálně-patologických jevů v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy u dětí a mladistvých potřebuje nutně komplexní přístup, což je za stávajících podmínek velice obtížné a často zdrojem problémů a nepochopení. Z těchto důvodů celostátně potřebu vytvoření nadresortního orgánu, který bude koordinovat činnost příslušných orgánů státní správy, samosprávy, nevládních organizací a profesních svazů v rámci koncepcí organizací a profesních svazů v rámci koncepcí přístupu státu k problematice dětí, mládeže

KONFERENCE - KRIMINALITA DĚTI A MLÁDEŽ

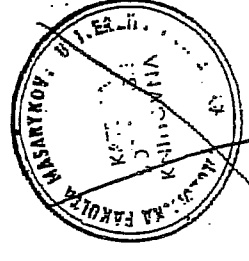
SOCIÁLNÍ PSYCHOLÓGIE

Knihovna FSS MU Brno

4 240700817

36-707U

6870

MARTIN POTUČEK

SOCIOLOGICKE NAKLADATELSTVI

Příklad:

Tentokrát negativní: účinnost reklamy je tak prokazatelná, že mnohé země přijaly z obavy před dalším rozšiřováním kuřáckého návyku zákony zakazující inzerci tabákových výrobků. Jde i o ochranu dětí a mládeže; mladí lidé jsou nejnáze ovlivnitelní vzhledem k tomu, že jejich životní cíle a hodnoty se teprve dotvářejí.

Organizační struktury

Velikost institucí, jejich vnitřní členění, centralizovaný či decentralizovaný způsob jejich řízení, to vše ovlivňuje dostupnost, kvalitu a šíři služeb, schopnost reagovat na změny a potřeby, celkovou efektivnost sociální politiky.

Příklad:

Ve vysoce centralizovaném systému tzv. socialistického zdravotnictví u nás se občan stával často cestovatelem proti své vůli. S výměnnými listy-poukazy trávil dny obchůzkami různých oddělení a laboratoří, ztrácel čas objednáváním a přebornáváním, fungoval jako poslíček doručující lékařské zprávy-nálezy. Systém byl promyšlen tak, aby pracoval s minimálními ztrátami času a energie zdravotníků - leč na úkor pacienta.

Sociální politika se neobejde ani bez fungování *přířezových institucí*, které se věnují specifickým sociálním problémům bez ohledu na to, které resorty s nimi mají co do činění.

Příklad:

V různých zemích existují rozmanité vládní komise, specializované například na boj proti toxikomanií, na péči o zdravotně postižené občany, na populační politiku apod.

Specifickou organizační strukturou, typickou pro korporativní státy veřejných sociálních služeb, je instituce *tripartity*, jež je místem vyjednávání mezi třemi hlavními partnery politiky zaměstnanosti: zaměstnanci, zaměstnavateli a vládou. Blíže k tomu v příslušné kapitole.

Veřejné slyšení (Public hearing)

Tento u nás dosud téměř neznámý prostředek formování a realizace sociální politiky je rozšířen zejména v anglosaských zemích. Prostřednictvím veřejných slyšení skládají úřady občanům úchy ze své činnosti - v tomto případě přenesené i doslova, totiž mj. i dokumentaci toho, jak byly vynaloženy prostředky z veřejných zdrojů. Touto formou se také předkládají k diskusi návrhy na nová řešení. Konání veřejných slyšení je označováno v dostatečném předstihu předem a zároveň se uvádí způsob, jakým se lze seznámit s předkládanými dokumenty. Jedná se o přístupné komunikativní a zástupci příslušné instituce jsou povinni odpovídat na všechny dotazy a promítnout zformulované připomínky do své další práce.

III.3. Aktéři sociální politiky

Politika - včetně sociální politiky - vyrůstá ze zájmů lidí a institucí; zároveň je přítelka koho, pro koho; popřípadě i proti komu...

Procesu formování a uplatňování sociální politiky se účastní řada subjektů, ať už jde o role aktivních tvůrců a realizátorů nebo pasivních "konzumentů". Ostatně, jedna a táž osoba či instituce mnohdy vystupuje v obou rolích současně. Pokusme se představit si tento proces jako představení. Jaké typické "charaktery" role můžeme přidělit jednotlivým aktérům?

Občan

Často bezradný tváří v tvář zákonům, s nimiž není seznámen, a institucím, jejichž činnostem nerozumí. Jako jedinec bez větších možností ovlivnit konkrétní podobu sociální politiky. Proto se často sdružuje s jinými osobami podobných zájmů.

Rodiina

Tradičně přebírá starost o osoby vyžadující zvláštní péči: o děti, o staré, nemocné, invalidní. Většina pečovatelských rolí připadá ženám. Hranice "dělny práce" mezi rodinou a dalšími institucemi i uvnitř rodiny je ovšem historicky a sociálně velmi proměnlivá.

Sousedství

V tradičních společnostech významná, v soudobých oslabená instituce sousedské výpomoci.

Církev

Spojují ve své činnosti pozornost věnovanou duchovní službě s charitativní péčí o potřebné.

Svépomocná sdružení

Lidé s podobnými problémy se sdružují, poněvadž cítí, že ve skupině mají větší šanci pomoci sobě navzájem a upozornit na svoje problémy i ostatní. Svěpomocná sdružení mohou postavit svoji činnost na formální základ jako neziskové organizace.

Specializované instituce poskytující služby

Specializují se na poskytování vymezeného okruhu sociálních, zdravotních, vzdělávacích aj. služeb. Můhou to být soukromé firmy, instituce veřejného sektoru i instituce smíšeného typu. K institucím smíšeného typu, běžné se vyskytujícími na Západě, řadíme například veřejně prospěšné neziskové organizace (non-profit organizations) či nevládní organizace volně přičleněné k orgánům státní správy (non-governmental organizations).

Neziskové organizace

Hlavním kritériem regulujícím činnost těchto organizací je uspokojování veřejného zájmu. Dělí se na organizace svépomocné (členové organizace si pomáhají navzájem) a veřejně prospěšné (členové organizace pomáhají jiným občanům).

Firmy

Kromě své primární funkce - uplatnit se na trhu se svými produkty - realizují často i činnosti související s péčí o vlastní zaměstnance, případně o jejich rodinné příslušníky. Jde o tzv. podnikovou (firemní) sociální politiku.

Hájí zájmy svých členů v pracovní a sociální oblasti. Často samy realizují nebo se podílejí na realizaci různých sociálněpolitických opatření.

Politické strany

Ve svých programech koncipují přístupy k řešení různých sociálních problémů; v případě, že jsou u moci, podílejí se na formování a realizaci sociální politiky.³

Stavovská (profesionální) sdružení

Hájí zájmy příslušníků určitých sociálních vrstev či profesí. Reguluji přístup nových adeptů dle dané profese na trh práce, zabývají se i odbornými aspekty a etikou výkonu příslušného povolání. Tradičně vládná jsou například sdružení podnikatelů nebo lékařské komory.

Hromadné sdělovací prostředky

Zprostředkují koloběh informací mezi jednotlivými aktéry sociální politiky. Samy vstupují do probíhajícího dialogu (publicistika).

Státní moc a správa

Stát je profesionální politický aparát ovládající určité teritorium, jehož autoritu zajišťuje právo a možnost užít přinucení.

Všechny složky státní moci - zákonodárná, výkonná i soudní - se podílejí na formování a realizaci sociální politiky; parlament schvaluje a mění zákony a rozpočet státu, vláda přijímá konkrétní programy i jednotlivá opatření, soudy se starají o dodržování zákonnosti.

Státní správa je hierarchicky uspořádanou výkonnou složkou státní moci. Na centrální úrovni fungují resortní ministerstva, která mají "v referátu" různé složky sociální politiky: práci a zaměstnanost, sociální zabezpečení a sociální péči, školství, mládež, tělovýchovu, zdravotnictví aj. Kromě centrální úrovně se výkonu státní správy účastní i státní orgány na úrovni obcí a regionů - regionální a obecní úřady. Rozdělení pravomocí mezi centrem a obcemi může být různé; vyplývá z uplatňované politické doktriny a sociálněpolitických koncepcí.

Úředníci státní správy mají velkou možnost ovlivňovat reálnou podobu a zejména způsob realizace sociálních politik. Mluví se o skryté moci byrokratických aparátů, která indukce potřebu hledat efektivní způsoby veřejné kontroly jejich činnosti.

Samospráva

Spravuje věci veřejné ve vymezených okruzích působnosti prostřednictvím volených orgánů, kterým občané delegují rozhodovací pravomocí. Základními jednotkami místní samosprávy jsou obce a jejich zastupitelstva. Samosprávné orgány se mohou utvářet i na vyšších úrovních.

Veřejná správa

Spravování záležitostí dotýkajících se veřejného zájmu. Podílejí se na ní státní správa a samospráva.

³ Logikou výstavby různých politických doktrín je dáno, že sociální politika bývá spíše v centru pozornosti stran z levé části politického spektra; nicméně určitou koncepcí sociální politiky musí mít vypracovanou každá politická strana, usilující o úspěch u voličů.

IV. OBLASTI SOCIÁLNÍ POLITIKY

IV.1. Politika zaměstnanosti	62
IV.2. Politika sociálního zabezpečení	69
IV.3. Zdravotní politika	78
IV.4. Vzdělávací politika	87
IV.5. Politika ve sféře bydlení	95
IV.6. Rodinná politika	101
Otázky ke kapitole IV	61, 68, 77, 86, 94, 100, 108

Nátlakové skupiny

Aktéři sociální politiky vytvářejí koalice. Sdružují síly a prostředky k prosazení různých zájmů. Snaží se ovlivnit zvláště znění přijímaných zákonů, způsob a množství rozdělovaných finančních prostředků i konkrétní rozhodnutí. Mohou vzniknout ad hoc k prosazení jednorázového záměru, nebo sledují dlouhodobější cíl posílení určitých politik či kritérií rozhodování.

V demokratické společnosti je každé sociálněpolitické opatření výsledkem vyjednávaní a kompromisů mezi výše zmíněnými aktéry. Zásadní reformy se objevují poměrně sporadicky, neboť citelně zasahují do zájmových sítí mnohých aktérů. Někteří takovou reformou získají, jiní ztratí. Ti druzí se přirozeně brání a reforma má větší naději na úspěch pouze tehdy, když se prokáže, že dosavadní situace je neúnosná, neboť ztrácí její těsně většinu.

Otázky ke kapitole III:

1. Proč je rozumnější řešit sociální problémy již v zárodku, spíše než čekat, až vyústí do otevřených krizí?
2. Jaký je rozdíl mezi politikou a sociální politikou?
3. Charakterizujte základní fáze formování a realizace sociální politiky; každou z nich ilustrujte poukazem na konkrétní situace pro ně charakteristické.
4. Uveďte několik příkladů změny cílů a prioritních v sociální politice.
5. Které nástroje sociální politiky považujete za nejdůležitější a proč?
6. Jaké je uplatnění práva v sociální politice, jaké jeho složky se jí nejvíce dotýkají a v čem?
7. Které ekonomické nástroje jsou přímo uplatnitelné v sociální politice a které se jí, byť nepřímo, dotýkají?
8. Jsou ospravedlnitelné nátlakové akce sociálněpolitického charakteru v zemi s fungujícími zastupitelskou demokracií? Zdůvodněte své stanovisko!
9. Srovnávejte sociální programy a veřejná slyšení z hlediska jejich užítí v sociální politice.
10. Jakými způsoby se řeší konflikty zájmů různých aktérů sociální politiky?

Než vymezím jednotlivé oblasti sociální politiky, kterým budu věnovat soustředěnější pozornost, upozorním na některá úskalí takového přístupu.

Úskalí 1: Musíme oddělovat neoddělitelné

Tradice oddělování jednotlivých složek složitého poznávacího problému, metodicky odvozená z Descartova postupu "per partes", po částech, prokázala v historii lidského vědění svoji sílu. Samozřejmě, narážela i na své hranice, dané oddělováním reálně neoddělitelného. V podobné situaci se ocitne každý, chce-li se zabývat jednotlivými oblastmi sociální politiky. To, že tyto oblasti vznikly v procesu společenské dělbý práce, diferenciace a specializace činnosti a byly také jako relativně samostatné právně vymezeny, a že to v mnoha směrech usnadňuje - či přímo umožňuje - jejich řízení a provoz, je nadsada. Stejně tak je ovšem zřejmé, že jednotlivé oblasti se překrývají. Například jedna instituce může svými činnostmi realizovat cíle spadající do různých oblastí nebo naopak.

Příklad:

V předlistopadové zdravotnické soustavě existovaly tzv. léčebny dlouhodobě nemocných. Šlo o jednodušší vybavené nemocnice, starající se o chronicky nemocné, převážně staré, osoby. Nedostatečná kapacita domovů důchodců a jiných zařízení způsobovala, že v mnoha případech zůstávala lůžka v těchto zařízeních obsazena i tehdy, když bezprostřední potřeba zdravotní péče pominula. Lidé, většinou osamělí, se totiž neměli kam vrátit: doma by se o sebe nedokázali postarat. Kromě zdravotní péče tedy tyto léčebny plnily i funkce sociální péče. S přechodem na platby za léčebné úkony ze zdrojů zdravotního pojištění od roku 1993 byli pacienti, nevyžadující stálou zdravotní péči, z těchto léčen propouštěni; pro mnohé z nich to ovšem znamenalo bezprostřední ohrožení jejich zdraví nebo i života. Proto bylo dohodeno dohody mezi ministerstvy zdravotnictví a práce a sociálních věcí, že pokud úto pacienti zůstanou v nemocničním ošelfování ze sociálních důvodů, budou příslušnému zdravotnickému zařízení uhrazeny náklady na jejich pobyt z prostředků ministerstva práce a sociálních věcí.

Úskalí 2: Institucionální rozříštění

Další pozoruhodnou skutečností, která je důsledkem stále složitějších forem sociální organizace, je to, že některé cíle sociální politiky jsou realizovány mnoha institucemi z různých oblastí. Množině sociálních institucí, které realizují určité funkční nároky (cíle politik) a tím uspokojují definovaný segment individuálních a sociálních potřeb, říkáme *společenské funkční sféry*. Instituce, z jejichž činnosti tyto sféry povstávají, však často sledují i různé jiné cíle; důsledkem je nekoordinovanost a někdy i protikladnost jejich působení. Vzniká potřeba přijímat průřezové sociální programy.

Příklad:

Častý názor, že péče o zdraví je převážně věcí samotného zdravotnictví, byl definitivně vyvrácen v 80. letech, kdy řada studií potvrdila, že samo zdravotnictví je s to ovlivňovat zdravotní stav populace maximálně z 20%, vše ostatní je třeba přičíst na vrub jiným faktorům - životnímu stylu, výživě, stavu životního prostředí, sociální pohodě či stresům, uspořádáním či neuspokojeným poměrům v rodině a v zaměstnání apod. Vzniká potřeba realizovat rozsáhlé národní programy podpory zdraví, které jsou připravovány s pomocí Světové zdravotnické organizace pod hlavičkou "Zdraví pro všechny do roku 2000".

Úskalí 3: Oblasti sociální politiky lze vymezit podle různých hledisek

Některé oblasti sociální politiky jsou tradičně definovány vztahem k určitému cíli (např. politika zaměstnanosti), jiné významostí k určité sociální či demografické skupině (péče o invalidy, problémy etnických minorit) nebo sociálně ekonomické jednotice (rodinná politika, regionální politika).

Příklad:

Problematika Romské populace v České republice zahrnuje mj. vysokou nezaměstnanost mezi Romy, vyšší nemocnost a úmrtí Romů, problémy vzdělávání romské mládeže v českých školách, politiku v oblasti bydlení, prostituce, kriminalitu, zákonnou úpravu lidských práv a svobod.

Úskalí 4: Sociální politiku lze chápat různě

Do hry pochopitelně vstupují i rozdíly v pojetí sociální politiky jako takové.

Příklad:

Jsme-li příznivci užšího vymezení sociální politiky, můžeme se bez výčitek svědomí omezit na administraci příspěvků v nezaměstnanosti či na posilování policejních útvarů v boji se zločinem. Domníváme-li se, že sociální politika je plnohodnotným partnerem hospodářské politiky v úsilí o prosperitu země, nebudou nám lhostejné ani aktivní politika zaměstnanosti, výchovné funkce rodiny a školy v prevenci kriminality atd.

Následuje výklad vybraných oblastí sociální politiky: politiku zaměstnanosti, politiku sociálního zabezpečení, zdravotní politiku, vzdělávací politiku, politiku ve síti bydlení a rodinné politiky.

V této publikaci se nebudu věnovat problémům uplatnění sociální politiky v regionu, obci, podniku či v rozvoji tělovýchovy. Pominu také boj se zločinem a politiku v oblasti životního prostředí, přestože se sociální politikou souvisí (a někteří autoři je do sociální politiky zařazují). Problémů sociálních rolí vázaných na příslušnost k určitému pohlaví, invalidů, etnických minorit se pouze dotknu v oddílech věnovaných politice zaměstnanosti, sociálnímu zabezpečení a rodinné politice. Fenoménům sociální diferenciace a chudoby se budu věnovat pouze potud, pokud se přímo vážou na fungování

60

UMÍRÁNÍ A SMĚŘ

Mgr. Marie Přidalová

Mgr. Marie Přidalová, 1974

Je sociální práce a politika na FFMU v Brně.

ni společenost se vyznačuje chabými strachem ze smrti. Není schopna o ni uvažovat racionálně, ověřuje ji nepřijemnými až hrůznými představami, a proto o ní raději neuvažuje vůbec a vyčleňuje ji na nejzazší okraj svého zájmu. Neokáže jí čelit, a tak se stává umírání v moderní společnosti traumatem jak pro umírajícího, tak pro jeho nejblíže okolí. Moderní lidé neznají rituály, které provzoravují jejich předkové - neumějí se se svým umírajícím rozloučit, nevědí, jak se v přítomnosti umírajícího chovat, neumějí si představit, že by mrtvé jeho samy umyl a oblékl do pohřebních šatů, málo kdy volí jinou formu pohřbu než rychlou kremaci.

Moderní doba má svůj vlastní rituál kolem smrti a umírání. Tento rituál vychází z představy, že smrt je osklivá, že je to nepřítel, kterému se vyhýbáme do poslední chvíle. Nestojíme si tedy pro poznání jejího významu. Popíšeme si tento rituál, abychom si lépe uvědomili jeho alternativitu.

80 % lidí umírá v nemocnici mezi přístrojovou technikou a zdravotnickým personálem. To je daň za pokrok, kterého dosáhla věda, medicína a zdravotnictví jako instituce. Vejmí rychle jsme si zvykli na myšlenku, že neumíráme proto, že jsme smrtelní, ale umíráme na něco. Moderní lékařství má mnoho prostředků k tomu, aby příšerný úmrtí oddělila. Proto se obracíme na lékaře jako na polobohy, kteří nás před náručí smrti ochrání. Lékaři jsou si této své sociální role vědomí a do poslední chvíle bojují o náš život. Nemocnice jsou proto institucemi, které jsou pro jev, pro akutní popípapadé chronická onemocnění. Na co ale nemocnice připraveny nejsou, jsou termínální onemocnění, tedy ta, která nelze léčit a drtivě či později skončí smrtí. Zdravatnický personál neví, jak má s člověkem trpícím termínální chorobou jednat. Má k tomu mnoho odvodů.

Profesní příprava zdravotníků (zejména lékařů) vychází z vědeckého pojetí nemoci. Nemoc je považována za fyzickou a biochemickou odchylku od stanovených norem. Lékaři jsou vychováni k tomu,

Umírání a smrt

soustavu sociálního zabezpečení. Zájemce o uvedená témata odkazují na bohatou odbornou literaturu.

- Obecný výkladový rámec sledovaných politik bude následující:
- cíle a kritéria pro formování politiky v dané oblasti
- vymezení cílové populace
- role individuá, státu a trhu (případně i církvi, charitě a samosprávy)
- funkce, struktura a systém řízení institucí
- živé problémy a uplatňované nástroje řízení.

Otázky k úvodu kapitoly IV.

1. Vymezte hlavní oblasti sociální politiky podle různých hledisek. Jaké problémy vysvětlíte s překrýváním a koordinací činnosti těchto oblastí? Jakými nástroji jsou řešeny?
2. Jaké centrální instituce se podílejí na formování a realizaci jednotlivých oblastí sociální politiky i sociální politiky jako celku?

61

aby tuto odchylku napravili. Ve chvíli, kdy je tato náprava dostupnými prostředky nemožná, zůstává jí stát s prázdnyma rukama. Nejsou dostatečně připraveni čelit těmto situacím, považují je za selhání medicíny a selhání své. Nevědí, jak s takovými pacientem s termínálním onemocněním o jeho stavu hovořit. S pocitem, že by mu sebrali veškerou naději sdělením nepřijemné diagnózy, že by tuto zprávu pacient neunesl a že by jeho reakce uškodila všem přítomným, se raději utíkají k uhýbajcím větám a „mílosrdným lžím“, pokud od pacienta neunikají úplně. Jestliže je pro zdravotnický personál stav zdravotně, vyhlídka smrti je pro ně prohrou. Mají pocit, že v takové chvíli už nemohou nic nabídnout. Justiční povaha nemocnice jim to ani příliš neumožňuje. Jako každá instituce má nemocnice svá pravidla, omezení a nařizení, která slouží co nejlepšímu chodu všech oddělení a co nejlepší péči o pacienty. Nezbyvá ale příliš mnoho prostoru pro individuální potřeby pacientů. Denní režim plně zaměstná všechny zdravotníky, takže jim nezbyvá čas naslouchat úzkostem a steskům umírajících pacientů.

Rodina umírajícího pacienta je z péče o svého blízkého často vyřazována. V nemocničním prostředí, zejména na odděleních intenzivní péče, jsou časté návštěvy problémem. Prof. Heřkovicová provedla anketu mezi 17 lékaři, ve které se ukázalo, že ačkoli by lékaři sami byli rádi, kdyby měli v době své nemoci a pobytu v nemocnici hodně návštěv, které by u nich mohly pobývat neomezeně dlouho, však si přeje 16 lékařů ze 17 dotazovaných, sami každodenní návštěvy svých pacientů přibuzných nesouhlasují (17 krát záporná odpověď) (1). Z autoritativních výpovědí rodinných příslušníků je patrné, že i když by se chtěli na péči o umírajícího člena rodiny podílet, je jejich účasť nežádoucí. Davidsonová popisuje „syndrom čekajících supů“, který se u takových odmítnutých příbuzných může rozvíjet. Po té, co se nemožou účastnit péče o umírajícího, trpí fyzickými problémy (problémy psychickými, zejména pocitu viny (2)).

POMOC UMÍRAJÍCÍMU A JEHO BLÍZKÝM

Popsal jsem si způsob, jakým většina lidí zemře. Jaká existuje alternativa a jakou roli může při péči o umírajícího sebrat sociální pracovník? Sociální práce mezi pomoci, kterou může nabídnout psycholog, kterou sociální pracovník a kterou zdravotní ošetrovatel, je velmi jemná. V tomto případě ani nelze určit, která profese je pro umírajícího člověka nejužitečnější. Péče o něj je záležitostí tzv. ho-

Sociální

Téma: Hospicová péče a smrt

15

22. 03. 2000

22. 11. 2000

22. 01. 2001

27. 02. 2001

21. 03. 2001

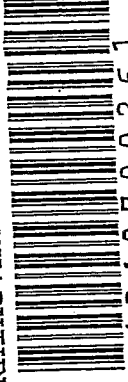
21. 04. 2001

03. 06. 2001

20. 06. 2001

METODY SOCIÁLNÍ PRÁCE

Knihovna FSS MU Brno

4 240700261

Podklady ke stážíim studentů
a ke kazuistickým seminářům

36-253N

I VO ŘEZNIČEK

SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ

To, že za komunistické vlády došlo v Československu k přerušení souvislosti a vytvoření praxe sociální práce na Západě, paradoxně není a nemusí být pouhou nevyhnutelnou nebo známou jednoznačnou zastiňováním. Díky nerozvítnosti a částečné nefunkčnosti státní podpůrné sítě a veřejnoprávní sociální práce tu totiž nedošlo v obecném měřítku k oslabení podpůrných funkcí rodiny a širších sociálních sítí tak, jako například ve Spojených státech, nebo k jejich výraznému překrytí náhradními funkcemi státního sektoru, jak jsou známy například ze Švédska. Na Západě se totiž teprve s útlumem konjunkturní a s nutností omezovat státní rozpočet postupně začal uznávat význam rodiny, přátel, známých osob a takzvaného přirozeného prostředí při řešení sociálních problémů, na jejichž zvládnutí a státní institucionalizovaná sociální práce přistupovala stačit. V českých podnikáckých a osmdesátých a osmdesátých let se pozice rodiny jakožto poslední zabezpečující, ochraňující a povznášející instance poměrně zachovala, pokud se dokonce neposílila. Je to spíše čtenost, byť vyplývá z relativní novoty. Pokud se česká sociální práce ryhle orientuje a začne ve větší míře využívat přirozených sociálních vazeb svých klientů, budou se Češi moci vyhnout hledání zpáteční cesty od praxe zaměřené povýšce individuálně a "odbornícky".

Československá sociální politika v období reálného socialismu byla zaměřena univerzalisticky, tj. na většinu práceschopných obyvatel, a jejími nástroji byly zejména finanční dávky nebo subvence. V důsledku toho docházelo k relativnímu opomíjení osob, které se ocitly mimo zaměstnanecký svět (zejména postižených osob a částečně též starobních důchodců). Tím se také nedostatečně rozvíjely speciální služby, které by těmto osobám pomáhaly žít co možná nejnормálnějším životem. Většina zdravotnických a sociálních služeb byla poskytována v ústavních zařízeních. Pouze minimálně (pečovatelská stážba a důvězárna strava pro důchodce) byly státní sociální služby k dispozici v přirozeném prostředí sociálně potřebných osob. Mnoho z postižených a starých osob zůstávalo tudíž v péči svých příbuzných, často ovšem bez dostatečné odborné podpory.

Sociální práce v rámci této koncepce spočívala v ověřování nároků na příslušné finanční podpůrné, případně na umístění v ústavním zařízení, a jejichž zprostředkování. Většina pracovního času se spotřebovávala na vedení úřední agendy a možnosti vlastní sociální práce s klientem byly malé. V české praxi se na tzv. socioterapii dostávalo většinou pouze v poradenských, kardiologických a částečně při rehabilitačních postizněných.

Když dnes zástupci vysokoškolských kateder, vedení sociálních akademii a sociální pracovníci z terénu hovoří o nutnosti zlepšení, popřípadě profesionalizace sociální práce a připravení k ní, často se orientují na západní vzory, zejména anglosaský a německý. V obou těchto kulturních oblastech je individuální, rodinná a skupinová práce s klientem pokládána za základ sociální práce, tj. za jádro služeb, které se potřebným klientům nabízejí. Poskytování finančních dávek je od poskytování služeb odděleno. Lépe řečeno, poskytováním služeb se má klientům napomoci vymáhat se ze závislosti na sociálních podporách a dávkách nebo upravit jim způsob života tak, aby i v případě nutnosti důchodů a dávek mohli žít integrovaně v širší společnosti.

Toto pojetí však zatím není zcela přijímáno v českých odborných a politických kruzích, kde se o sociální politice rozhoduje. Nová koncepce sociální politiky vypracovaná v roce 1990 sice uvádí sociální služby, ale jako relativně nejslabší a reziduální součást sociální pomoci nebo péče ve srovnání se sociálním pojištěním a zabezpečěním. V sou-

poradenské a socioterapeutické služby zneužitím, a v zastupitelských sborech a na ministerstvech zdaleka nepadlo.

To, že sociální služby se nekonzupují jako prostředek, jímž se sociálně potřebným zprostředkovává možnost návratu k běžnému způsobu života, vede k tomu, že pracovníci sociální a zdravotní sféry i jejich klienti se zaměřují především na získávání finančních dávek, aniž by se hledaly jiné cesty řešení sociální situace. Jak ukazují zkušenosti ze západní praxe, je to nákladné řešení, které státní pokladnu neúměrně zatěžuje, a je to také řešení, které může vést k trvalému snížení osobní motivace klientů.

Zatím se zdá, že v České republice je možno na úrovni místní samosprávy a charitativních organizací rozvíjet alternativní sociální služby. Děje se tak zatím v relativně malé míře a spíše ve větších městech. Tyto volnosti a nedostatek prostředků s tím spojené jsou s sebou nesoší jistý chaos, nekoordinovanost činnosti a někdy částečnou neodbornost nebo nezkušenost. Do budoucna je pravděpodobné, že v rámci konzervativního pojetí sociální politiky bude sociálně potřebným osobám zaručován pouze minimální příjem a že sociální služby zůstanou omezeny nízkým přílivem finančních prostředků. Byla by to situace, v níž byla americká vládní sociální politika koncem padesátých let než se začaly rozvíjet velkoryse pojaté státní sociální programy.

V osmdesátých a osmdesátých letech, kdy se v průmyslových zemích Západu začaly rýsovat hranice ekonomického růstu, došlo postupně k omezování široce založených sociálních výhod a služeb pro nedostatek prostředků. Česká a slovenská společnost jsou tímto nedostatkem omezeny dříve, než mohly ochutnat relativního nadbytku. Často se poukazuje na to, že pro sociální práci není dostatek lidí a na příslušná zařízení dost financí. To by zatím samo o sobě nemuselo tolik vadit, pokud by se podříkalo v blízké budoucnosti prosládnější využívání dostupných zdrojů, jako ne například pracovní doby, existujících zkušeností, zájmu rodin potřebných osob, ochot potenciálních dobrovolníků a dispoibilitního času nebo ideálnímu studentů. Sociální práci v České republice lze také vytknout příslušnou neformálností, nedělností a nekoordinovaností, ale tyto nedokonalosti se týkají i ostatních společenských institucí pro cházejících reforem.

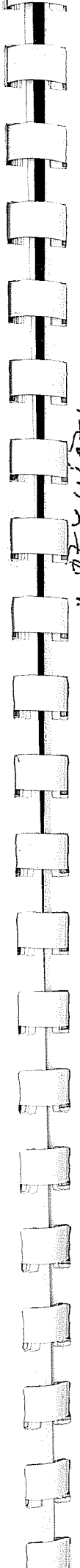
V této nezáviděníhodné situaci usilují sociální pracovníci v terénu, v mocenský kulórech, na sociálních akademiiích a na katedrách o změnu koncepce sociální práce. Chátlí by, aby ke zbyrokratizované dávkové agendě přibývalo soustavnější, veskučka a citoterapeutické práce s klienty alespoň tam, kde potřební spolupůtčané o takovou práci stojí nebo by její poskytování ocenili.

Od tohoto záměru se také odvíjí budování výuky sociální práce v České republice roku 1990. Protože k němu dochází s určitým předstihem před změnami v sociální zřízení a úřadovnách, nastává jistý paradox v tom, že budoucí absolventi jsou v práci sociální práce, pro který nejsou zatím v praxi dostatečně podříkání. Jak vedení Společnosti sociálních pracovníků, tak představitelům škol sociální práci nicméně záleží na tom, aby se pojetí sociální práce s klienty a pro klienty postupně šlo prosazovat, i kdyby to nebylo zcela ve směru státní sociální politiky.

Tomu odpovídá i současné pojetí výuky sociální práce na vysokých školách, z její zkušenosti je tato příručka odvozena. Za její základ pokládáme získávání praktických zkušeností studentů na stážích v praxi. Tyto zážitky se pak analyzují a teoreticky p

11

12

1 DENNICEK

Melroy M. M. práce

4. POVAHA SOCIÁLNÍ PRÁCE V DANÉM ZAŘÍZENÍ

Kromě makrosociálně působící sociální legislativy a mikrosociálně uplatňovaných osobnostních a metodických předpokladů sociální práce závisí její výkon podstatnou měrou na zařízeních, ve kterém se vykonává. Zažitá koncepce práce, typ klientely, volba odbornosti personálu a s ní souvisící náplně práce, dlouhodobější meziosobní vzájemnosti vedení instituce předurčují obsah a povahu nápomocných činností, jež se klientům poskytují jako sociální služby nebo podpůrné.

V anglosaském prostředí, zejména ve Spojených státech, došlo během druhé světové války a po ní k významné změně. Až do konce třicátých let měly nevládní sociální instituce poměrně značný rozsah působnosti, vliv ve svých lokalitách a také silné finanční základy. Byly sice částečně financovány ze státní pokladny, ale soukromé charitativní prostředky jim umožňovaly konkurovat státnímu sociálnímu sektoru. V druhé polovině třicátých let a pak v letech válečných a poválečných však došlo k rozmachu státní politiky v podobě tzv. pečovatelského státu. Těžší sociální práce se začalo přesouvat ze soukromého do státního sektoru spolu s tím, jak státní dávky a důchody pro sociálně slabé a sociálně pojištěné převládly nad systémem nevládních charitativních podpor a pomoci. V šedesátých letech tento trend ještě zesílil v souvislosti s růstem tzv. osobních služeb (personal services). Souvisí to s určitou filosofií sociální politiky tak, jak se vyvinula ve spotřebních průmyslových společnostech v době jejich bezprecedentního blahobytu. Podle tohoto pojetí, formulovaného v podobě Beveridgova "zajištění od kolébky do hrobu" nebo Kennedyho "velké společnosti", na sebe sít bere roli hlavního řešitele tíživých sociálních problémů a usiluje o sdílení rizik s nimi spojených v rámci celé státem solidárizované společnosti. Původně šlo o snížení nebo vyhlazení problémů spojených zejména s chudobou a prostředkem řešení byla široká redistribuce příjmů. Postupně se však ve vztlahu k lidem stojícím mimo hlavní proud společnosti (duševně nemocní, tělesně a smyslově postižení, osamělí starí lidé, svobodné a rozvedené matky, nezaměstnaní) prosadil humanizační přístup právě tím, že jim byly poskytnuty nápomocné služby, jejichž cílem je zprostředkování takových životních podmínek, které se blíží normálním.

Sociální práce se v tomto procesu reformy sociální politiky silně angažovala a vedle více specializovaných nápomocných disciplín, jako je například speciální pedagogika, psychiatrie, vývojová psychologie, geriatric nebo penologie, usilovala o zprostředkování nebo integrující úlohu. Sociální pracovníci se v rámci této koncepce stávali klíčovými klientům osobně nejbližším člověkem, který jim pomáhá skládat mozaiku dílčích kroků, jež mají vést k předpokládané úpravě jejich situace.

Tuto ambici se sociální práci podařilo naplnit jen zčásti, jednak díky jisté odborné rezistenci ostatních profesí, které si střežily oblasti svého odborného působení, jednak díky částečné rezistenci klientely, vůči níž se metodika sociální práce neukázala jako zcela působivá. Ani postupné reformy sociální politiky a jejich nástrojů, ani příprubování metod práce s klienty nezabránilo růstu sociálních problémů a jejich zvyšující se koncentraci. Sociální politika s celým souborem programů a služeb se přitom stala velmi nákladnou. Od osmdesátých let se v anglosaském prostředí klade otázka, zda osobní sociální služby v té podobě, do jaké se rozvíjely v období relativního blahobytu, jsou vůbec efektivní a tedy únosné. V protikladu k nim argumentují konzervativní kr-

řící ve prospěch záruk pouhého příjmového minima spolu s posílením potřebek k zařazování do běžného pracovního a občanského života.

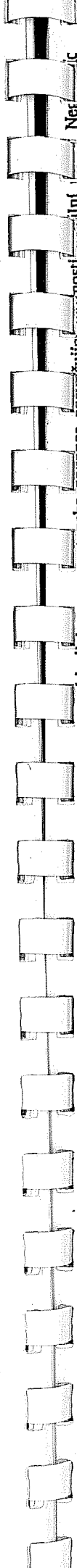
Česká sociální práce je v současné době velmi blízko tomuto minimalistickému pojetí a jen pomalu a obtížně hledá způsob prosazení osobních služeb podle západního vzoru ve veřejném sektoru. V současném pojetí sociální politiky se o rozvoji těchto služeb uvažuje zejména v nevládních organizacích a pod místní samosprávou. Navíc můžeme pochytovat o tom, zda v české společnosti, nenavýklé na divěrnou intervenci do osobních věcí, mohou nápomocné služby najít široké uplatnění. Nicméně, ať už bude vývoj profese v budoucnu jakýkoli, bude užitečné zmínit se o možných předpokladech sociální práce s klienty a stážování studentů v určitých typech zařízení.

Nějvíce možností uplatnění sociálních pracovníků je zatím ve *státní a místní správě*. Po přesunu agendy sociálního pojištění na správy sociálního zabezpečení zbývá na příslušných sociálních odborech a odděleních spravování dávek sociální pomoci. Pokud jde o práci s klienty, týká se zejména péče o ohrožené rodiny (matky a děti) a o sociálně potřebné osoby v důchodovém věku, a dále pomocí tzv. společensky nepřizpůsobeným osobám. V současné přechodové situaci nejsou přílišná zobečňování namístě, nicméně se zdá, že těžiště sociální práce uplatňované magistráty, městskými částmi a obcemi je dosud v udělování sociálních dávek, terénních šetřeních k nim. (Prověřování nárokovosti) a pořizování úředních záznamů jako dokladů k administrativnímu a soudnímu rozhodování. Zavedený systém jedná se stranami, včetně omezeného počtu úředních dní, formálních terénních šetření a neosobní komunikace s klienty, jak jej lze pozorovat na městských a obecních úřadech, je dokladem úpadku veřejné správy v minulém období a jeho přetrvávání do současnosti. Navíc v souvislosti s decentralizací samosprávy dochází k tomu, že nové vznikající sociální oddělení v obcích a městských částech nejsou mnohdy obsazována kvalifikovaným personálem. O sociální práci s klienty lze v těchto případech mluvit jen s jistou nadsázkou.

Určitou výjimkou z takto pojímané sociální práce je *pečovatelská činnost* ve vztahu k samostatně žijícím důchodcům a dále zejména preventivní a intervenční činnost ve vztahu k osobám bez domova a bez zaměstnání. Povahou problémů této klientely, zejména na absenci podpůrného rodinného zázemí a další souvislosti komplikace zdravotní, finanční, zaměstnanecké či trestně právní, si vyžadují komplexnější přístup k ní. Zejména ve větších městech a v okresních městech se nyní rozvíjejí alternativní programy sociálních služeb s důrazem na socioterapii, budují se útoky pro osamělé a zdravotně postižené osoby navracející se z výkonu trestu, mladé dospělé odcházející z ústavů pro mládež, svobodné matky, apod.

Poradenské instituce, administrativně spadající rovněž pod okresní a místní samosprávu, poskytují klientům převážně specializované pedagogické a psychologické služby a sociální práce je v nich spíše druhořadé nebo podřízené. Styčných bodů a možností k týmové spolupráci je však mezi aplikovanou psychologií, pedagogikou a sociální prací mnoho a možnosti sociální práce v poradenské činnosti jsou otevřené. Vzhledem k tomu, že některé pedagogické školy i katedry psychologie se v poslední době začaly orientovat na sociální pedagogiku a pomoc sociálně potřebným, lze ovšem v této oblasti zpočátku očekávat spíše silnou konkurenci než schůdnou spolupráci.

Dalším významným místem s příležitostí k práci s klienty jsou *státní a obecní rezidenční zařízení*, jako domovy důchodců, kojenecké ústavy, domovy pro děti a mládež, domovy a školy pro postižené děti a dospělé, sanatoria a rehabilitační zařízení, denní

blíže jen omezeně nebo dokonce osušující uvznost' sociální pracovníků. Nejistota zkušeností je možno využít při případové analýze a výkladu standardní metodiky i stejným získkem jako zkušeností dobrých, zejména za předpokladu, že studentů má možnost postupně stážovat v několika zařízeních nebo organizacích. Za klíčový v tomto ohledu pokládáme požadavek, aby studenti poznali co možná nejdříve v organizaci, legislativní a profesní základy sociální práce v příslušném místě praxe.

Přednáška a seminář:

Osobnostní, rodinné a společenské příčiny sociálních problémů, definice sociálních problémů a odpovídající koncepce jeho řešení, typy nápomocných služeb jako nástroj společenského řešení sociálních problémů.

Zadání pro studenty (jako témata k diskusím v návaznosti na psané příspěvek):

a) *Jak se děfinuje sociální problém nebo problém klientů v daném zařízení? Kde tento problém takto definuje? Existují mezi personálem různé pohledy na věc? Co pracovníci zařízení pokládají za "vyřešení" problému a co za jeho "trvání" nebo "prohibování"? Existuje v zařízení něco jako formální metodika řešení problémů klientů? Pokud ano, jak byste ji charakterizovali? Stanovuje se při řešení problémů míra relativní důležitosti dílčích postupů? Uvažuje se o různých alternativních možnostech řešení, nebo se postupuje jedním obvyklým způsobem či rutínou? Došlo ke změně pohledu na problematiku klientů a její řešení od roku 1990? Pokud ano, v jakém smyslu?*

b) *Pracuje v zařízení kromě sociálních pracovníků další odborní personál? V jakém postavení a s jakou náplní práce? Jaký je vztah mezi tímto personálem a sociálním pracovníky? Jak se slučuje metodika sociální práce a metodika ostatních profesí? Jak vás invadí vedoucí vašich stážů do pracovní náplně zařízení a jak vás v problematice orientuje? Jakká je forma organizace zařízení? (Nakreslete organizační schéma.) Jakké postavení mají klienti vůči personálu zařízení?*

Literatura k přednášce a semináři:

povaha sociální práce, např.

Balvín, L., K. transformaci sítě sociálních služeb, *Sociální politika*, 18, 1992, č. 12, s. 10.

Filáčková, J. - Dušková, M., Změny v péči o zdravotně postižené děti, *Sociální politika*, 19, 1993, č. 1, s. 8.

Kohoutová, R. Sociální práce s odsouzenými, *Sociální politika*, 18, 1992, č. 10, s. 6-7.

Procházková, Z., Nové trendy v práci s mentálně postiženými, *Sociální politika*, 18, 1992, č. 2, s. 11.

Skoupil, J., Ke změnám ve zdravotní péči ÚSP, *Sociální politika*, 19, 1993, č. 3, s. 7.

Šálková, H., Košťálová, Y., Novotná, V., Sociální práce v podnicích, *Sociální politika*, 18, 1992, č. 11, s. 10-11.

I.1. ROLE SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ

Sociální pracovníci vykonávají při své profesionální činnosti řadu rolí, které se vzájemně prolínají. K objasnění povahy těchto různých činností lze vyčlenit několik odlišných typů. V praxi může jeden nebo druhý přístup převládat podle požadovaného pracovního náplně, charakteru zařízení, stylu vedení organizace, cílů a prostředků jejího programu, atd. Čistý typ v praxi patrně neexistuje. Je nicméně vhodné, aby praktici a studenti na stážích uvažovali o možnostech výběru přístupu podle povahy problému a typu klientely, se kterou pracují.

Pečovatel nebo **poskytovatel služeb** napomáhá klientům v jejich denním životě tam, kde vzhledem k postižení, onemocnění, slabosti nebo jiné neschopnosti sami nezvládnou vykonávat důležité činnosti. Takové služby je možno poskytovat v pobytovém zařízení nebo v domácnostech klientů.

Prostředkovatel služeb pomáhá klientům získat kontakt s potřebnými sociálními zařízeními, případně jinými zdroji pomoci. Sítí sociálních služeb někdy nebývá dobře koordinována, klientům nejsou předem známa existující zařízení, někdy je také nutno stanovit hierarchii potřeb služeb podle jejich naléhavosti. Sociální pracovník zajišťává funkce situacionálního diagnostika, odhadce dostupných zdrojů pomoci, informátora klientů, a toho, kdo klientovi případně doporučí jiné zařízení, obhájce jeho potřeb a koordinátora osob účastnících se práce s klientem.

Čvíčitel (učitel) sociální adaptace napomáhá klientům modifikovat jejich chování tak, aby mohli účinněji řešit své problémy. V rámci této činnosti zajišťává funkce učitele nebo trenéra sociálních a adaptačních dovedností, povzbuzovatele změny v chování a preventivního činitele v situaci potencionální krize.

Poradce nebo terapeut pomáhá klientům získat náhled na jejich postoje, pocity a způsoby jednání, se zaměřením na pomoc jejich osobnímu růstu nebo adaptivnějšímu jednání. V této roli se chápe funkci psychosociálního diagnostika, poradenského pracovníka, socioterapeuta, případně výzkumníka v praxi.

Případový manažer - role identifikovaná a prosazovaná na Západě teprve v posledním desetiletí, usiluje o zajišťování, koordinaci, vhodný výběr a souvislé poskytování tzv. kontinuální služby, zejména u klientů s větším množstvím sociálních a zdravotních potřeb. Mezi jeho funkce patří případová diagnostika, plánování služeb nebo terapie, navazování funkčních vazeb k jiným poskytovatelům sociálních služeb, pravidelné sledování poskytovaných služeb a hlášení zájmů klientů. Podstatou role případového manažera je, že poměrně dlouhodobě hraje roli agenta nejistého klientem k tomu, aby v případě nemožnosti svých zdrojů mohli být poskytnuti sociálními službami v rámci určitého předem stanoveného cíle. Tato role se uplatňuje zejména u problémových rodin nebo u postižených osob navracujících se do běžného života.

Manažer pracovní síly v zařízení, tj. organizátor často nadměrného objemu práce, plánuje načasování a dávkování intervence, sleduje kvalitu poskytovaných služeb a průběžně zpracovává informace. V této souvislosti jde zejména o profesionály ve větších zařízeních, která mají rozsáhlou klientelu vynucující si operativní rozhodování a zasahování.

57

58

Personální manažer (tj. personalista) je osoba zajišťující výcvik a výkon, supervizi, konzultace a řízení pracovníků zařízení. Často se jeho funkce spojují s funkcemi administrátora, ale někdy jde o specialistu sloužícího několika zařízením současně nebo návazně.

Administrátor, tj. vedoucí pracovník nebo ředitel zařízení, plánuje, rozvíjí a zavádí způsoby práce, služby a programy v sociálních a jiných zařízeních sloužících přibližně klientele. K jeho funkcím patří zejména manažerská funkce, dále funkce vnitřního a vnějšího koordinátora, zejména v dlouhodobém plánu rozvoje zařízení, funkce plánovače a prosazovatele rozvoje zařízení a jeho programů a konečně také funkce odborného hodnotitele programů.

Sociální pracovník může být také **činitelem sociálních změn**, tj. člověkem angažujícím se při identifikaci a řešení širších společenských problémů (v protikladu k individuálním problémům klienta, případně jeho rodiny). V rámci tohoto působení na sebe bere funkce analytika sociálních problémů, mobilizátora vůle komunity, skupinového advokáta a povzbuzovatele sociální iniciativy, případně mobilizátora politických hnutí. Tradiciálně vzato jde o komunitního sociálního pracovníka angažujícího se ve správních a legislativních orgánech, popřípadě v politické oblasti v širším zájmu klientů a pomocných profesí.

Přednáška: variabilní role sociálních pracovníků

Seminář: analýza případů

Zadání pro studenty (první jako téma k diskusi, druhé jako psaný příspěvek do příštího týdne):

1. *Proveďte analýzu práce sociálního pracovníka na svém zpracovaném příkladu z hlediska role, kterou vůči klientu zaujal. Pokuste se získat vzhled do jeho motivace a zjistit, zda při své práci vycházel ze stanovení potřeb klienta. Pokuste se stanovit, zda zařízení, z něhož případ pochází, umožňuje pracovníkům pružný přístup ke klientům.*

2. *Navrhněte možná zlepšení sociální práce ve vašem zařízení, aniž by došlo ke změně financování, obsazení personálem a klientele. Kopii předložte vašemu vedoucímu k posouzení.*

Literatura:

řizné formy sociální práce a role sociálních pracovníků, např.

Shawor, B. W., Horejsi, C. R., Horejsi, G. A., *Techniques and Guidelines for Social Work Practice*, 2nd edition, Boston, Allyn and Bacon 1991; kapitola 3, The Roles and Functions of Social Workers, s. 34-48.

dic. Současně z jeho rozhodnutí vyjde kompromis, že už příliš nezkoumá jeho kvalitu.

čedý výšle?

o, že kurátorům nejde o nic nepříkazěla. o se první a třetí případ, které opravdu jednání, aniž by sám o sobě zaručily.

byste to celkově nějak zhodnotil? ně hodnotit očividní kurátorů ke spolupráci a jako potenciál zlepšení v budoucnu. zkuštinu považují za cenné i to, že kurátorů i si nad věcí sethnout a přemýšlet. Měl sa-

Duševně postižení většinou nemají výraznou mluvicí, ale dokážou si leccos srovnat v hlavě, i když jim to občas trvá déle. Je pravda, že takovou tu verbální inteligenci, kterou změříme IQ testem, mají obvykle nížkou, ale co se týče sociální inteligence, tak ta bývá někdy úplně nedocítená. Kumulaci životních zkušeností i úplně nedocítená. Kumulaci životních zkušeností uroven. Mnoho z nich si moc dobře uvědomuje, co jsou za. Od dětství si většinou zaváděli hlavně neúspěchy, takže jejich sebepojítí dostávalo jednu ránu za druhou. V tomto směru mají často za sebou hodně těžký dětství, který, jak známo, vede k přetrvávajícímu dospívání. Paradoxně se tak lze sekat s oligofrenikem, který má oproti běžné populaci v sociální inteligenci náskok. A nejen to má na nich fascinuje.

Jak jste začínal?

U samého začátku výchovy dospělých jsem já osobně nebyl. Byly k nám přijaty vychovatelky z mateřských školky nebo družiny, a ty začaly s klientem dělat přesně to, co dělaly dívky a děvčata. Vysvětlovali si, malovali a tak. Časem to ale přestávalo fungovat, protože proť si má dospělý chlap vysvětlovat z papíru zvířátka, když může jít na pivo, že jo. Vzdělávání mentálně postižených je oblast, ve které se stále hrozně tápe. Někteří to dělají tak, že se snaží vzdělávat, ve smyslu předávání vědomostí. Osobně neverím, že by tohle bylo něco platný. Je úplně něco jiného napaat knížku plnou harmonogramů výuky postižených a potom to s níma doopravdy dělat tak, aby se harmonogram dodržel a přitom to k něčemu bylo.

Většina lidí, o kterých se tu bavíme, se nikdy nevrátí do normálního života. Šimůla je, že hodně vzdělávacích programů je zaměřena právě k tomu.

Slovo výchova samo o sobě implikuje asymetrický vztah ve smyslu, že je tu učitel, který něco umí a předává to žákovi, kterej se to učí. Jenomže to je typ vztahu, kterej podle mě do vzdělávání dospělých v ÚSP nepatří. Tam musí být vztah symetrický a rovnoprávný v tom smyslu, že vy se nevyvíjíte a dopříváte druhému stejnou míru svobody jako sobě. Přirozeně že to neplatí absolutně, ale podstatný je, aby klienti nezavřali nic, co je ponížuje. Zákádním myšlením této práce je fyzická a duševní aktivizace lidí. Zaměřit chování z nicnedělání, nutit a pocitu zbytnosti. Obráběné řečeno, aby jejich život byl co nejšťastnější a nejkulturnější. To ale v praxi vůbec neznamená jenom učít je číst, psát a počítat. Oni stráví zbytek života v ústavu a tyhle věci pro ně nemají moc hodnotu. Mnohým dálejší je zabývat se věcmi, které dělají život barevnější. To

Rozhovor s Bc. Vladimírem Stuchlem o mentálně postižených velkých sestřích a absurdní volbě

pak řekli ke směrům expertním. KBT mě osobně vyhovuje.

Jak jste se dostal k tomu, co dnes děláte?

Život mě zavalil nejdříve do učení, takže jsem si maturu dodělal až dálkově příjezdně. Po ní jsem se hlásil na vysokou, ale od počátku jsem byl limitován potřebou se současně učit, takže mi zbyvaly jen dálkové obory, což vedlo k tomu, že jsem se přihlásil na sociální práci. Po jejím skončení se ze mě ale nestal typický sociální pracovník, protože mě přečel jenom vždycky nejvíce přitahovala psychopatie, především různé psychózy. Když to tekou trochu vulgárně, tak ti relativně zdraví mě zdaleka nezajímají tolik, jako ti pořádně „šoupiři“. Tak jsem sebral odvahu a přihlásil ještě na jednooborovou psychologii. Životní sen se splnil, byl jsem přijat. Už v průběhu studia jsem pracoval v ústavu, ve kterým se rozvíjela výchova mentálně postižených dospělých. Zpočátku pro mě nebylo úplně jednoduché trávit celý den s dospělými oligofrenikama. Mělo platný, oni vypadal jako hloupí, otupělí lidé bez vlastního vnitřního světa. Dnes vím, že to byl velký klam.

(pokrčování za suplementem str. 23)

Zdání klame

časné době pracuju v Ústavu sociální péčeové jako sociální pracovník. Přesněji řečeno je na starosti poradnu pro lidi s psychickými a mentálními problémy. V podstatě se tá říct, že pracuju jako psychoterapeut pro ústav, který má 3 části. Jsou mentálně postižení, v další dělnosti tím jsou ležící pacienti s vážným zdravotním stavem, umírající apod. Takže převážnou část času budu pracovat s pavilonem takticky „u lůž-

od tím pojmem skrývá? to to doprovázení umírajících nebo lidí, kteří číhají jakoukoliv velkou krizi. Někdy to hranici u osobní asistenci – například u nevědomých i, kteří si docela obyčejně potřebují popovívat o se naučit novou trasu kamkoliv... Pojem řízené vnímání jako jeden ze základních terapeutických postojů, který stojí v částech opozitní perinální pozici terapeuta. Možná to teď zazní jako obrovitá, ale já jakkoliv uznávám systematický humanitní směr, tak v současné době užším proniknout především do tajů kognitivní a behaviorální terapie (KBT), kterou bych mo-

Bc. Vladimír Štuchl

SOCIÁLNÍ ASISTENT A JEHO PŘÍNOS K SOCIÁLNÍ PREVENCI

ING. JAROSLAV ŠTROBL
MPSV ČR

PŘÍČINY SAHAJÍ DO MINULOSTI

Současná bezpečnostní situace by však nemohla dosáhnout tak závažného stavu, v jakém se nám dnes jeví, kdyby příčiny tohoto stavu zde nebyly latentně přítomny již v minulosti, avšak nebyly zároveň z politických důvodů zastírány, zamlčovány ve snaze vytvořit v podvědomí co nejširší veřejnosti iluzi bezproblémového sociálního rozvoje společnosti, nalézající se v pokročilém stadiu budování socialismu. Toto umělé vytváření obrazu bezproblémového a bezkonfliktního společenského klimatu zcela logicky vedlo k podcenění sociální práce a ke stagnaci některých oblastí sociální politiky. Byla opomíjena potřeba rozvoje moderních metod sociální práce. Sociální školství, mající své pevné místo ve vzdělávací soustavě předválečného Československa, bylo prakticky zrušeno – s výjimkou střední školy sociálně právní jako nástavbového pomaturního studia – a ze systému sociální péče byly zcela eliminovány nestátní organizace včetně občanských sdružení a charitativních spolků.

Vysoké procento zaměstnanosti žen, patřící k nejvyšším v Evropě, a z něho pramenící neúnosné pracovní zatížení žen – matek, přineslo ve svém důsledku výrazné omezení vlivu na výchovu vlastních dětí. Výchova dětí probíhala v kolektivním duchu v jeslích, mateřských školách, posléze ve školách a školních družinách. Logickým důsledkem bylo vážné narušení citových vazeb mezi matkou a dítětem, resp. nemožnost jejich plného rozvinutí. Přitom je obecně známo, jak právě tyto citové vazby pozitivně ovlivňují vývoj a formování harmonické osobnosti dítěte a usnadňují výchovný proces. Dítě bez pevných morálních zásad, vstřípených mu v nejtěšším dětství, a dítě citově frustrované, hledá možnost návazání citových vazeb ve svém okolí, často v prostředí, které se k těmto účelům jeví jako nevhodné.

PREVENCE – NEJÚČINNĚJŠÍ PROSTŘEDEK

Následným projevem je pak vznik různých pouličních part a gangů, v některých případech i různých pochybných komunit, jejichž členům je společná nonkonformita k obecně uznávaným normám občanského soužití a z toho plynoucí projevy chování a aktivity, vyznačující se sociálně patologickými rysy. Tento jev je ve více či méně modifikované podobě registrován ve všech hospodářsky vyspělých zemích. Je chápán jako obecný symptom doprovázející rozvoj moderní civilizace založené na demokratických principech, přičemž v různých zemích může mít různé příčiny, zakotvené ve specifických kulturních a hospodářských podmínkách vývoje té které země. Ve vyspělých demokratických zemích byl však v minulosti tento trend v chování a projevu mládeže včas zachycen a byly mu podřízeny metody sociální práce zaměřené k předcházení a pozitivnímu ovlivňování společensky nežádoucích aktivit.

Vědomí, že k patologickému chování části mladé generace dochází v důsledku jejího „pouličního“ způsobu života, a obecně uznávaný názor, že prevence bývá účinnější a především levnější než následná náprava způsobených škod a případná represivní opatření, vedlo ve vyspělých demokratických státech (SRN, Francie, Nizozemsko) k profilaci nového typu sociálního pracovníka, jenž svůj „pracovní stůl“ – obrazně řečeno – přenesl přímo na ulici, aby tak byl co nejbliže problémům, které má řešit. V zahraničí se pro tento styl práce vžil výstižný a obecně přijímaný anglický termín „street work“ (tj. práce na ulici) a od něho pak odvozený název příslušného sociálního pracovníka „street worker“ (pouliční pracovník). Pokud zde byla zmínka o pracovním stole, je nutno chápat tento pojem čistě imaginárně, neboť práce těchto sociálních pracovníků – co do charakteru a náročnosti – je administrativnímu pojetí značně vzdálená. Jejím smys-

lem je zapojit mládež z rizikového prostředí ulice do pozitivně motivovaných aktivit a předcházet tak negativním projevům v jejím chování.

Na základě usnesení vlády č. 31/15 vypracovalo MPSV ČR „Program sociální prevence“, jehož hlavním tématem je zdůraznění preventivní role sociální politiky a prevence sociálně patologických jevů. Tento materiál byl vládou ČR projednán v červnu 1993. Přibližně v té době vypracovalo Ministerstvo vnitra ČR materiál nazvaný „Koncepte a program prevence kriminality“, který vyplývá z usnesení vlády č. 22 z 20. ledna 1993 a který vláda projednala 3. listopadu téhož roku. S ohledem na zjevnou tematickou propojenost a preventivní charakter obou zmíněných materiálů požádala P. slanecká sněmovna Parlamentu ČR o jejich sloučení a přepracování ve formě společného materiálu Ministerstva vnitra ČR a Ministerstva práce a sociálních věcí ČR pod názvem „Program sociální prevence a prevence kriminality – aktuální stav a východiska do r. 1996“. Dopracovaná verze tohoto vládního materiálu z 19. 5. 1994 byla doplněna o některé aspekty dané problematiky z hlediska Ministerstva spravedlnosti ČR (kontinuální resocializační působení ve fází penitencií a postpenitencií, oblastí trestní politiky apod.). Tato dopracovaná verze byla pak vládě prezentována jako společný materiál předkládaný ministrem vnitra, ministrem spravedlnosti a ministrem práce a sociálních věcí. Dne 15. 6. 1994 k němu vláda přijala usnesení č. 341, jímž byly jednotlivým participujícím ministrům stanoveny úkoly pro následní období.

Přínos ministerstva práce a sociálních věcí při koncipování uvedeného vládního materiálu spočíval především ve formulaci postoje státu k negativním projevům v chování jednotlivců i určitých skupin ve společnosti, ve vytvoření priorit v oblasti sociální prevence a stanovování nástrojů, jimiž stát bude působit na tlumení výskytu sociálně patologických jevů.

KLÍČOVÁ ROLE SOCIÁLNÍCH ASISTENTŮ

Jedním z úkolů, obsažených v usnesení vlády ČR k výše uvedenému materiálu, je experimentální zavedení funkce sociálního asistenta (což je český výraz pro označení street-workera) ve vybraných lokalitách a její včlenění do systému sociální práce.

Sociální asistenti plní úkoly v oblasti tzv. primární prevence, tj. prevence zaměřené na děti a mládež se zvláštním zaměřením na ty skupiny a jedince, kteří se sice dosud nedostali do konfliktu se zákonem, avšak jejich způsob života a trávení volného času by je mohl v budoucnu do konfliktu přivést. Objektem působení sociálního asistenta jsou proto děti, trávící většinu svého volného času bez smysluplné náplně a bez dozoru, což je může postavit jednak do role potenciálních obětí, jednak se mohou stát nositeli sociálně závadného jednání.

O složitosti a náročnosti práce sociálního asistenta, si můžeme udělat představu, uvědomíme-li si, jaké úkoly tento pracovník musí zvládat a jaká rizika, vyplývající z přímého osobního kontaktu s osobami pocházejícími často ze sociálně narušeného prostředí, přitom podstupuje. Práce sociálního asistenta začíná dokonalým zmapováním situace v určitém teritoriu. V této počáteční fázi práce se sociální asistent seznamuje se způsobem života a trávení volného času dětí a mládeže v dané lokalitě, s jejich případnými zájmy (ty jsou do značné míry ovlivněny místními možnostmi – např. blízkost sportovního letiště zpravidla vyvolává u mládeže zájem o letecký výcvik, paravýcvik, ale i např. o letecké modelářství) a místy, kde se mladí lidé scházejí.

Za klíčový moment, na němž závisí úspěšnost práce sociálního asistenta, je bezesporu možno označit navázání prvních osobních kontaktů. Tato fáze je zvláště obtížná a možno říci delikátní, a to především proto, že sociální asistent musí s ohledem na různorodost povah a charakterů velmi pečlivě volit postup a uplatnit plně své znalosti psychologie. Musí totiž umět oslovit jak samotářského, často zakomplexovaného jedince, nedůvěřujícího všemu a všem, tak i sebevědomě a autoritářsky vystupujícího vůdce party, který je si vědom svého výsadního postavení a není ochoten se o ně dělit, právě tak jako není ochoten poslouchat něčí rady a tím ohrozit svůj nimbos neomylnosti v očích členů party. Tato etapa práce sociálního asistenta je nepochybně nejobtížnější a její úspěšné zvládnutí je do značné míry vizitkou schopností sociálního asistenta, i když od navázání kontaktu je ještě dlouhá cesta k vytvoření neformálních přátelských vztahů doprovázených projevy vzájemné důvěry. Při budování těchto osobních vazeb se v plné míře uplatní osobnostní vyzrálost sociálního asistenta, jeho praktické znalosti a životní zkušenosti, jimiž může svým

klientům jednak imponovat, ale především pomáhat při řešení problémů osobního rázu, nežádka pak i při překonávání krizových životních situací.

Nastane-li taková krizová situace, očekává se od sociálního asistenta schopnost poskytnout radu, případně pomoc. Pokud se přímé řešení vzniklé situace vymyká jeho vlastním silám, musí být schopen zajistit odbornou pomoc, kterou však pouze doporučí, aniž by ji vnucoval. Hlavní náplní jeho práce je především pozitivně motivovat projevy chování dětí a mládeže ve směru ke společensky akceptovatelným, nezávadným činnostem. Z uvedeného vyplývá, že tento druh sociální práce předpokládá sociální zralost, vysokou morální úroveň i dobrou fyzickou kondici, samostatnost, tvůrčí myšlení, schopnost navázat kontakt s mladou generací, vzbuzovat v ní důvěru a respekt. Krátce řečeno: sociální asistent musí být silnou osobností.

Prohlubování vzájemné důvěry mezi sociálním asistentem a jeho klienty je podmíněno intenzivním osobním stykem, k čemuž přistupuje i požadavek společného trávení volného času. To jinými slovy znamená, že denní pracovní doba sociálního asistenta není časově omezena a vyžaduje plně fyzické a psychické nasazení, které však člověk zpravidla není schopen vydržet po neomezeně dlouhý čas. Po určité době, která je různá podle individuální psychické odolnosti a je ovlivněna přirozeným procesem stárnutí, je ve většině případů nezbytné odejít z funkce sociálního asistenta na jinou, méně vycerpávající práci. Lze tedy vyslovit názor, že funkce sociálního asistenta neskytá – až snad na vzácné výjimky – možnost vybudování celoživotní kariéry.

ZKUŠENOSTI A ÚKOLY

Vedle všech výše uvedených požadavků na osobnostní rysy svého nositele je funkce sociálního asistenta spojena i s nemalou mírou rizikovitosti. Z tohoto důvodu jsou v současné době do této funkce přijímáni pouze muži. Požadavky na jejich vzdělání nejsou striktně vymezeny; do budoucna se však počítá s preferencí absolventů vysokých škol se zaměřením na sociální práci, sociální pedagogiku a příbuzné obory.

Experimentální ověřování do této doby u nás neexistujícího typu sociální práce bylo oficiálně zahájeno v roce 1994 ve vybraných lokalitách (Kaňovy Vary, Jaroměř, Most, Hradec Králové, Pardubice,

Brno, Příbram, Jablonec nad Nisou a Ostrava).

Účastníci experimentu ve funkci sociálních asistentů jsou metodicky řízeni oddělením sociální prevence MPSV.

V průběhu experimentálního ověřování této funkce dochází k třebení názorů na požadované vlastnosti a schopnosti sociálního asistenta, na optimální věkovou kategorii a také na to, zda by tuto funkci mohla zastávat i žena. Podle některých signálů z terénu se zdá, že vhodná kombinace mužského a ženského prvku ve funkci sociálního asistenta by se mohla pozitivně odrazit v účinnosti této práce. Rovněž zahraniční zkušenosti potvrzují oprávněnost tohoto předpokladu. I přes tyto signály je však možné vyslovit názor, že tato funkce na sebe bude vždy vázat převážně mužské pracovníky a v důsledku toho přispěje k obecně žádané maskulinizaci v oblasti sociální práce. Pracovníci zodpovědní za průběh experimentu jsou přesvědčeni, že nově zaváděná funkce sociálního asistenta přispěje výraznou měrou k ochraně dětí a mladistvých před vlivy sociální patologie.

Ukolem pro nejbližší budoucnost je získání zájemů pro provozování funkce sociálního asistenta. Zda budou mít podobu spíše místnosti sociálního asistenta, kam za ním budou moci mladí lidé bezbariérově přicházet nebo spíše podobu klubovny, kam bude docházet sociální asistent, bude záležet na místních podmínkách a přístupech. Například v SRN se osvědčuje zájem v podobě jakýchkoli chráněných dílen. Mladí lidé tu dobrovolně a účelně tráví svůj volný čas, přičemž občas mohou některé výrobky nejen použít pro vlastní potřebu, nýbrž i prodat.

MPSV ve svých koncepčních záměrech uvažuje o zřízení středisek s nepřetržitým provozem, v nichž by našla možnost využití mládež, trávící dosud většinu volného času na ulici. Provozováním těchto středisek by měl být pověřováni zkušení sociální pracovníci, jejichž poslání a tím i profesní zdatnost by měla být obdobná tomu, co se požaduje od současných sociálních asistentů. Navíc prostory takového střediska a jejich přístupnost v kteroukoliv denní či noční dobu skýtají návštěvníkům pocit sounáležitosti (v důsledku relativně stabilní klientely) a představují pro ně i určité sociální zázemí, které jim jejich vlastní rodina mnohdy není schopna dát. Inspirací pro zavedení této formy sociální práce u nás jsou tzv. „non stop kluby“ provozované v USA a jejich pozitivní přínos k prevenci kriminality mládeže.

Zřízení podobných společensko-kulturních a sportovních center v našich podmínkách je chápáno jako další krok k zintenzivnění preventivní péče o mladou generaci. Přitom však je třeba si uvědomit, že naplňování této myšlenky je podmíněno celou řadou faktorů. Především je to dostatek finančních prostředků na vybudování a vybavení takovýchto center, vypracování široké škály programů a aktivit a konečně i zajištění dostatečného počtu vysoce kvalifikovaných a zodpovědných pracovníků pověřených jejich provozem.

Soubor textů do kurzu

Úvod do sociální politiky a sociální práce

Předepsaná literatura ke vzdělávání v sociální práci:

Katedra sociální politiky a sociální práce
FSS MU v Brně

Určeno pro vlastní potřebu. Není určeno ke zveřejnění

Brno 2002

zpracoval : doc. PhDr. Libor Musil

MINIMÁLNÍ STANDARD VZDĚLÁVÁNÍ V SOCIÁLNÍ PRÁCI ASVSP

Úvodní poznámka

Oproti původnímu dokumentu z roku 1993 došlo v pojetí Minimálního standardu vzdělávání v sociální práci k několika změnám. Ustavením vyšších odborných škol se také změnil institucionální rámec, ve kterém je Minimální standard aplikován. Při zpracování tohoto dokumentu bylo k těmto změnám přihlédnuto tak, aby jeho původní obsah zůstal zachován potud, pokud to nebrání jeho srozumitelnosti v nově se utvářejících podmínkách. V textu byly učiněny následující změny:

- Původní dokument z roku 1993 hovořil pouze o existenci vysokých škol sociální práce. Vzhledem k tehdejší situaci byly v příslušných pasážích užívány pojmy „bakalářské a magisterské studium sociální práce“ a „vysoké školy sociální práce“. Tyto termíny byly nahrazeny výrazy „tříleté pomaturitní studium sociální práce“, „vyšší odborné a vysoké školy sociální práce“, „školy sociální práce“ nebo „nejméně tříleté pomaturitní studium sociální práce“.
- Do dokumentu byly zapracovány změny pojetí disciplín *Teorie a metody sociální práce*, *Sociální politika a Praxe v sociální práci*, které byly Valnou hromadou ASVSP přijaty v dubnu 1996.
- Do dokumentu bylo zapracováno upřesnění rozsahu prací, které bylo schváleno po diskusi nad závěry konzultace na FSS MU. K této diskusi došlo na jednání v Ústí nad Labem v říjnu 1998.
- Do dokumentu bylo zapracováno rozhodnutí o tom, že součástí požadavků Minimálního standardu je začlenění profilu absolventa do studijního programu. Toto rozhodnutí bylo učiněno na jednání v Jihlavě v listopadu 1999.
- Při úpravách dokumentu bylo přihlédnuto ke stavu realizace Minimálního standardu ASVSP na konci 90. let, to je ke skutečnosti, že v roce 1999 existovalo patnáct vyšších odborných a vysokých škol, které minimální standard naplnily v celém rozsahu, a další čtyři školy, které do svého studijního programu zařadily všechny disciplíny minimálního standardu, v jejich obsahu však měly dílčí nedostatky.

zpracoval: Doc. PhDr. Libor Musil CSc.

MINIMÁLNÍ AKREDITAČNÍ STANDARD PRO VÝUKU SOCIÁLNÍ PRÁCE NA ÚROVNI VYŠŠÍHO ODBORNÉHO A VYSOKOŠKOLSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ (OBSAH STUDIA)

Účelem tohoto materiálu je navrhnout minimální soubor studijních disciplín (obsah studia) a zásad studia sociální práce a umožnit tak vyšším odborným a vysokým školám sociální práce podstoupit akreditační řízení a získat podporu ve formě konzultace. Akreditačním řízením zde rozumíme nezávislé hodnocení studia, jehož kladný výsledek je potvrzením dobré jakosti výuky. Konzultaci chápeme jako dialog expertů ASVSP se školami, podporu škol při realizaci minimálního standardu a při řešení souvisejících problémů. V první polovině devadesátých let byla akreditačního řízení především reakcí zainteresovaných stran na rostoucí množství nových výukových programů a výcvikových kurzů, které měly vzdělávat budoucí sociální pracovníky v sociální praxi, přeškolenat jinak vzdělané osoby na sociální pracovníky, případně rozšiřovat vzdělání sociálních pracovníků z praxe. K tomuto záměru později přibyla snaha ASVSP podpořit kvalitu studia disciplín Minimálního standardu. Úkolem zůstává zajistit koordinované úsilí o vypracování profesních a zaměstnaneckých standardů v sociální praxi, které je reakcí na stále nepřehlednou situaci v oblasti sociálních služeb a v zaměstnaneckých vztazích sociálních pracovníků.

Stanovování standardů pro výuku sociální práce chápeme jako dlouhodobý proces, na němž se budou zainteresované školy účastnit formulováním vlastních představ a kritikou nebo připomínkami k představám jiným. Navíc počítáme, že se na něm budou podílet v rámci činnosti Koordinační rady i zaměstnavatelé a odborníci z praxe.

Předkládané podklady mají tři části: uvedení základních východisek akreditace, komentovaný návrh obsahu studia a poznámky k zajištění návaznosti teoretické a praktické výuky.

A. Základní východiska akreditačního řízení

1. Na počátku 90. let vedle sebe existovaly sociální a rodinné školy (sekundární studium), sociálně právní akademie, popřípadě jiné vzdělávací instituty (postsekundární studium), katedry sociální práce a jiné katedry, například sociální pedagogiky nebo sociálního lékařství (terciární studium), které nabízely

částečnou nebo úplnou výuku sociální práce. Do roku 1999 se v ASVSP akreditovalo 21 řádných a mimořádných členů, tedy škol, které nabízejí tříleté pomaturitní vzdělání v sociální práci a naplňují úplně nebo s dílčími nedostatky v jednotlivých disciplínách tento Minimální standard. Univerzitní studium by mělo být hlubší než studium na VOŠ, mělo by výrazně podněcovat k samostatné práci, být rozsáhle teoreticky a metodologicky podloženo, a personálně i prakticky plně zajištěno. Studium na VOŠ by mělo být orientováno praktičtěji. Toto rozdělení však neplatí striktně. V roce 1999 se začaly objevovat VOŠ, které se zapojují jak do výuky sociální práce v rámci vyššího odborného, tak i vysokého školství.

2. Navrhujeme koncepci vyššího odborného, bakalářského a magisterského studia, která předpokládá výkon klientské práce (ve smyslu anglosaského *case work*, popřípadě *group work*). V současných českých podmínkách se sociální práci často stále myslí tzv. dávková nebo administrativní činnost, tj. zjišťování oprávněnosti klientů, popřípadě pořizování záznamů k výkonu jiných úředních povinností. Vlastní klientskou práci se zabývá menšina sociálních pracovníků, zejména kurátoři a pracovníci v zařízeních pro děti a mládež, staré občany a osoby se změněnou pracovní schopností, včetně zdravotnických. Klientské práci se ovšem v České republice také věnují vychovatelé, psychologové a poradenští pracovníci. Během 90. let značně vzrostl počet klientsky zaměřených sociálních pracovníků v nevládních organizacích.

Naše koncepce předpokládá, že se postupně vytvoří podmínky pro klientskou sociální práci i jinde (zejména v oblasti státní a místní správy), a že proto bude třeba posílit výuku profesionálních dovedností sociální práce, hlavně formou stáží. Dosavadní zkušenosti ukazují, že vazba teoretické výuky na podmínky v terénu je stále slabá, a že v terénu zatím neexistují, kromě nepočtených výjimek, předpoklady k metodicky podložené výuce studentů formou supervize (sociální pracovníci v zařízeních, kde studenti stáží, vedou studenty spíše neformálně). Jako podmínku akreditace proto klademe, aby učitelé sociální práce byli přímo angažováni v terénní práci. Do budoucna je třeba uvažovat o plné profesionalizaci supervize studentů sociální práce, podobně jak tomu je například u studia lékařství a zdravotnické péče.

3. Současný obsah vysokoškolského studia sociální práce je do značné míry dán tím, že vzniká převážně na školách a katedrách sociologie, popřípadě pedagogiky. Je však docela dobře možné, že další vývoj naváže na předchozí tradici a povede k ustavení samostatných vysokých škol sociální práce v podobě tříletých, bakalářských nebo pětiletých magisterských studií. V mezidobí však bude pokračovat kombinované studium sociální práce se sociologií (nebo pedagogikou, případně psychologií), a předmětný obsah studia tomu bude odpovídat v kontrastu k západním modelům samostatných učilišť.

4. Obsah studia sociální práce dále ovlivňuje to, o jakou specializaci mají zájem učitelé jednotlivých škol. Tam, kde není potřebná expertiza k dispozici přímo ve škole, využívá se externích lektorů nebo učitelů jiných škol. Není-li příslušný expert dostupný, předmětná výuka může zůstat nepokryta. Akreditační standard by v tomto ohledu měl sloužit jako motivační činitel a akreditace by se měla chápat jako dočasná licence podmíněná udržováním minimálního obsahu studia.

Obsah tříletého pomaturitního studia sociální práce by měl být průběžně přizpůsobován situaci na pracovním trhu tak, aby absolventi byli schopni úspěšně konkurovat. Plánování teoretického obsahu studia a vlastní akreditační řízení mělo jako jedno z důležitých hodnotících kritérií zahrnovat jeho vztažnost mezi teoretickým studiem a praxí. Komentář k obsahu studia naznačuje, jaká by měla být praktická orientace jednotlivých předmětů.

5. Obecně řečeno, absolventi škol sociální práce by měli mít takové teoretické znalosti z psychologie, sociologie, práva, sociální politiky, sociální filosofie, teorie řízení a výzkumné metodologie, takové komunikační a psychosociálně terapeutické dovednosti, takové organizační schopnosti a takový profesionální přehled o sociální problematice, aby byli způsobilí k výkonu individuální nebo skupinové klientské práce, aby po dvouleté praxi byli schopni manažerské činnosti přinejmenším na střední úrovni vedení, aby ve svém regionu dokázali provádět komunitní sociální práci (ovlivňovat sociální politiku) a aby se mohli věnovat výzkumné činnosti.

B. Komentovaný návrh obsahu studia

Dále uvedená minimální koncepce obsahu studia sociální práce předpokládá, že odbornou kvalifikaci pro samostatný výkon sociální práce je možné získat minimálně tříletým pomaturitním studiem. Tento typ vzdělání je možné v současné době získat studiem na vyšších odborných školách a studiem bakalářských nebo magisterských programů vysokých škol. Koncepce minimálního standardu vzdělávání v sociální práci dále předpokládá, že vedle obecně akceptovaného minima školy studentům nabízejí specifickou část svého studijního programu. V zájmu zajištění průhlednosti vztahu mezi disciplínami, které jsou dány minimálním standardem, a osobitým profilem jednotlivých škol je třeba, aby každá škola sociální práce deklarovala své specifické zaměření v profilu absolventa.

V souladu s míněním ostatních kolegů navrhujeme, aby studijní programy, které usilují o akreditaci studia sociální práce závazně zavedly následující obecné disciplíny pro první fázi nejméně tříletého pomaturitního studia:

1. *Filozofie a etika.* Předmět je úvodem k reflexi profesionální hodnotové orientaci studentů. Cílem filozofie je seznámení se základními typy filozofických problémů a jejich řešením v evropském, filozofickém myšlení ve vztahu k sociální práci. Obsahem jsou problémy sociální filozofie jako filozofie vztahů mezi individuem a společností a jako filozofie sociálního řádu. Vztah sociální filozofie a etiky, sociální filozofie a politiky, sociální filozofie a ideologií, sociální filozofie a práva. Cílem disciplíny etika je seznámení s teoretickými a praktickými předpoklady etiky a se základními metodami a výsledky práce nejvýznamnějších etiků a axiologů z hlediska jejich relevance pro sociální pracovníky. Vymezení základních pojmů a vztahů: mravnost, morálka, etika - vztahy náboženství a morálky, filozofie a morálky, ideologie a morálky, politiky a morálky. Aplikace základních etických kategorií a morálních pojmů v těchto vztazích: dobro, zlo, povinnost, služba, svědomí, hřích, úcta, prostředek, účel, život, oběť, smysl, solidarita, charita, vyšší celek/ cíl. Koncepce soudobé krize a krize humanity.

2. *Úvod do sociologické teorie.* Cílem je, aby byl sociální pracovník schopen porozumět sociálním činitelům vzniku problémů, které řeší, a sociálním podmínkám výkonu své profese. Za tímto účelem je třeba studentům zprostředkovat přehled vývoje sociologického myšlení a sociální filozofie tak, aby se absolvent samostatně orientoval v sociologické literatuře a aby uměl sociologicky myslet, tj. orientovat se v základních sociologických kategoriích (např. tradiční, moderní, respektive postmoderní společnost, sociální změna a sociální mobilita, moc, sociální struktura a stratifikace, společenské skupiny, organizace a kultura, sociální komunikace, socializace, životní běh a jeho fáze aj.) a ve vztazích mezi nimi. V průběhu studia je třeba se studenty procvičovat schopnost aplikovat uvedené kategorie při porozumění vzniku a definici řešení sociálních problémů.

3. *Úvod do psychologické teorie.* Cílem je seznámení studentů s psychologickou terminologií a jejich uvedení do problematiky psychologie člověka. Obsah tvoří tři okruhy psychologických poznatků a tři problémové okruhy: (a) Jak člověk poznává a jaká je jeho duševní výkonnost? (b) Jak člověk prožívá a jak se utváří jeho citový život? (c) Základní motivační aktivity člověka a jeho formování v náročných životních situacích. Součástí disciplíny je získání poznatků z psychické ontogeneze člověka a orientace v možnostech jejich využití v sociální práci, sociálně psychologická témata (socializace jedince a její činitel, utváření osobnosti v sociálních interakcích, sociálně psychologická problematika malé skupiny, sociální komunikace a interakce). Cílem je, aby studenti porozuměli strukturně a dynamice osobnosti z hlediska hlubinných, humanistických, behaviorálních, ale i sociologizujících psychologických přístupů.

4. *Teorie a metody sociální práce.* Absolvent kursu Teorie a metod sociální práce má následující znalosti:

- umí definovat, co je sociální práce,
- umí vymezit cíle a význam sociální práce,
- zná hlavní etické principy sociální práce,
- uvědomuje si specifikum profese sociálního pracovníka,
- zná základní principy psychoanalýzy jako hlavního teoretického zdroje individuální práce případové,
- využívá hlavní zásady funkčního přístupu a sociologického přístupu v individuální práci případové,
- zná hlavní zásady teorie komunikace,
- zná hlavní teoretická východiska interakčního přístupu v sociální práci,
- orientuje se ve vývoji myšlení od lineárních teorií k teoriím systémovým,
- zná základní zásady systémové teorie,
- zná hlavní teoretické směry ve vývoji rodinné terapie,
- zná hlavní teoretické principy pro práci se skupinou,
- má znalosti hlavních charakteristik skupiny,
- zná specifikum postavení jednotlivce a skupiny v ústavní péči,
- zná hlavní zásady skupinové terapie,
- zná specifika různých cílových skupin,
- zná hlavní principy komunitní práce.

Absolvent kurzu Teorie a metod sociální práce má následující dovednosti:

- dovede aplikovat hlavní principy etiky sociální práce při navazování terapeutického vztahu,
- dovede účelně využívat komunikačních dovedností,
- dovede účelně ovládat řeč těla,
- dovede vést anamnestický rozhovor s klientem,
- dokáže analyzovat sociální situaci klienta,
- dokáže stanovit sociální diagnózu,
- dokáže vést psychogenetický rozhovor,
- dokáže vést dokumentaci sociálního případu,
- ovládá různé techniky intervence,
- umí vést nedirektivní rozhovor,
- orientuje se v možné pomoci rodinám,
- dovede aplikovat různé přístupy v sociální práci s rodinou,
- umí pracovat se skupinou klientů,
- dokáže používat speciální techniky práce se skupinou,
- umí vést záznamy psychoterapeutických sezení,
- dovede pracovat se skupinou v ústavní péči,
- dovede využívat komunitní práci jako formu preventivního působení v regionu,
- umí mapovat sociální situaci v regionu,
- umí plánovat strategii komunitní práce,
- dokáže pracovat s členy komunity,
- umí nacházet způsoby, jak stimulovat komunitu k činnosti.

Způsob výuky uvedených znalostí a dovedností určí škola, která chce dosáhnout minimálního standardu, samostatně. Uvedené znalosti a dovednosti nemusí být nutně vyučovány v rámci jednoho kursu. Mohou být na základě rozhodnutí školy rozdělena do většího počtu kursů, mohou se stát součástí kursů, které se některými aspekty uvedené problematiky zabývají podrobněji než je stanoveno minimálním standardem. Minimální standard je školou naplněn tehdy, když: (a) Jsou vytvořeny podmínky pro to, aby si studenti osvojili všechny uvedené znalosti a dovednosti. (b) Studenti vědí o tom, že uvedené znalosti a dovednosti tvoří společně minimální obsah vzdělání sociálních pracovníků v oblasti teorie a metod sociální práce, a vědí, ve kterých kurzech si mohou jednotlivé vlastnosti a dovednosti osvojit. (c) V rámci programu studia oboru sociální práce existuje alespoň jeden kurs, který je explicitně věnován komplexnímu studiu teorie a metod sociální práce, (d) škola splňuje požadavky uvedené v Návrhu minimálního standardu pro výuku předmětu Praxe v sociální práci pro tříleté pomaturitní (vyšší odborné, bakalářské) vzdělání sociálních pracovníků.

5. *Praxe v terénu.* Studium této disciplíny by mělo být organizováno podle následujících zásad:

- Cílem praxí studentů sociální práce je: (a) Zprostředkovat studentům zkušenost se sociálními vztahy a způsoby práce, které existují nebo jsou uplatňovány v existujících organizacích sociálních služeb, a podnítit snahu studentů o reflexi této zkušenosti. (b) Umožnit studentům, aby si prakticky vyzkoušeli metody, se kterými se seznámili teoretickým studiem. (c) Umožnit studentům, aby mohli v průběhu studia konfrontovat své teoretické představy o sociální práci s jejich praktickou realizací. (d) Stimulovat proces identifikace studentů s sociální prací jako profesí.
- Dosáhnout uvedených cílů v minimální kvalitě potřebné pro dobrý výkon absolventů studia sociální práce je možné, pokud škola, učitelé odpovědní za organizaci praxí a učitelé teorie a metod sociální práce zajistí:

- aby reflexe zkušeností z praxe byla orientována poznatky, metodami a etickými standardy sociální práce,
- aby reflexe zkušeností z praxe byla součástí výuky teorie a metod sociální práce,
- aby reflexe zkušeností z praxe byla organizována v rámci k tomu určeného semináře,
- aby bylo praxi věnováno nejméně 25 % (optimálně 30 %) rozsahu výuky, kterou student absolvuje během celé doby tříletého studia, to znamená, že u studentů dvouoborového studia se podíl praxe počítá z doby výuky na obou oborech,
- aby učitelé teorie a metod sociální práce měli osobní praktickou zkušenost s výkonem sociální práce.

6. *Metody a techniky sociálního výzkumu.* Cílem je, aby studenti získali schopnost vyhledávat nebo samostatně a systematicky získávat data o sociální skutečnosti, porozumět jim, znát možnosti a limity jejich výpovědní schopnosti a naučit se sociologicky interpretovat nesystematizované informace o svém profesionálním životě a životě svých klientů. Studium by mělo být završeno samostatnou empirickou prací. V teoretické části by se měli studenti seznámit s účely a principy kvalitativního i kvantitativního přístupu ke zkoumání sociální skutečnosti a s odpovídajícími výzkumnými technikami (např. zúčastněné pozorování, studium dokumentů, volný hloubkový rozhovor, interpretace vlastní nesystematizované zkušenosti jako techniky kvalitativního zkoumání a dotazník jako technika kvantitativního zkoumání). Studenti by měli porozumět funkci základních prvků procedury empirického výzkumu (hypotéza, znaky a jejich operacionalizace, způsob výběru, základní a výběrový soubor) a měli by být seznámeni se základy statistického zpracování dat včetně principů třídění druhého stupně. V praktické části by měli studenti samostatně vypracovat projekt výzkumu projektu, podílet se na jeho realizaci a seznámit se základy práce s osobním počítačem (s použitím programu jako SPSSPC).

7. *Úvod do právní teorie a praxe.* Předmět zpracovává základy občanského, rodinného a trestního práva a stěžejní sociální zákony. Doporučeny jsou k praxi orientované přednášky s případovou analýzou. Účelem je seznámit studenty s legislativním a soudním kontextem výkonu sociální práce.

8. *Sociální politika.* Studium této disciplíny by mělo být organizováno podle následujících zásad:

- Absolvent nejméně tříletého pomaturitního (vyššího odborného nebo bakalářského) vzdělání v sociální práci by měl v průběhu studia zvládnout dále uvedená témata předmětu Sociální politika. Zvládnutí těchto témat představuje minimální penzum znalostí a dovedností, které umožňuje profesionálně řešit dilemata a situace, které vyplývají z účasti sociálního pracovníka a jeho klientů v systému sociální politiky.
- Pojmem "zvládnout" zde označujeme: 1. znalost základních pojmů, principů a poznatků teorie sociální politiky. 2. schopnost nalézt podrobné informace o těchto pojmech, principech a poznatcích v relevantní literatuře. 3. schopnost uplatnit tyto pojmy, principy a poznatky při interpretaci vlastní pozice sociálního pracovníka a jeho zaměstnavatelské organizace v systému sociálních služeb a ve společnosti, při interpretaci situace svých klientů a při interpretaci podmínek uspokojování potřeb lidí a podmínek realizace sociálních práv občanů.
- Minimální obsah tříletého pomaturitního vzdělání sociálních pracovníků v sociální politice tvoří následující témata a pojmy:

- Funkce sociální politiky a funkce sociální práce v systému sociální politiky.
- Sociální a demografická struktura společnosti a cíle sociální politiky (vzájemné působení).
- Sociální solidarita a redistribuce z hlediska tvorby a čerpání státního rozpočtu.
- Funkce sociálního státu ("welfare state") v moderní společnosti a typologie sociálního státu.
- "Krise" sociálního státu v 70. letech 20. století.
- Vznik a typy sociálních událostí a situací, sociální rizika, problémové události, preventivní role sociální politiky.
- Způsoby redistribuce a sociální služby a sociálně právní ochrana jako nástroje sociální politiky.
- Stát, obce, nestátní subjekty, stavovská a profesní sdružení a zájmové skupiny a organizace jako subjekty sociální politiky.
- Teorie sociálních práv a sociální zákonodárství.
- Politika trhu práce, politika sociálního zabezpečení, zdravotní politika, vzdělávací politika, politika bydlení, rodinná politika a (proti)drogová politika jako dílčí oblasti sociální politiky, sociální služby.
- Tvorba programů sociální politiky.
- Vývoj a tradice sociální politiky v České republice. 3.13 Změny sociální politiky v České republice po roce 1989.
- Sociální pojištění, státní sociální podpora a sociální pomoc jako tři prvky systému sociální ochrany obyvatel v ČR a jejich financování, správa a aplikace.
- Intervence českého státu do situace specifických skupin občanů.
- Strategie sociální politiky EU, evropské sociální zákonodárství a základní dokumenty Evropské sociální politiky.

- Konkrétní obsah uvedených témat, způsob jejich výuky, studijní texty a zařazení témat do jednotlivých kursů určí škola, která chce dostát minimálnímu standardu, samostatně. Uvedená témata a pojmy nemusí být nutně vyučována v rámci jednoho kursu. Témata mohou být na základě rozhodnutí školy rozdělena do většího počtu kursů, dílčí témata nebo jejich skupiny se mohou stát součástí kursů, které se některými aspekty uvedené problematiky zabývají podrobněji než je stanoveno minimálním standardem. Minimální standard je školou naplněn tehdy, když: (a) Jsou vytvořeny podmínky pro to, aby studenti zvládali všechna uvedená témata, (b) Studenti vědí o tom, že uvedená témata tvoří společně minimální obsah vzdělání sociálních pracovníků v problematice sociální politiky, a vědí, ve kterých kursech se mohou s jednotlivými tématy seznámit. (c) V rámci programu studia oboru sociální práce existuje alespoň jeden kurs, který je explicitně věnován komplexnímu studiu teorie sociální politiky.

- Dolní hranice objemu výuky, který je třeba jednotlivým tématům věnovat, není kvantitativně stanovena. Každému tématu je třeba věnovat tolik času (přednášek, seminářů, samostudia ...atd.), aby je studenti "zvládli" ve smyslu výkladu tohoto termínu, který je uveden v odstavci 2 tohoto textu. Horní hranice objemu času věnovaného výuce jednotlivých témat je věcí rozhodnutí školy.

9. *Sociální patologie.* V této přednášce by se studenti měli seznámit s problémy jedinců a skupin stojících na okraji společnosti, dále s problémy kriminality, násilí v rodině, závislosti na alkoholu a drogách, apod.

10. *Problémy etnických a menšinových skupin.* Účelem je pomocí etnologických, historických, sociologických, psychologických, kulturně srovnávacích a dalších poznatků posílit schopnost studentů reflektovat s odstupem od sociálních mýtů a předsudků vztahy mezi majoritní populací a etnickými nebo jinými menšinami. Klíčová pozornost by měla být věnována pojmu kulturní relativismus, vztahům mezi specifickými kulturami různých skupin, rozlišení mezi autoritativním, paternalistickým a partnerským pojetím těchto vztahů a odpovídajícími technikami intervence do situace menšin.

11. *Zdraví a nemoc.* Vzhledem k tomu, že sociální problematika bývá často spojena s nemocností, tělesnými, smyslovými nebo duševními vadami, jsou doporučeny přednášky přebírající relevantní témata ze sociálního lékařství, psychiatrie, psychosomatické medicíny, epidemiologie, veřejné hygieny, problematiky nevyléčitelných chorob, patogenetiky a thanatologie. Studenti by se na nich měli rovněž seznámit se sociálními aspekty zdraví a nemoci, se společenskou úlohou sektoru zdravotnictví a s postavením nemocného v rodině, ve společnosti a v léčebných institucích.

Pro druhou fázi minimálně tříletého pomaturitního studia navrhujeme specializované výběrové přednášky, které by studentům umožnily užší profesní orientaci. Podmínkou akreditace je nabídka nejméně nejméně čtyř (doporučujeme šesti) specializovaných kurzů z následujícího předběžného a neuzavřeného seznamu:

- Sociální problematika rodin (Sociální práce s rodinou a dětmi)
- Pracovní trh a nezaměstnanost (Sociální práce v oblasti zaměstnanosti)
- Kriminologie (Sociální práce s delikventy)
- Sociální gerontologie (Sociální práce se starými občany)
- Demografie
- Personalistika a řízení
- Ekonomie sociální sféry
- Psychoterapeutický výcvik (Sociální práce v poradenských zařízeních a psychiatrických léčebnách)
- Sociální práce s postiženými osobami
- Sociální práce ve zdravotnictví
- Sociální práce s menšinami, národnostmi, uprchlíky
- Komunitní sociální práce

Podmínkou získání bakalářského titulu musí být znalost jednoho světového jazyka na úrovni státní zkoušky. Zároveň doporučujeme, aby se při výuce běžně používalo zahraniční literatury.

Předpokladem ukončení nejméně tříletého a pomaturitního studia sociální práce musí být absolvování formální závěrečné zkoušky podmíněné obhajobou písemné diplomové práce. Kromě této práce podmiňujeme akreditaci písemnými pracemi studentů v rozsahu 20 stran v prvním roce a 30 stran ve druhém roce studia.

Neuvyslovujeme se zatím závazně k obsahu magisterského studia sociální práce. Předpokládáme, že bude koncipováno hlouběji než studium tříleté pomaturitní studium na vyšších odborných školách a v bakalářských programech. Pokládáme při tom za přirozené, že bakaláři sociální práce z akreditovaných škol budou moci pokračovat po absolvování přijímací zkoušky na magisterském studiu na akreditovaných katedrách sociální práce, které je nabízejí.

C. Zajištění návaznosti teoretické a praktické výuky

Ve srovnání se školami sociální práce v zahraničí se česká výuka sociální práce zatím zdá výrazně teoretizující a relativně odtažitá od reálných podmínek výkonu profese v praxi. Na Západě obnášejí terénní stáže a přednášky vázané k praxi více než polovinu času přípravy studentů. Obdobné podmínky lze nastolit podle našeho mínění teprve postupně, s prohlubováním vztahů mezi školami a zařízeními v terénu, přípravou supervize stáží zkušenými pracovníky z praxe a organizačním zajišťováním míst stáží.

Pro nejbližší budoucnost nicméně doporučujeme, aby školy sociální práce vyčlenily alespoň polovinu úvazku pro člověka, který by organizačně připravoval a zajišťoval stáže studentů, zprostředkoval vztah školy k terénním pracovníkům a konal školení supervizorů stáží. Doporučujeme, aby tento pedagog měl dlouholeté praktické zkušenosti nebo aby byl i nadále angažován v sociální práci, a aby splnění této podmínky bylo jedním z předpokladů akreditace. Dále doporučujeme, aby školy přípravu supervizorů studentských stáží formalizovaly a aby v součinnosti s ministerstvem školství a ministerstvem práce a sociálních věcí prosadili odměňování supervizorů.

Při plánování struktury výuky navíc doporučujeme výrazně posílit její praktické aspekty. Studenti by měli být v nejvyšší možné míře být připravováni formou cvičení a seminářů, jejichž předmětem by měly být zkušenosti získávané z práce s klienty.

D. Závěrečná poznámka

Při koncipování těchto podkladů k akreditačnímu řízení jsme si byli vědomi současného relativního nedostatku pedagogů sociální práce. Částečně jej lze jistě kompenzovat angažováním odborníků z praxe a pracovníků jiných kateder. Vzhledem ke známým problémům spojeným se zaměstnáváním externistů (absence, dočasné úvazky, fluktuace pracovníků) doporučujeme, aby podmínkou akreditace studijního programu sociální práci do blízké budoucnosti bylo, aby přinejmenším polovina přednášejících byli kmenoví učitelé školy.

JEŠTĚ JEDNOU K PROBLEMATICE MINIMÁLNÍCH STANDARDŮ VZDĚLÁVÁNÍ V SOCIÁLNÍ PRÁCI

PaedDr. OLDŘICH CHYTIL, Katedra sociální práce ZSF Ostravské univerzity
PhDr. LIBOR MUSIL, CSc., Katedra sociální politiky a sociální práce, FF MU Brno

Asociace vzdělavatelů v sociální práci (ASVSP) je dobrovolným sdružením vysokoškolských fakult a vyšších odborných škol, které nabízejí nebo chtějí nabízet tříleté pomaturitní vzdělání v sociální práci (viz příložený seznam řádných a mimořádných členů). Dlouhodobým cílem ASVSP a jejích členů je zkvalitňovat vzdělávání v sociální práci a přispívat tím ke zdokonalování nabídky a výkonu služeb sociální práce v České republice. Za rozhodující nástroj dosahování uvedeného cíle považuje naprostá většina členů ASVSP minimální standardy vzdělávání v sociální práci. Jejich vytváření a inovace, podpora členů při jejich realizaci a kontrola jejich dodržování na školách, které jsou členy ASVSP, je jádrem činnosti asociace.

Vzhledem k tomu, že naše kolegyně PhDr. Zuzana Havrdová svým zpochybněním užitečnosti minimálních standardů vyvolala na stránkách Sociální politiky 1) k dialogu o způsobu vymezení obsahu vzdělávání v sociální práci, rádi bychom do takto otevřené diskuse přispěli podrobnějším ozřejmením našeho přístupu. Jeho smysl je možné objasnit pomocí dvou v dalším textu diskutovaných typologií vzdělávacích standardů.

Obecně je smyslem vzdělávacích standardů definovat očekávanou kvalitu nabízeného programu vzdělávání v určitém oboru. Kládeme-li si otázku, zda je možno vzdělávací standard uplatnit na širší či užší kategorii studijních programů, je účelné rozlišovat „minimální standard“ a „ideální profil“. Protože minimální standard definuje toliko základní výbavu potřebnou pro výkon profese, je s jeho pomocí možno porovnávat kvalitu vzdělání v rámci široké škály vysokých, vyšších odborných, případně i jiných škol sociální práce, a to i v případě, že se programy těchto škol liší nabídkou vzdělání ve specifických, pro jiné školy neobvyklých znalostech, dovednostech a přístupech. Ideální profil zahrnuje vedle základní výbavy také již zmíněnou specifickou nabídku školy. Okruh škol, které je možno podle jednoho ideálního profilu porovnávat, je proto omezen na školy určité specializace.

ASVSP začala podporovat zkvalitňování vzdělávání v sociální práci v české společnosti devadesátých let, tedy v situaci, kdy nově vznikající a postupně dotvářené studijní programy nemohly díky dlouhodobé absenci pomaturitního vzdělávání v sociální práci navázat na živé a uznávané domácí vzory evropské úrovně. V první polovině devadesátých let bylo třeba stanovit základní měřítko kvality pomaturitního vzdělávání v sociální práci a zajistit, aby tato měřítko byla respektována při tvorbě poměrně velkého počtu nově vznikajících studijních programů škol různé specializace. Proto se

ASVSP v roce 1993, v době svého vzniku, rozhodla prosazovat minimální standard, nikoli ideální profil vzdělávání v sociální práci. Chtěla tak podpořit zkvalitnění celého systému vzdělávání v sociální práci v ČR.

Přestože se v průběhu posledních let některým školám podařilo alespoň rámcově zajistit kvalitu vzdělávání odpovídající v dalším textu popsanému minimálnímu standardu, řada škol se tomuto standardu toliko přiblížila a s jeho naplněním jsou nadále značné potíže. Kvalita výuky některých předmětů je omezovala absolutním nedostatkem kvalifikovaných pedagogů na trhu práce. Zásoba vhodných a fyzicky dostupných literatur je přes finanční podporu a dary ze zahraničí stále omezená a vyskytují se i problémy s jazykovou dostupností vešměs cizojazyčných titulů. Některé školy mají potíže s honorováním externích učitelů, kteří, často přes nouzovou dávku osobní angažovanosti, váhají, zda se jim vyplácí učit za stávající mzdy. Některé školy se obávají, že by jim nadřazené státní orgány neakceptovaly potřebné inovace studijních programů. Z těchto a dalších důvodů má většina členů ASVSP potíže při naplňování existujícího minimálního standardu. Domníváme se proto, že zaměření na tyto minimální standardy, které ASVSP používá od roku 1993, je a ještě řadu let bude funkční. Podpora a kontrola jejich realizace stále pozvedává kvalitu existujících a komplikuje akreditaci neexistujících programů vzdělávání v sociální práci.

NORMATIVNÍ A METODICKÉ FUNKCE STANDARDŮ

Pro ozřejmení přístupu ASVSP je užitečná také druhá výše inzerovaná typologie, která rozlišuje mezi normativní a metodickou (funkcí standardů). Každý standard může být využit jako norma, již je možno za podpory sankcí použít při prosazování určité koncepce studia. Standard je ovšem také možno chápat a využívat jako doporučení, již může začínající škole nebo škole, která se snaží o zkvalitnění svého programu,

sloužit jako metodické vodítko. Je-li vzdělávací standard chápán jako norma, hrozí nebezpečí, že bude použit proti vůli školy a omezí variabilitu obsahu studia nad vhodnou míru.

Většina členů ASVSP kladla od počátku vzájemné spolupráce důraz na ponechání prostoru pro autonomii a specifickou vlastnímu programu. Každá z dohod uzavřených mezi členy ASVSP, tedy mezi školami, které se profilují jako specializované na oblasti teologie, zdravotnictví, sociální pedagogiky, sociální politiky, personalistiky, sociálně-právní činnosti apod., vychází z předpokladu, že standard je především metodické doporučení, které mohou různorodě profilované školy využít ve své snaze zkvalitnit studium základu své specializace, kterým je sociální práce.

Členové ASVSP jsou si současně vědomi, že minimální standard je normou, jejíž respektování podmiňuje členství v ASVSP. Nebezpečí výše zmíněného manipulativního užití této normy je omezovalo skutečností, že stanovení a změny minimálního standardu jsou vždy předmětem dohody mezi členy a podléhají kolektivnímu schválení. Jde tedy o normu, kterou školy „uválily“ v zájmu celkového zkvalitňování vzdělávání v sociální práci samy na sebe a nad jejímž obsahem mají kontrolu. Díky tomu například na valné hromadě v dubnu 1997 naprostá většina členů ASVSP odmítla možnost používat jako normu společně dohodnuté hodinové dotace jednotlivých předmětů minimálního standardu. V obavě, že by normativní ustanovení rozsahu výuky dílčích předmětů mohlo ohrozit jejich specifickou profilaci, se členové dohodli, že budou hodinové dotace chápat výhradně jako doporučení.

MINIMÁLNÍ STANDARD JAKO SOUČÁST STANOV ASVSP

Nyní k samotnému minimálnímu standardu vzdělávání v sociální práci, který je součástí stanov ASVSP. Byl vypracován za účasti zástupců zaměstnavatelů sociálních pracovníků, Společnosti sociálních pracovníků ČR, kateder vzdělávajících sociálních pracovníků na filozofických fakultách Univerzity Karlovy, Masarykovy Univerzity a Univerzity Pařížského, tehdejších sociálněprávních akademií a představitelů škol sociální práce z Nizozemska, Velké Británie a USA v letech 1991 až 1993. Základní požadavky na kvalifikaci absolventů studia sociální práce jsou v něm vymezeny pomocí zásad studia a minimálního souboru studijních předmětů. ASVSP akceptovala tento minimální standard v roce 1993.

Většina členů ASVSP předpokládá, že způsoblost absolventů studia sociální práce k samostatnému výkonu individuální, skupinové a komunitní práce a k využití nebo výkonu potřebné výzkumné činnosti je podmíněna minimálně studiem Teorie a metod sociální práce, Sociální politiky, Filozofie a etiky, Sociologie, Psychologie, Metod sociálního výzkumu, Práva, Sociální patologie, Problematiky etnických a menšinových skupin a Otázek zdraví a nemoci.

Podstatnou součástí studia sociální práce je praxe, která by měla podle doporučení ASVSP činit nejméně 25 % objemu výuky. Učitelé řady škol sdružených v ASVSP doporučují rozšiřovat podíl praxe nad tuto hranici. Dosažení tohoto cíle vyžaduje dlouhodobou a soustavou spolupráci mezi školami a organizacemi, kde by praxe mohly probíhat. Jednou z mnoha otázek, které by tato spolupráce měla řešit, je malá informovanost organizací sociálních služeb o obsahu odborné přípravy praktických studentů. Za řešení tohoto problému klíme odpovědnost, a nabížíme proto alespoň informaci o minimálním standardu a seznam členů ASVSP, abychom organizacím usnadnili hodnocení škol žádajících o umístění svých praktikantů. Domníváme se, že studenti škol uvedených v přiloženém seznamu jsou po zaškolení schopni samostatně poskytovat řadu služeb; které dnes organizace působící v oblasti sociální práce nabízejí svým klientům.

Obsah většiny výše uvedených disciplín je minimálním standardem vymezen rámcově. V roce 1996 přijala ASVSP doporučení, které bylo zpracováno za podpory PHARE, a upřesnila obsah tří klíčových disciplín - Teorie a metod sociální práce, Sociální politiky a Praxe v sociální práci. Díky tomuto upřesnění bylo mimo jiné členy ASVSP ustanoveno, že Praxi v sociální práci je třeba doplnit speciálním seminářem, v jehož rámci by měli studenti možnost reflektovat své praktické zkušenosti z hlediska teorie a metod sociální práce. Upřesnění minimálního standardu se stalo zdrojem některých výše zmíněných potíží, které má většina škol při jeho naplňování. Členové ASVSP předpokládají, že v roce 1998 posoudí návrhy obsahu kursů, které byly za podpory PHARE vypracovány v roce 1997, a zváží možnost upřesnění minimálního obsahu některých dalších disciplín.

Součástí minimálního standardu vzdělávání v sociální práci je také požadavek, aby škola v rámci svého programu nabízela nejméně čtyři z dále uvedených specializovaných kursů: Sociální práce s rodinou a dětmi, Sociální práce v oblasti zaměstnanosti, Sociální práce s delikventy, Sociální práce se starými občany, Sociální práce v poradenských zařízeních, Sociální práce se zdravotně postiženými osobami, Sociální práce ve zdravotnictví, Sociální práce s menšinami, národnostmi a uprchlíky, Demografie, Personalistika a řízení a Psychotherapeutický výcvik.

Vzhledem k tomu, že nelze předpokládat dostatečně kvalitní zvládnutí uvedených disciplín a kursů za dobu kratší než tři roky, a vzhledem k tomu, že předpokladem samostatného výkonu sociální práce je podle členů ASVSP určitá životní zkušenost a osobnostní vyzrállost, součástí minimálního standardu je také požadavek, aby studium sociální práce bylo pomaturitní a nejméně tříleté. Míra naplnění minimálního standardu školou definuje typ jejího členství v ASVSP a ovlivňuje tak rozsah práv jednotlivých členů a formu členství.

POTŘEBA KOORDINACE STANDARDŮ

Řádným členem ASVSP může být škola, která na území ČR zabezpečuje minimálně tříleté pomaturitní vzdělávání v oboru sociální práce a je schopna plně dostát minimálnímu standardu. Mimořádným členem ASVSP může být škola, která na území ČR zabezpečuje vzdělávání v oboru sociální práce, nabízí učivo všech předmětů doporučených minimálním standardem, ale má dílčí nedostatky v obsahu jednotlivých disciplín. Závažnost nedostatků v obsahu jednotlivých disciplín a jejich vliv na typ členství posuzuje podle stanov ASVSP valná hromada jejích řádných členů. Přidruženým členem ASVSP může být škola, která na území ČR poskytuje vzdělání v oboru sociální práce, nespĺňuje podmínky pro řádné nebo mimořádné členství a má zájem o spolupráci se členy ASVSP.

Důležitým nástrojem realizace cílů asociace by se v brzké budoucnosti měly stát konzultace, které ASVSP hodlá podle dohodnutých pravidel poskytovat svým řádným a mimořádným členům. Tyto konzulta-

ce mají napomoci konstituování a rozvoji sociální práce, podpořit respektování minimálního standardu vzdělávání v sociální práci, upozornit školy (členy ASVSP) na problémy v jejich práci a zprostředkovat jim potřebné zkušenosti. Hlavním účelem konzultací je zprostředkovat komunikaci mezi ASVSP a jejími členy, napomáhat reflexi problémů, které vznikají v procesu vzdělávání v sociální práci a pomoci školám tyto problémy řešit. Pokud budou výsledkem konzultace zjištění, která podle stanov ASVSP vyžadují úpravu postavení dané školy, výkonná rada ASVSP navrhne valné hromadě změnu typu členství, v krajním případě pak vyloučení z ASVSP.

Hlavním cílem ASVSP však není prověřovat své členy. Členové asociace se především snaží dohodnout na takovém využívání minimálních standardů vzdělávání, které by školám umožnilo dobrovolný audit vlastních problémů a podporovalo je v dobrovolné snaze o zkvalitnění magisterského, bakalářského nebo vyššího odborného vzdělávání v sociální práci. V zájmu efektivity vlastního úsilí hodlají členové ASVSP společně s dalšími profesními organizacemi také ovlivňovat podmínky zaměstnávání sociálních pracovníků. V současné době k tomu mají příležitost díky „úsporným“ návrhům kvalifikačních podmínek a platových tarifů, jejichž uplatnění by prakticky zbavilo absolventy tříletého pomaturitního vzdělávání v sociální práci možnosti zaměstnání ve státním sektoru a ohrozilo by tak zkvalitňování výkonu sociální práce v České republice. Jestliže státní orgány akreditovaly programy vyššího odborného nebo univerzitního studia sociální práce, měly by také při stanovování kvalifikačních a platových podmínek výkonu sociální práce brát ohledy na možnosti uplatnění absolventů těchto škol. Nedostatečná koordinace standardů vzdělávání a standardů zaměstnávání sociálních pracovníků by mohla spíše rozhojnit než vyřešit existující sociální problémy české společnosti.

- 1) Havrdová, Z.: Rozvoj vzdělávání v sociální práci. Sociální politika Roč. 23, č. 10, s. 10.
- 2) Tma, J.: Vzdělávací standardy pro základní a střední školy. Pedagogika, roč. XLVI, 1996, s. 349-353.

SEZNAM ČLENŮ ASVSP

(KE DNI 17. ŘÍJNA 1997)

ŘÁDNÝMI ČLENY ASVSP JSOU:

FF MU, Katedra sociální politiky a sociální práce, A. Nováka 1, 602 00 Brno, 05/41321258, PhDr. Libor Musil, CSc.
FF UP, Katedra sociologie a andragogiky, Wurmova 7, 771 41 Olomouc, 068/5228341, 5228342, Mgr. Eva Klimentová

Vyšší odborná škola sociální a teologická Olomouc, Blažejské nám. 9, 772 00 Olomouc, 068/5225728, Ing. D. Stehlík
Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity, F. Šrámka 3, 70900 Ostrava-Mariánské Hory, Dr. Oldřich Chytil, tel. 069/6625295, 6624141

Sociálněprávní akademie - Vyšší odborná škola Jahodová 2800, 106 00 Praha, 02/755419, PhDr. Věra Štullerová
FF UK, Katedra sociální práce, Celetná 20, Praha 1, 110 00, PhDr. Zuzana Havrdová, CSc.

Jabok, Vyšší sociálně pedagogická a teologická škola, Salmovská 8, 120 00 Praha 2, 02/293660, 293330, Dr. Libor Ovečka
Vyšší odborná škola pedagogická, Evropská 33, 166 23 Praha 6, PhDr. Jaroslav Sekot
Vyšší odborná škola sociální, Zelená 73, Ostrava-Mariánské Hory, 709 00, 069/6621533, Mgr. M. Malocha

VOŠ a SPgŠ v Krnově, Jiráskova 1a, 794 01 Krnov, Mgr. Jiří Zezula

MIMOŘÁDNÝMI ČLENY ASVSP JSOU:

VOŠS Prachatice, Zahradní 249, 383 22 Prachatice, 0338/22214, Jan Mádl
PF VŠST, Katedra pedagogiky a psychologie, Sokolská 8/113, 461 17 Liberec, 048/23553, Dr. Ilona Pešatová
VOŠS, Zd. Fibicha 2778, 434 01 Most, RNDr. Jana Adamcová
VOŠ sociálně právní - Evangelická akademie, Opletalova 6, 602 00 Brno, Iva Kernová

Profil absolventa oboru SPSP- katedra SPSP FSS v Brně

Absolvent stupňovitěho magisterského studia oboru Sociální politika a sociální práce by měl získat základní profesionální předpoklady pro samostatný výkon širokého spektra činností v oblasti sociální politiky a sociální práce a pro další rozvíjení schopností potřebných pro takový výkon.

Patří k nim tyto profesionální předpoklady:

1. schopnost komplexně a interdisciplinárně pojaté analýzy sociálních problémů a hodnocení efektivnosti jejich řešení přijatých na různých úrovních
2. schopnost koncipování programů a opatření sociální politiky (včetně politiky pracovního trhu) na lokální, regionální i národní úrovni
3. schopnost koncipování projektů a vytváření vhodných podmínek pro činnost v oblasti sociální práce
4. schopnost výkonu manažerských činností v institucích sociální politiky (včetně institucí trhu práce), institucích sociální práce a institucích sociálních služeb

Absolvent bakalářského stupně studia oboru SPSP by měl získat takové vědomosti a osvojit si takové dovednosti sociálního pracovníka, které by mu umožnily:

1. Vykonávat profesionálně široké spektrum činností sociálního pracovníka zaměřených na podporu lidí, kteří nejsou schopni zvládat své životní situace
2. Vykonávat nižší a střední manažerské funkce v státních i nestátních institucích sociální práce a sociálních služeb a sociální politiky
3. Koncipovat zaměření činnosti své specializace s porozuměním širšímu sociálně-politickému kontextu situace klienta nebo klientů.

Absolvent magisterského stupně studia oboru SPSP by měl být schopen analytické, koncepční a manažerské činnosti v oblasti sociální politiky a sociální práce:

1. Systematicky vyhledávat a reflektovat příčiny sociálních problémů a latentní sociální problémy a analyzovat jejich různé souvislosti.
2. Koncipovat projekty a opatření sociální politiky, sociální práce a sociálních služeb na národní, regionální a lokální úrovni a svou účastí na nich tak ovlivňovat podmínky života ve společnosti a signalizovat vznikající nebo opomíjené sociální problémy.
3. Po získání nezbytné profesionální zkušenosti provádět management organizací sociální politiky, sociální práce a sociálních služeb ve státním i nestátním sektoru, případně management sociální a personální politiky organizací různého typu.

Po získání pedagogického minima by měl být schopen výuky oboru sociální politika a sociální práce na vyšších odborných školách.